

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса

СУПЕРЕЧНОСТІ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ
В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ
В КОНТЕКСТАХ ПОЛІТИКИ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Аналітична доповідь

КИЇВ – 2015

УДК 32:304.42[327.39](477) «312»
ББК 66.4(4Укр)5*66.3(4Укр)
С 89

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України
(протокол № 6 від 17 грудня 2015 р.)*

С 89   Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в
контекстах політики громадянської консолідації української нації / Аналі-
тична доповідь. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 160 с.
ISBN 978-966-02-7861-5

Аналітична доповідь підготовлена за результатами науково-дослідної роботи «Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації», що виконувалася в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України у 2015 році. У ній здійснено узагальнений аналіз суперечностей ідентичностей у сучасній Україні (підстави, прояви, ризики); державно-правового забезпечення запобігання конфліктності й функціонування механізмів консолідації нації; соціально-економічних реалій як чинника посилення конфліктогенного потенціалу ідентичностей в Україні; демократичних цінностей як основи для консолідації нації; деструктивних релігійно-конфесіональних впливів; механізмів консолідації нації в умовах зміни конфігурації етнонаціональної «ідентифікаційної матриці» громадян України; громадських організацій і політичних партій як інструментів нівелювання ідентифікаційних суперечностей і консолідації нації.

УДК 32:304.42[327.39](477) «312»
ББК 66.4(4Укр)5*66.3(4Укр)

ISBN 978-966-02-7861-5

© Автори, 2015
© Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015

ЗМІСТ

Вступ (Авторський колектив)	4
Розділ 1. Суперечності ідентичностей у сучасній Україні: підстави, прояви, ризики (М. Кармазіна)	7
Розділ 2. Політика держави у сфері ідентичностей: аналіз правового забезпечення запобігання конфліктності й функціонування механізмів консолідації нації (Т. Бевз).....	33
Розділ 3. Механізми громадянської консолідації нації в умовах зміни конфігурації етнонаціональної «ідентифікаційної матриці» громадян України (Н. Ротар).....	62
Розділ 4. Цінності як детермінанти ідентичностей: виклики українського сьогодення (В. Нападиста).....	92
Розділ 5. Громадські організації й політичні партії як інструменти нівелювання ідентифікаційних суперечностей української нації (О. Зорич).....	130
Висновки (Авторський колектив)	153
Рекомендації (Авторський колектив)	155

ВСТУП

Взаємозв'язок між конфліктами ідентичностей і формуванням громадянської ідентичності в системі національної безпеки, а також соціокультурного змісту інтеграційної громадянської ідентичності у контексті подолання конфліктів ідентичностей на регіональному та загальноукраїнському рівнях в умовах сьогодення набуває все більшої гостроти. Актуальним є і питання пошуку загальних ціннісних орієнтирів, неконфліктного, інтегрального діалогу між представниками різних ідентичностей, які існують у межах однієї держави.

Актуальність теми зумовлена: а) політичними процесами українського сьогодення, які характеризуються безпрецедентною конфліктогенністю, що постала на ґрунті конфлікту цінностей і, відповідно, ідентичностей громадян України; б) необхідністю аналізу помилок, осягнення «уроків минулого» заради виявлення деструктивних чинників, які можуть призвести до розпаду (зникнення) державності; в) обґрунтування політики, інструментів, спрямованих на консолідацію нації й її конкурентоспроможність в умовах важкопрогнозованих викликів з майбутнього; г) виявлення універсальних цінностей, культивування яких уможливило б співжиття і кооперацію в одному державному організмі людей з різними етнонаціональними, соціокультурними, релігійними, політичними, свідомісними підставами й настановами.

Метою проекту було: визначення та оцінка впливу основних факторів формування суперечностей ідентичностей в українському суспільстві. Характеристика сучасного стану, виявлення ризиків і «пускових механізмів» конфліктної динаміки, розроблення пропозицій щодо оптимізації та підвищення ефективності державної політики громадянської консолідації української нації.

Необхідність проведення дослідження зумовлюється новітніми ризиками, які постають унаслідок маніпулювання (представниками низки політичних сил) свідомістю громадян України через деструктивну пропозицію федералізації України, відмови

від європейської ідентичності держави та її мешканців, консервування свідомісних настанов, характерних для соціумів традиційних й індустріальних суспільств (а не постіндустріальних, постінформаційних). Маніпуляції утруднюють демократичні зміни, гальмують процеси укріплення інститутів української державності, унеможливають консолідацію еліти й самоорганізацію всього суспільства на демократичних засадах. Реальною загрозою є те, що замість єдиного, соборного й цілісного суспільства може з'явитися суспільство контрідентичностей, із притаманною йому політичною та ціннісною «ксенофобією» і, відповідно, непрогнозованими перспективами.

Новизна цього наукового проекту визначається застосуванням політичного аналізу та прогнозу щодо питання самовизначення української нації, що формувалася під впливом різних культурних традицій та двох провідних цивілізаційних парадигм – європейської та євразійської, а починаючи з осені 2013 р. – зими 2014 рр. була виявлена через реструктуризацію політичного поля, вироблення нових механізмів легітимації влади та зміну традиційних маркерів політичної ідентифікації.

Крім того, новизна дослідження знаходить своє пояснення у численних прикладах історичних фальсифікацій та політичних провокацій на тлі некритичного сприйняття суспільством основних тем історичного минулого української нації (подій Другої світової війни, ролі в ній ОУН, зокрема, такого її діяча, як С. Бандера, чиє ім'я активно залучено до українофобської риторики щодо учасників «Євромайдану» у 2014 р.), викривлених тлумачень перспектив євроінтеграції України, поширення сепаратистських закликів, реальність російсько-української війни. Цей комплекс ідеологем, що активно використовується у політичній риториці, був свідченням недостатнього рівня осмисленості ідентифікаційної парадигми, що потребує належної наукової рефлексії та вироблення рекомендацій щодо удосконалення державної стратегії громадянської консолідації української нації.

Концептуалізація суперечностей ідентичностей дає змогу збагнути суть проблеми підстав конфліктів на ґрунті поляризованих

ідентичностей й запропонувати шляхи й інструменти нівелювання суперечностей.

Доповідь підготовлено фахівцями Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України за результатами виконання наукової роботи «Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації» відповідно до результатів конкурсу наукових проектів у рамках цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Модернізація українського суспільства і економіки в контексті викликів ХХІ століття» та розпорядження Президії НАН України від 01.04.2015 №236.

РОЗДІЛ 1. СУПЕРЕЧНОСТІ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПІДСТАВИ, ПРОЯВИ, РИЗИКИ

Суперечності ідентичностей є феноменом, підставою для виникнення якого можуть слугувати найрізноманітніші чинники (геополітичні, історичні, економічні, культурні, релігійні та ін.), способи/масштаби думання (характерні для традиційного чи, приміром, постінформаційного суспільства), світоглядні настанови (наприклад, щодо єдності «землі і політики» у дусі К. Гаусхофера чи гітлерівської доктрини «життєвого простору» і путінського «руського мира» та ін.), оптика візії (здатна «вихопити» планетарні, регіональні процеси чи налаштована виключно на рівень держави, регіону, міста, окремого соціуму, групи чи індивіда), спектр яких функціонує водночас і які по-своєму спрацьовують у момент самоідентифікації чи в ході процесу ідентифікації (явищ, процесів, феноменів).

Самоідентичність мешканців України формувалася/формується, найперше, у взаємодії з оточуючим середовищем і під його тиском. Упродовж століть середовище характеризувалося наявністю у ньому ідентифікатора (авторитарного правителя і держави, яка панувала над українськими територіями), який оцінював і позначав «свій» простір, керуючись виключно власними інтересами. Тож особливості політичного процесу на території України впродовж XVI–XVIII століття (точніше – політичні колізії початку Нового часу й подальших періодів) були своєрідною «точкою відліку» для постання нових міфів, для діяльності правителя/ідентифікатора, який, загарбуючи землі і пишучи «історію переможця», не тільки вдавався до насаджування власного кута зору на події, що мали місце, але й фактично узурпував право ідентифікувати загарбані землі та їхніх мешканців, препаруючи не лише етнічну тожсамість, але й релігію й віру, узурпуючи право надання чи позбавлення права проживання у тих чи інших регіонах. З низки явищ і феноменів, що постали саме у XVI–XVIII століттях (козацтво, Берестейська унія, міф «пераяславського возз'єднання двох братніх народів», поділ України на Лівобережну і Право-

бережну в часи Руїни, «Новоросія», «Україна як польські креси», поляки-культуртрегери, Хмельниччина, гайдамаччина, «смуга єврейської осілості» та ін.), одні до сьогодні – своєрідні «маркери стійкості» українства, інші – «родимі плями» залежного минулого, які заявляють про себе на початку XXI століття. Не переобтяжений демократичними цінностями сучасний ідентифікатор, як і його фінансова, ідеолого-інтерпретаторська та ін. обслуга, завданнями якої є підтримка діяльності «ідентифікаційних механізмів», у ході обстоювання і здійснення імперської політики ідентифікації послуговується міфами, коріння яких заглиблене саме в події XVI–XVIII століття (див., наприклад, про міф «прогресивності імперій» [1]): міф, слугує своєрідним ідентитетом для «перепозначення» території на сучасному розвитку людської цивілізації.

Окрему увагу варто звернути і на той момент, що друга половина XVII – XVIII століття – період, який увійшов в історію людської цивілізації як Просвітництво. Просвітництво мало чітко виражений антифеодальний, антиабсолютистський і свободолюбний характер. Змінивши «оптику бачення» Європи, Просвітництво устами Вольтера проголосило, що «Україна завжди палко прагнула свободи» («Історія Карла XII», 1730). Наголошуючи цей факт, Л. Вульф зазначив: «Зацікавлення Вольтера Україною було лише однією з багатьох ниток складної і посиленої уваги Просвітництва до східних земель і народів Європи – уваги, яка, врешті-решт, виліється у «винайдення» Східної Європи», «географічним наріжним каменем для інтелектуального конструювання» якої у Вольтера стала Україна [2]. Тобто у XVIII столітті Україна була ідентифікована і внесена на ментальну карту європейців.

XIX століття відзначилося постановням цілої низки інших феноменів:

– Російська імперія, розглядаючи українські землі як свою окраїну, почала культивувати ідею Малоросії й, відповідно, малоросійську ідентичність у мешканців України;

– для поляків Україна залишалася лише «польськими кресами». Утім, у польському середовищі все ж з'явилися ті, кого ідентифікували «поляками української культури». Тих, які, демонструючи свою українськість (у добу польського романтизму), дією і словом (у межах балагульства, пуризму, козакофільства) заявляли

про своє українофільство. Надалі, у 60-х роках, поляки-хлопомани (В. Антонович, Т. Рильський, Б. Познанський та ін.), розірвавши зі шляхетською верствою, з якої походили, проголошували про своє служіння українському люду, чи, навпаки, не декласуючись (як В. Липинський), шукали підстав для морального виправдання права громадянства на українській землі і заявляли про необхідність політичного служіння Україні;

– самі ж українці «між польським молотом і російським ковадлом» на рівні селянства ідентифікували себе примітивно «тутешніми», чи «вродженими русинами», але за національністю – угорцями, поляками, росіянами тощо (див. про це детальніше: [3, с.98–99, 102]). Інтелектуали в Україні впродовж XIX століття пройшли шлях, своєрідними шаблями на якому було *українознавство – українофільство – українство* [3, с.92–190];

– ідентитетами «своєї» нації українські інтелектуали назвали *власну назву етносу, власну територію, спільну пам'ять, спільних предків, особний родовід, особну культуру, солідарність, віру і релігію* та ін.;

– ті, чиє мислення виходило за межі не тільки своїх держав-імперій (у минулому чи на конкретний політичний момент), але й за межі континентів, пропонували людству власні сценарії розвитку і набір своїх поглядів на народи/ нації і, зокрема, – специфічним чином обстоювали їх ціннісну ідентифікацію (історичні і неісторичні народи – Г.-В. Ф. Гегель; революційні і контрреволюційні нації – К. Маркс, Ф. Енгельс), обмірковували інструменти своєрідного «перепозначення» ідентичностей – за допомогою пролетарської революції (Гегель, Маркс);

– XIX століття засвідчило появу в Європі і тих, чий кут зору виявився спроможним виявити серед європейців не спрощені «структури» (історичні–неісторичні, революційні–контрреволюційні), але складну диференційовану цілісність. Так, Ф. Науманн (1860–1919) був здатним розгледіти серед європейських народів українців (рутенців) й ідентифікувати їх як окремий народ (поряд із румунами, болгарами, фінами, литовцями, поляками).

Таким чином, уже XIX століття чітко віддзеркалило:

а) наявність проблеми полісуб'єктності процесу ідентифікації: наявність різного роду ідентифікатора(рів) й особистості, яка прагне самоідентифікації;

б) суть процесу ідентифікації/ідентифікаторства – через комунікацію зі «своїми» і «чужими», підставою для розрізнення яких ставала мова, етнічність/національність, віра, історичне минуле (пам'ять про нього), співжиття на одній території і «обмін культурами» тощо;

в) відмінність способів самоідентифікації представників традиційного українського селянського соціуму й інтелектуальної української еліти, яка, аналізуючи ситуацію й усвідомлюючи своє «невідродне росіянство» (як І. Франко), робила вибір й *свідомо плекала своє українство*;

г) особливості «ідентифікаційних теорій», що поставали на основі специфічного аналізу як європейських, так й інших народів планети, і, власне, *політики ідентифікації* в українських землях сусідів – поляків і росіян, яка здійснювалася у руслі імперсько-загарбницької традиції, спираючись на міфи й застосовуючи на практиці асиміляторський інструментарій;

д) українці в «глобальних концепціях» і у прогнозах щодо подальшого розвитку людства виступали переважно об'єктом політико-історичного процесу, і лише зрідка йшлося про їхні права як однієї з повноцінних націй.

XIX – початок XX століття залишило цілу низку «відчуттів» етнічних українців щодо себе самих і «своєї» землі: *земля страху* (М. Гоголь), *наша Україна* (Т. Шевченко), *Україна як перехідний член* від Росії до Південно-Східної Європи (М. Драгоманов), *Україна між Росією і Польщею* (Б.Грінченко, І. Франко, М. Міхновський, Т. Зіньківський) або – *між Сходом і Заходом* (В. Липинський), *Україна – країна границь* (С. Рудницький).

XX століття засвідчило розширення підстав для ідентифікації й ускладнення спектра ідентитетів, серед яких на чільне місце вийшли ідеології (найперше, нацистська, комуністична, ліберальна, консервативна тощо), нації, імперська належність (ідентитет базувався на факті перебування українських земель у складі двох імперій). Наслідком чого став, з одного боку, бурхливий процес державотворення (про що свідчило різке кількісне зростання наприкінці XX століття, приміром, членів ООН); з іншого – війни (зокрема, Перша й Друга світові, громадянські), революції й перевороти як наслідки вироблення і втілення різноманітних геополітичних стратегій і безпосередніх політичних рішень і дій

(переконалива ілюстрація/аргумент – нові системи розмежувань «себе» від «чужих»: Берлінська стіна, «забор» між Ізраїлем і Палестиною, США і Мексикою тощо).

Саме після більшовицького перевороту в Росії (коли більшовики «ідентифікували» за допомогою «вірних лєнінців», «пролетарської диктатури», «комбідів», «Донецько-Криворізької республіки», «куркулів», «робітників, селян і робітничо-селянської інтелігенції», «українських буржуазних націоналістів», «ворогів народу», «трудящих», «советського народу» і т. п.) М. Вебер (1864–1920) першим серед західних європейців озвучив ідею створення незалежної України, вказавши, що: «Я... за створення польської, малоруської, литовської, латиської автономних національних держав». Ідею української незалежності обстоював англієць Р. Сетон-Вотсон (1879–1951). Про вагу України в геополітиці Європи після Першої світової війни заговорив швед Р. Челлен (1964–1922), при цьому вказавши на гальмівний чинник розвитку України – Росію.

У рік початку Другої світової війни А. Шмідт (1870 – 1940) видав книгу за назвою «Україна. Країна майбутнього» (1939, Берлін), в якій зауважив, що «кожен українець має усвідомити, що держава утвориться тільки власними руками».

Тобто ідентитети «Україна», «українець», «суверенна державність» у ХХ столітті були сприйняті і почали культивуватися в європейському інтелектуальному просторі. Советський же ідентифікатор, допустивши існування УРСР в контексті ССРСР і «советського народу», різними способами унеможлилював українську інтелектуальну (від М. Грушевського, С. Рудницького, «боротьбистів», націонал-комуністів, ідеологів ОУН і УПА, П. Шелеста, Л. Лук'яненка, І. Дзюби та ін.) й політичну альтернативу.

Постання незалежної України підштовхнуло до переосмислення ідентитетів на різних рівнях: від глобального до регіонального і локальних. Зрозуміло, що це не відбувалося «з чистого аркуша»: попередні політичні (політизовані) і геополітичні «переконавання»–стратегії й бажання, глибоко вкорінені у свідомості управлінської і фінансової еліти найбільш розвинених держав світу, як і політико-економічної, інтелектуальної та ін. еліти України, розмаїті цінності минулого і виклики з майбутнього для населення планети, Європи, України як держави загалом і її регіонів, зокрема, стали підставою

для численних розмежувальних ліній як у світовому просторі і часі, так і підставою розламів на політичному, соціальному, свідомісному рівнях у межах Української держави. «Минуле» є підставою для численних нових (у тому числі й геополітичних) конструктів, в яких Україна ідентифікувалася/ідентифікується безпосередньо чи опосередковано. Тобто на «ідентифікуюче питання» «який ти?» наприкінці ХХ століття із вуст Зб. Бжезінського прозвучало: Україна – «геополітична вісь», а С. Гантінгтон стверджував, що «Європа закінчується там, де закінчується західне християнство і починається іслам і православ'я», що Україна – «розколота» країна. Тобто ідентитетом, в одному випадку, виступали роль і місце України в геополітичному просторі, в іншому – релігія, яка слугує своєрідним «консервантом» ідентичності.

Варіативність ідентитетів у нинішніх геополітичних проєктах нескінченна. Тому, наприклад, православ'я у поєднанні з особливостями вживання мов в Україні породило ілюзію/політику «руського мира». Російська націоналістична, шовіністична свідомість відродила «проєкт «Новоросія» і породила «Кримнаш», а також терористичні організації «ДНР» і «ЛНР».

Сучасна польська інтелектуальна еліта пропонує свої погляди на Україну: в одних випадках, додаючи на українських теренах позитивні зміни, як це було у випадку Р. Капусцінського, книга якого «Імперія» побачила світ ще 1993 року, в інших – «брудна й смердюча», як твердив журналіст З. Щерек у своїй книзі «Прийде Мордор і нас з'їсть, або Таємна історія слов'ян», видрукуваній у 2013 р. і написаній у стилі гонзо.

Найвідомішими зразками ідентифікації України початку ХХІ століття стали «Україна – не Росія» (Л. Кучма) і «Україна – це Європа» (як стверджували учасники Революції Гідності). Такі твердження були реакцією на полярні твердження-орієнтири, привнесені ззовні в український інформаційний простір і підхоплені й поширювані частиною еліти, наслідком чого було постановня в теорії чи на практиці СНД, ЄврАзЕС, ЄСП чи, наприклад, погляд на Україну як на «креси і Дике поле» [4], як «відрізані кінцівки II Речі Посполитої» [5], як місце, де «Захід стає Сходом» [6] та ін. Іноді ідентифікатор, по-своєму позначаючи оточуючий світ, намагається таким способом приховати свої вади, свої комплекси, про що

відверто сказав З. Щерек, відзначаючи інфантилізм поляків: «...У стереотипі усіх інших польських сусідів (чехів, німців) Польща – це периферійна країна, забита дошками глуха глибинка, діра, провінція. Україна з черги – це єдина у Європі країна, щодо якої поляки можуть вдавати кращих, вищих, цивілізаційно та економічно більш розвинених. І поляки це шкірою відчувають... І тому вони їздять в Україну, щоб компенсувати ті травми, яких зазнають на Заході» [7].

Кладучи в основу ідентифікаційної матриці країни найрізноманітніші чинники, ідентифікатори не оминають і «релігійно-географічний регіон». При цьому, наприклад, виділяють такі регіони, як [8]:

– Волинський (Волинська, Рівненська, північ Тернопільської області), де домінує православ'я (УПЦ (МП), УПЦ (КП));

– Галицький (Львівська, Івано-Франківська, частина Тернопільської області), для якого характерним є «цілковите переважання католицизму, особливо греко-католицизму», а серед православних церков найбільший вплив мають УАПЦ і УПЦ (КП);

– Закарпатський (УПЦ (МП), УГКЦ, Римсько-католицька церква, Свідки Єгови, реформатори);

– Подільсько-Буковинський (Хмельницька, Вінницька Чернівецька області), де переважають УПЦ (МП) і УПЦ (КП);

– Центральний (Київська, Житомирська, Чернігівська, Сумська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська області), у якому також переважає православ'я УПЦ (МП) і УПЦ (КП);

– Південно-Східний (Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська області), у якому домінує УПЦ (МП);

– Південний (Одеська, Херсонська, Миколаївська області та АР Крим), де переважає УПЦ (МП).

Дослідники говорять про «дві України» [9], «три» [10], «чотири» [11], «п'ять» [12] чи «двадцять дві» [13], порівнюючи політичні орієнтири, соціокультурні умови життя мешканців тих чи інших регіонів держави та ін.

Прикметним є наявність варіативності поглядів не лише на ідентичність регіонів, але й на те чи інше місто, яскравою ілюстрацією чого можуть слугувати виокремлювані ідентифікаторами «акценти Львова»: Львів – *закінчення/початок Європи, польське,*

єврейське чи *українське* місто [14], що віддзеркалюється, з-поміж іншого, у трансформації його топоніму: Лемберг, Леополіс, Львув, Львов, Львів. Але навіть аналіз зміни топоніму в контексті політичного процесу й інтерпретаціях численних дискурсів буде недостатнім для аналізу ідентичностей міста, виявлення наявних у місті кордонів, що пролягають між ідентичностями. Недарма ж уродженець Галичини Й. Рот (1894–1939) писав: «Потрібна велика самовпевненість, аби взяла хіть описувати міста. Міста мають безліч облич, силу примх, тисячу напрямів, розмаїття цілей, страшні таємниці, кумедні секрети. Міста багато приховують і багато відкривають, кожне з них – то цілісність, кожне – багатогранність, кожному відпущено часу більше, ніж журналістові, аніж людині, аніж групі, аніж нації».

Місто, регіон, держава – своєрідне перехрестя минулого й сучасності, відбиток процесів ідентифікації й самоідентифікації, продукт політики і певної спонтанності, згусток ідентичностей, які витворювалися часто-густо у стані «вимушеної кооперації», що призводило до постання таких феноменів, як вдавана ідентичність, криза ідентичності, суперечності ідентичності, масова патологія ідентичності та ін. Такі явища виникають, не в останню чергу, внаслідок реалізації державою (чи місцевим політичним режимом) політики ідентичностей. Утім, крім держави й локальних режимів, у процесі відтворення–формування–насаджувannya ідентичностей активну позицію займають політичні сили (іноді – радикально налаштовані), різноманітні інститути громадянського суспільства (громадські організації, релігійні інститути тощо), зрештою, сам індивід, що балансує між знанням і незнанням, потрапляє в пастки ірраціонального, в епіцентр пропаганди, інших інформаційних впливів, пристосовуючи свою ідентичність до середовища, у якому потрібно або просто вижити, або розвиватися і самореалізуватися тощо.

Ідентичність (регіональна, етнічна/національна, гендерна, сексуальна, фамільна, вікова, статусно-професійна, культурна, політична) має багато зрізів, які є наслідком «особистого досвіду ідентичності», сформованого в конкретних соціокультурних умовах. Ці, останні, зумовлюють, приміром, брак освіти й знань, міграцію (добровільну чи насильницьку – внаслідок війни), появу «вимушених ідентичностей» (на захоплених «ДНР» і «ЛНР» українських територіях для тих, хто не «торгує ідентичністю» і має страх

виходу за межі власної ідентичності, як, наприклад, шахтарі) і «легко сприйнятих» ідентичностей, слабо усвідомлюючи свою відповідальність, уникаючи самовідповідальності за події в регіоні, зрештою – кризу національних/етнічних ідентичностей. Останнє по-своєму підтверджується існуванням «особистості поза національністю», що було доведено, приміром, результатами перепису населення в Україні 2001 року. Зрештою, умови підштовхують індивіда до мімікрії, яка допомагає, в одних випадках, просто вижити в оточуючому середовищі (приховування, приміром, належності до ЛГБТ спільноти), в інших – самореалізуватися тощо. Тобто суспільство блокує індивіда і не дає йому шансів на самовираження, на пізнання себе, мінімізує індивідуальний простір свободи. Останній зазнає «стискування» тим більше, чим менш демократичне суспільство. В умовах браку свободи і демократії ідентифікатор прагне уніфікувати простір і його мешканців. Свободи вибору немає. Бракує самопрезентації. Ідентичності – залишаються невиявленими, латентними, що у кризові періоди розвитку соціуму/держави може призвести до своєрідного «ідентифікаційного вибуху», який проявляється у низці процесів і феноменів – від утворення нових держав, церков, рухів до постання нових політичних партій.

В Україні такий «вибух» можна простежити на прикладі процесу створення політичних партій. Так, за даними Мін'юсту України, на кінець березня 2015 року в державі функціонувало 262 [15]. Показовим є те, що партії поспішали заявити про себе і свою політичну ідентичність (тобто впродовж року утворювалася найбільша їх кількість), коли відкривався «клапан свободи»: у 2005 р., за моїми підрахунками, було зареєстровано 24 політичні сили (для порівняння: у 2004 році – 8), у 2014 – 39 (у 2013 році – 6), за січень – червень 2015 р. – зареєстровано вже 38 політичних сил. Назви деяких з-поміж останніх* свідчать про нові свідомісні акценти їх фундаторів

---

* ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПАРТІЯ РІШУЧИХ ГРОМАДЯН» (реєстраційний номер 298-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ОЛІМП» (№297-п.п.), Політична партія «Патріотичний рух» (№296-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СОЦІАЛЬНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (№295-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ "СИЛА ЄДНОСТІ"» (№294-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «КАПІТАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (293-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «КОМАНДА СВЯТОСЛАВА СЕНЮТИ» (№292-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «РОЗВИТОК

(ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПАРТІЯ РІШУЧИХ ГРОМАДЯН»), по своєму характеризують суб'єктів-творців партії (ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СТУДЕНТСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ», ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «КАПІТАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ», Політична партія «Офіцерський корпус», ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПРОСТИХ ЛЮДЕЙ»). Крім того, у назвах партій активно експлуатуються прикметники «український» (Політична партія «Український вибір»), «патріотичний» (Політична партія «Патріотичний рух»), «національний» (ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ»), «народний» (ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ГРОМАДСЬКИЙ РУХ «НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ»») тощо. Важливим моментом є те, що назви партій не завжди відповідають змісту її діяльності: партія може бути складовою корпорації, яка має антиукраїнську, антигромадську, антипатріотичну спрямованість, що маскується за «позитивною назвою» політичної сили. Тобто назва-ідентитет партії є досить своєрідним маркером політичної сили: він може не розкривати її справжньої політичної ідентичності.

ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД» (291-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ» (290-п.п.), Політична партія «Український вибір» (№289-п.п.), Політична партія «ОБ'ЄДНАНІ ДЕМОКРАТИЧНІ СИЛИ УКРАЇНИ» (288-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВОЛЯ ТА РОЗУМ» (№287-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ГРОМАДА І ЗАКОН» (№286-п.п.), Політична партія «СЛАВА УКРАЇНИ» (285-п.п.), Політична партія «Незалежна політична платформа» (284-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ГРОМАДСЬКИЙ РУХ “НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ”» (283-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ» (№282-п.п.), Політична партія «Партія національного відродження» (281-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СТУДЕНТСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (280-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВА ДІЯ» (279-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАША ЗЕМЛЯ» (278-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАРОДНА ІНІЦІАТИВА» (277-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ДОБРИЙ САМАРЯНИН» (276-п.п.), Політична партія «Альянс За Соціальну Справедливість» (275-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПРАВО НАРОДУ» (274-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПЕРЕМОГА» (273-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ДРУЖБА» (272-п.п.), Політична Партія «ПЛАТФОРМА ІНІЦІАТИВ» (271-п.п.), Політична партія «Сила громад» (270-п.п.), Політична партія «Офіцерський корпус» (269-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «АЛЬТЕРНАТИВА» (268-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ОБ'ЄДНАНА УКРАЇНА» (267-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПОРУЧ» (266-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ГІДНІСТЬ» (265-п.п.), Політична партія «Партія гармонійного розвитку» (264-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПРОСТИХ ЛЮДЕЙ» (263-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «УНІВЕРСАЛЬНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (262-п.п.), Політична партія «Народна трибуна» (261-п.п.).

Нових вимірів набуває сьогодні і політика щодо національних ідентичностей. Початок ХХІ століття актуалізував для урядів і експертів питання зникнення тієї чи іншої нації і, зокрема, титульної. Так, у 2009 році це питання порушувалося, зокрема, в ОАЄ [16]. У 2011 році у Білорусі главою держави була підтримана Національна програма демографічної безпеки країни на 2011 – 2015 роки, яка передбачала стабілізацію чисельності населення країни на рівні 9,44 – 9,45 млн осіб [17]. У 2013 році на сторінках європейської преси ставилося питання швидкого зникнення македонців [18]. У різного роду прогнозах йдеться про зникнення росіян (через 150 років) чи британців – через 220 років [19].

Паралельно цій темі порушується інша – зникнення мов, які сприймаються як один із домінантних ідентифікаторів населення. Дані, представлені у останньому (2010) виданні ЮНЕСКО за назвою «Атлас мов світу під загрозою зникнення» [20], свідчать, що сьогодні у вразливому становищі опиняються мови не лише етносів, які деградували/деградують у кількісному відношенні (в Україні – караїмська, кримчацька, ногайська, кримсько-османська, кримсько-татарська, тавро-румейська, урумська, німецько-платська), але й титульних націй. На постсоветському просторі до таких мов у «Атласі...» віднесено, приміром, білоруську. Своєрідним «мовним цвинтарем» було відзначено Росію, де зниклими на 2010 р. були 15 мов, з яких 5 зникли у 1990-ті – на початку ХХІ століття (для порівняння: у країнах ЄС – 3 мови, які зникли 1898, 1900, 1960), а під загрозою зникнення чи як такі, що перебували у вразливому становищі (наприклад, у кавказькому регіоні, на Ставрополлі та у Краснодарському краї – аварська, адигейська, даргинська, інгуська, кабардино-черкеська, карачаєво-балкарська, кумицька, лакська, лезгинська, осетинська та ін.), відзначено 112 мов. Що відбувається зі свідомістю індивіда, коли він втрачає мову? Що відбувається з народом? З людством, яке втрачає культурний пласт? Тобто втрата, приміром, аварської (внаслідок вимирання носіїв? їх асиміляції?) – це втрата для усіх тих, хто з дитинства пам'ятає рядки: «По-русски – «мама», по-грузински – «нана», а по-аварски – ласкаво «баба»» Р. Гамзатова.

Для російської влади-ідентифікатора зникнення/зміна мови індивідом (як правило, на користь російської) – шанс переформування «меж нації», від імені якої твориться історія і політика Російської Федерації. При тому не тільки в межах російських

кордонів, але й за ними. Акцент на мові і релігії (православній) як ідентитетах російськості став підґрунтям для постановня міфу «русского мира», межі якого російська влада спробувала розширити і на територію України. Варто звернути увагу на те, що релігія і церква – інститути в механізмі ідентифікації, якими широко послуговувалося індустріальне суспільство. Намагання зберігати й підносити їхню роль в умовах постіндустріальних, постінформаційних тенденцій означає по-своєму «консервувати» ситуацію в державі, регіоні, гальмувати чи навіть блокувати розвиток і держави, і суспільства, й кожного окремого індивіда.

TheWashingtonPost опублікувала дані, які відобразили кількість етнічних росіян у країнах, що виникли на пострадянському просторі (див.: Таблицю 1.1):

Таблиця 1.1

Етнічні росіяни в колишніх совєтських республіках (2015)*

<i>№ п.п.</i>	<i>Країна</i>	<i>% російського населення</i>
1.	Російська Федерація	77,7
2.	Латвія	26,2
3.	Естонія	24,8
4.	Казахстан	23,7
5.	Україна	17,3
6.	Білорусь	8,3
7.	Киргизія	7,7
8.	Литва	5,8
9.	Молдова	5,9
10.	Узбекистан	5,5
11.	Туркменістан	4
12.	Грузія	1,5
13.	Азербайджан	1,3
14.	Таджикистан	1,1
15.	Вірменія	0,5

* Складено на основі: Де Путін ще може «захистити» росіян: кількість етнічних росіян у складі колишніх радянських республік [інфографіка][Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://twitter.com/infographics_ua/status/608623201481056257/photo/1

Етнічні росіяни на постсоветських територіях – своєрідний ресурс: етнічність як ідентитет стає основою загарбницької політики Росії. Громадянська ідентичність етнічних росіян на пострадянському просторі входить у суперечність із етнічною. Такий громадянин не здатний жити у державі позанаціональній, цінності якої будуть суперечити «національному громадянину».

Одним із проявів політики ідентичності є стан і особливості простору, в якому мешкає локальний соціум/індивід. Якщо подивитися на сучасну Україну, то сьогодні, приміром, постало питання перейменування 22 міст і 44 смт у зв'язку з тим, що їхні топоніми все ще є тими, що по-своєму консервують советське минуле. Прикметно, що у своєрідному рейтингу регіонів-претендентів на перейменування (згідно із Законом «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки») до трійки лідерів увійшли Донеччина, Луганщина, АР Крим (див.: Таблицю 1.2).

Таблиця 1.2

**Рейтинг регіонів, топоніми
в яких підлягають перейменуванню***

№ п.п.	Область/ Регіон	Міста		СМТ		Усього
		Кількість	Назви	кількість	Назви	
1.	Донецька	8	Артемівськ, Артемове, Дзержинськ, Димитров, Кіровське, Торез, Комсомольське, Южнокомуна- Рівськ	12	Комсомольський, Войковський, Войкове, Володарське, Кіровськ, Тельманове, Ленінське, Кірове, Карло- Марксове, Красний Октябр, Пролетарське, Свердлове	20

Продовження Табл. 1.2

2.	Луганська	4	Артемівськ, Кіровськ, Свердловськ, Петровське	13	Енгельсове, Бірю- кове, Дзержин- ський, Воло- дарськ, Лютикове, Калінінський, Комісарівка, Комсомольський, Леніна, Ленінське, Пролетарський, Фрунзе, Черво- ногвардійське	17
3.	АР Крим			9	Куйбишеве, Кіровське, Красногвардійсь- ке, Октябрське, Леніне, Комсо- мольське, Советське, Советський, Орджонікідзе	9
4.	Дніпро- петровська	3	Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Орджонікідзе	3	Кіровське, Щорс, Брагинівка	6
5.	Одеська	2	Іллічівськ, Котовськ	2	Комінтернівське Фрунзівка	4
6.	Кіровоград- ська	2	Кіровоград, Ульяновка	1	Димитрове	3
7.	Херсонська	1	Цюрупинськ	1	Калінінське	2
8.	Полтавська	1	Комсомольськ			1
9.	Черні- гівська	1	Щорс			1
10.	Жито- мирська			1	Володарськ- Волинський	1
11.	Запорізька			1	Куйбишеве	1
12.	Харківська			1	Комсомольське	1
	Всього	22		44		66

* Складено на основі даних Українського інституту національної пам'яті (див.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/v-ukraini-22-mista-ta-44-mistechka-nazvut-ro-novomu>)

Ідентичності представників еліти (політичної, економічної, інтелектуальної тощо) є більш мінливими – «гнучкими», ніж у обивателя. В Україні ця «гнучкість» простежується, приміром, у ході аналізу партійної належності представника еліти. «Подорожуючи» із партії в партію, персону, є підстави твердити, не просто змінює політичну ідентичність, але на ділі має відбуватися зміна її цінностей. Утім, усе значно банальніше: представники еліти виступають вільними від цінностей/зобов'язань і перед ситуативними «політичними друзями», і перед державою, і перед народом. Еліта демонструє аморальність, бажання максимізації прибутків, непатріотичність, колабораціонізм, зрадництво тощо. Перераховані характеристики можна розглядати як сучасні ідентитети значної частини представників української еліти. Цей сегмент суспільства не можна розглядати у контексті кризи ідентичності. Як не можна розглядати у контексті останньої і кожную зрілу особистість, яка свідомо робить вибір, орієнтується на ті чи інші цінності, виставляє для себе ті чи інші пріоритети, які можуть іти врозрід із пріоритетами і членів колишньої групи, і всієї держави (в умовах відсутності демократичних інститутів, прозорих «правил гри» і т. п.). Приміром, сьогодні в Україні звучать голоси на захист імперії. Квінтесенція суджень зводиться до того, що Російська імперія – це суцільне добро і прогрес [1]. Така «імперська ідентичність» є наслідком входження особи у «пропагандистський дискурс», культивування якого, думається, в жодному разі не варто розглядати у межах «кризи ідентичності». Якщо все ж ризикнути і подивитися на «імперіалізм особи» у площині «кризи ідентичності», то суть «кризи» напевно полягатиме тільки в тому, що особа зазнаватиме ресурсних втрат у разі відмови від «плекання імперії».

Нинішній дискурс імперії досить складний. Так, у деяких інших ситуаціях Росію (СССР) звинувачують у обмані, у тому, що «комуністи з їхньою абсолютно ідіотською політикою деколонізації в ім'я так званого права народу на самовизначення» є «причиною сьогоднішніх проблем із переселенцями» до Європи, що, відповідно, СССР був «найбільш ярим причіником і пропагандистом цього обману» [21]. Суть цього «колосального обману»

зводиться не тільки до того, що, по-перше, за його допомогою росіянам вдалося «послабити Захід», але й обернути в рабство інші народи шляхом деякої трансформації Російської імперії в імперію СРСР (тобто фактично уникнувши знищення імперського організму), і, по-друге, на Африканському континенті «самовизначення» обернулося «хаосом і мільйонами мертвих». Таким чином, дискурс проблеми імперій досить неоднозначний, і судити про політичну ідентичність на основі, приміром, дискурсу, пов'язаному із захистом імперій – річ ризикована.

Якщо спробувати визначити політичну ідентичність тих чи інших українських політиків і скористатися для цього аналізом їхніх висловлювань, підтримуваних ними гасел, заяв та ін., то найяскравішим прикладом політичної мімікрії буде Л. Кравчук, який виступав то активним противником НАТО, проводячи (у грудні 2012 р.) антинатівську «просвітницьку кампанію» [22], то висловлювався за вступ України до Альянсу (див. про це, наприклад: [23]), стверджуючи у квітні 2015 року, що: «Єдиний можливий захист від агресії Росії – це приєднатися до НАТО. Зараз така робота ведеться у всіх областях, є вже реальні можливості, бо і Порошенко, і Верховна Рада зняли так званий позаблоковий, нейтральний статус. Україна повинна приєднатися до НАТО» [24].

Поведінка еліти є своєрідним механізмом маніпуляції свідомістю мас і зумовлює своїм способом той факт, що стійкі суспільні ідентичності стають нестійкими. Це особливо проявляється в «обмеженому просторі» – на рівні регіону, куди в Україні вхід держави і еліти з інших регіонів по-своєму закритий. Тобто місцеві регіональні еліти на свій розсуд формують ідентичність регіону (форматуючи простір, про що говорилося вище).

Утім, не можна сказати, що до початку Революції Гідності, а потім чергової російсько-української війни в Україні було 27 (за кількістю регіонів) версій, приміром, політичної регіональної ідентичності: навіть у межах одного регіону можна відстежити їх множину. На Донеччині, приміром, був свій «героїчний пантеон», свої ідентитети праці, які робили проблемними і культурні, і етнічні/національні, і політичні ідентичності. Місцевий «ресурс ідентичності» ставав у руках місцевої еліти політичним ресурсом,

який використовувався у «грі» із центральною владою, у ході тиску на Київ, але й для «загравання» із закордонним (російським) «інвестором», що уможливило здобуття тих чи інших додаткових дивідендів. Цьому була підпорядкована і пропагандистська машина ЗМІ, і місцеві громадські організації, і політичні сили, які об'єднувалися у партіях.

Аналіз даних соціологічних опитувань дозволяє припустити, що зміна орієнтацій і, відповідно, тих чи інших цінностей індивіда впливає і на зміну його ідентичностей (політичних, насамперед). Приміром, якщо простежити орієнтації громадян України у площині «ЄС – Митний союз», то з'ясуємо, що у період грудня 2013 – грудня 2014 року збільшилася кількість прибічників вступу до ЄС і, відповідно, зменшилася – до Митного союзу з Росією, Білоруссю, Казахстаном (див.: Таблицю 1.3 [25]). Тобто політична переорієнтація великих груп людей є можливою впродовж відносно короткого періоду часу: впродовж року кількість прибічників вступу до ЄС зросла більш ніж на 10%.

Таблиця 1.3

Як Ви вважаєте, вступ до якої спільноти для України є пріоритетним? (динаміка 2013–2014)*

	До Європейського Союзу (%)	До Митного союзу з Росією, Білоруссю, Казахстаном (%)	Важко сказати (%)
Грудень 2013	46,4	35,7	17,8
Грудень 2014	57,3	16,3	26,5

* Дослідження провели Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» та соціологічна служба Центру Разумкова з 19 по 24 грудня 2014 року. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Аналогічною є ситуація у зміні ставлення громадян України до вступу до НАТО. Дані опитувань у період з 2006 до 2012 й у березні 2015 року (див. Таблицю 1.4 [26] і Таблицю 1.5[27]) свідчать про збільшення прихильників інтеграції до Альянсу:

Таблиця 1. 4

Яка модель гаантвання національної безпеки є найбільш оптимальною для України? (часова динаміка 2006–2012; у %)*

<i>Модель/ дата</i>	<i>Жовтень 2006</i>	<i>Квітень 2009</i>	<i>Лютий 2012</i>
Позаблоковий статус	41,7	32,6	37,1
Приєднання до ОДКБ	30	38,2	19,3
Приєднання до НАТО	16,2	13	12,8
Важко відповісти	12,1	16,2	30,8

*Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 24 по 29 лютого 2012 року. Було опитано 2008 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Кисві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Таблиця 1.5

Якби наступного тижня відбувався референдум щодо вступу України до НАТО, як би Ви проголосували?*

За вступ до НАТО	Проти вступу до НАТО	Не голосував би	Важко відповісти
43,3	31,6	13,5	11,6

* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 березня 2015 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Опитування щодо ставлення до державних символів (атрибутів) Української держави, проведене двічі – у 2011 і 2012

роках, свідчить у цілому про позитивну динаміку сприйняття громадянами України державних символів і атрибутів (див.: Таблицю 1.6 [28]).

Таблиця 1.6

**Як Ви ставитеся до наведених атрибутів незалежної
Української держави? (динаміка 2011–2012 рр.)***

Атрибути	Прапор України		Герб України		Гімн України		Українська гривня		Державна мова (українська)	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Пишаюся цим	26,3	37,9	24,9	29,9	22,5	30,1	18,6	22,8	31,8	35,8
Ставлюся позитивно	66,8	56,2	64,8	57,6	53,9	52,2	70,0	67	60,5	54,7
Ставлюся негативно	2,3	1,2	3,8	3,6	5,9	5,7	3,8	3,4	2,4	2
Ставлюся негативно і хотів би змінити	2,5	1,1	2,8	3,4	12,2	6,7	3,4	2	2,6	3,1
Важко відповісти	2,0	3,6	3,7	5,4	5,5	5,3	4,2	4,8	2,6	4,5

* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи ім. Лька Кучеріва» з 10 по 15 серпня 2012 року. Опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Аналіз динаміки впродовж 2002 – 2012 років ставлення громадян України до свята Дня Незалежності України також свідчить про переоцінку цінностей, а, відповідно, дозволяє припустити, що політична ідентичність українських громадян також змінюється у бік позитивного ставлення до своєї держави (див.: Таблицю 1.7 [29])

Таблиця 1.7

**Як Ви ставитеся до свята – Дня Незалежності України?
(динаміка 2002–2012)***

	<i>Для мене це дійсно велике свято</i>	<i>Для мене це звичайне свято, як і інші офіційні свята</i>	<i>Для мене це не свято, а звичайний вихідний день</i>	<i>Для мене це не свято, і я вважаю, що цей день повинен бути робочим</i>	<i>Важко відповісти</i>
<i>Серпень 2012</i>	20,0	46,1	27,2	4,3	2,4
<i>Серпень 2011</i>	19,3	48,2	25,8	5,1	1,7
<i>Серпень 2010</i>	16,7	40,5	31,9	7,9	3,0
<i>Серпень 2009</i>	15,2	37,5	37,1	8,0	2,1
<i>Серпень 2008</i>	15,8	43,6	30,9	6,9	2,9
<i>Серпень 2007</i>	15,4	39,5	34,9	6,8	3,4
<i>Серпень 2006</i>	20,1	40,0	30,0	6,8	3,1
<i>Серпень 2005</i>	21,7	40,0	29,5	5,3	3,5
<i>Серпень 2004</i>	17,2	39,7	32,3	8,8	2,0
<i>Серпень 2003</i>	18,0	36,8	35,5	8,0	1,7
<i>Серпень 2002</i>	17,1	35,2	35,1	9,4	3,2

* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» з 10 по 15 серпня 2012 року. Опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Дані вищенаведеної таблиці підводять до висновку про те, що:

- у період із серпня 2002 року до серпня 2012 року зростає сумарна кількість громадян України, для яких свято День Незалежності України є «дійсно великим святом» чи «звичайним святом», із 52,3% до 66,1%. Таким чином, упродовж 10 років політичні цінності понад 10% громадян зазнали позитивних змін у ставленні до свята, що дозволяє твердити і про позитивну (на користь Української держави) зміну їхньої політичної ідентичності;

- сумарна кількість громадян, для яких свято День Незалежності України «не свято», відповідно, зменшилася із 44,5% до 31,5%;

- майже незмінною залишилася кількість громадян, позиція яких окреслювалася як «важко відповісти»: 3,2% у 2002 р. і 2,4% у 2012 р., але в наявності тенденція до зменшення кількості осіб з невизначеною позицією;

- політична ідентичність українських громадян залишалася нестійкою (на рівні індивідів), а отже, суперечливою.

Підставою мінливості цінностей з початку ХХІ століття і, відповідно, політичної ідентичності, на мою думку, є особливості політичного процесу в Україні. Характерно, що про суперечності безпосередньо на нинішньому політичному етапі розвитку політичного процесу на рівні індивідів говорять дані опитування щодо проблематики територіального устрою України (див.: Таблиця 1.8 [30]). Зокрема, у 2012 році 39,9% громадян вважали проблему федералізації України надуманою. Приблизно така сама кількість – 38,9% громадян – переймалася проблемою розколу країни.

Таблиця 1.8

Наскільки важливими для України є такі проблеми територіального устрою?*

	<i>Проблема федералізму, федеративного устрою</i>	<i>Проблема підвищення рівня самостійності регіонів</i>	<i>Проблема розколу країни, політичного протистояння різних регіонів</i>
<i>Першочергова</i>	5,8	11,6	17,9
<i>Важлива, але є значно важливіші</i>	16,5	26,9	17,9

Продовження Табл. 1.8

<i>Другорядна</i>	18	18,2	11,3
<i>Надумана, такої проблеми не існує</i>	39,9	26,6	38,9
<i>Важко відповісти</i>	19,8	16,6	14

* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова в усіх регіонах України з 7 по 12 вересня 2012 року. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Показово, що у 2012 році у межах країни досить значні суперечності можна було простежити на рівні сприйняття регіонами держави питання розколу суспільства (див.: Таблиця 1.9 [31]):

Таблиця 1.9

Останнім часом говорять про те, що українське суспільство розділилося на дві майже ворогуючі частини за регіональною ознакою. Як Ви вважаєте, чи існує такий розкол суспільства? (регіональний розподіл)*

	<i>Захід</i>	<i>Центр</i>	<i>Південь</i>	<i>Схід</i>
<i>Існує</i>	34,1	39,0	59,5	41,1
<i>Не існує</i>	49,0	44,8	24,8	42,9
<i>Важко відповісти</i>	17,0	16,2	15,7	16,0

* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова в усіх регіонах України з 7 по 12 вересня 2012 року. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Вищенаведена таблиця свідчить, що найбільше питання розколу суспільства турбувало мешканців Півдня, для 59,5% з яких воно було «існуючим». Приблизно однаково «відчували» існування проблеми мешканці Центру і Сходу, відповідно, 39,0% і 41,1%. На Заході – трохи більше 34% представників регіону також вказували на його актуальність.

Якщо порівняти відповіді 2012 року щодо розколу суспільства із відповідями на питання «*Чи існують між західними і східними регіонами України настільки глибокі політичні, мовні, культурні та економічні відмінності, що в перспективі вони можуть роз'єднатися і створити свої власні держави або ввійти до складу інших держав?*»[32], які давали мешканці регіонів у 2007 році, то з'ясуємо – позитивну відповідь на питання на Заході давали 10,9% опитаних, негативну – 71,3%; у Центрі, відповідно, позитивну – 14,3%, а негативну – 72,2%; на Півдні – 26,1% і 56,4%, на Сході – 24,2% і 59,9%. Важко було відповідати чи не відповідали у зазначених регіонах, відповідно, 17,8%, 13,5%, 17,5%, 15,9%.

Це дає підстави твердити, по-перше, про те, що упродовж 2007 – 2012 років ситуація в державі змінилася у напрямі зростання напруги (міжрегіональних суперечностей). По-друге, до загострення суперечностей призвела політика, яка провадилася в державі (приміром, відмова від вступу до ЄС), а крім того, втручання ззовні (з боку Росії).

***

Відхід від традиційного суспільства зумовлював ускладнення і диференціацію традиційних ідентичностей. Глобалізація, трансформації, модернізації (соціокультурні, політичні, економічні тощо) та інші процеси створювали своєрідні «побічні продукти» – нові ідентичності, як соціокультурні, так й економічні та політичні (приміром, безробітного, особи з подвійним громадянством, мешканця Шенгенської зони та ін.), адже особа, група, спільнота повинні були віднаходити своє місце і, відповідно, свою ідентичність у змінюваному світі, чому середовище могло як сприяти, так і чинити опір (якщо індивід «не встигав» за процесами внаслідок, приміром, недостатньої освіченості, місця проживання, ідеологічних чи релігійних переконань та ін.).

У період, коли постмодерн добігає кінця, профілі ідентичностей – найрізноманітніші. Ідентичності індивіда ускладнюються. Ідентичності (у групі, колективі, соціумі) не просто конкурують між собою, але їх носії намагаються боротися і навіть знищувати носіїв інших ідентичностей на ґрунті найрізноманітніших фобій, керуючись часто-густо не лише обмеженою інформацією, але й

міфами й ілюзіями (що зумовлює значний деструктивний і конфліктогенний потенціал ідентичностей), чи внаслідок зміни свідомості під тиском пропаганди і маніпуляцій.

Пропаганда й маніпуляції зумовлюють нестійкість ідентичностей (політичних, передовсім), що вимагає особливої уваги держави як політичного інституту до проблеми урівноваження ідентичностей, зняття напруги між представниками різних соціальних груп, між локальними соціумами в державі.

1. Толочко П. Без імперий прогресс невозможен / П. Толочко // Foreignaffairschronicles. Хроніки міжнародних отношений. – 2013. – №1. – С.21 – 30.

2. Вульф Л. Передмова до українського видання «Винайдення Східної Європи» /Л. Вульф [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://wolff-europe.narod.ru/wolff02.htm>

3. Кармазіна М. С. Ідея державності в українській політичній думці (кінець XIX – початок XX століття) / М. С. Кармазіна. – К, 1998. – 350 с.

4. Вилегала А. Як її ділять поляки /А. Вилегала // Український журнал. – 2008. – №1. – С.28–29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrzurnal.eu/pdf/uz_2008_01.pdf

5. Капусцінський Р. Прийде Мордор і нас з'їсть. Або таємна історія слов'ян / Р. Капусцінський. – 2013.

6. «Atlas Estremo»: тут Захід стає Сходом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/118/Artykul/207777>

7. Україна, поляки та бальзам «Вігор» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/118/Artykul/151722,%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%B0%D0%BC-%D0%92%D1%96%D0%B3%D0%BE%D1%80>

8. Вегеш М. Геополітика в іменах / М.Вегеш. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. – С.13.

9. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни /М. Рябчук. – К.: Критика, 2003. – 335 с.

10. Степула Н. Дві України? Три України? Одна Україна?/ Н. Степула [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radio-svoboda.org/content/article/1952233.html>

11. Коцарев О. Мої чотири України з тисяч можливих /О. Коцарев // Український журнал. – 2008. – №1. – С.30–31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrzurnal.eu/pdf/uz_2008_01.pdf

12. Дереш Л. Створений вручну політичний важіль / Л. Дереш // Український журнал. – 2008. – №1. – С.25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrzurnal.eu/pdf/uz_2008_01.pdf

13. Грицак Я. Двадцять дві України /Я. Грицак // Критика. – 2002. – №4.

14. Гінріхс Я. П. Lemberg–Lwow–Львів. Фатальне місто / з нідерланд. пер. Я. Довгополий./Я. П. Гінріхс. – К.: Вид-во Жупанського, 2010. – 114 с.

15. Державна реєстраційна служба України. Перелік громадських організацій. Політичні партії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drсу.gov.ua/show/202>

16. Эксперты ОАЭ говорят об угрозе исчезновения нации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chatru.com/uae/index.php?topic=133667.0>

17. Белорусские власти хотят остановить исчезновение нации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://health.ej.by/avtoritetno/2011/08/13/belorussskie_vlasti_hotyat_ostanovit_ischeznovenii_natsii_____.html

18. Эксперты определили нацию в Европе, которой грозит быстрое и полное исчезновение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.tsn.ua/svit/eksperty-opredelili-naciyu-v-evrope-kotoroy-grozit-bystroie-i-polnoe-ischeznovenie-338301.html>

19. Российская нация исчезнет через 150 лет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufolog.ru/event/11154/>

20. Atlas of the World's Languages in Danger / Editor-in-Chief: Christopher Moseley, Preface by Irina Bokova, Director-General of UNESCO, Cartographer: Alexandre Nicolas. – Paris: 2010 [Електронна версія]. – Режим доступу: <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/en/atlasmap.html>

21. Jan Ziegler: Rusko zavinilo potíže s imigranty, tak ať si je vezme [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Jan-Ziegler-Rusko-zavinilo-potíže-s-imigranty-tak-at-si-je-vezme-379914>

22. Оппозиционный блок «Не так» создает Интернет-референдум относительно вступления Украины в НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://news.liga.net/news/politics/264029-oppozitsionnyu-blok-ne-tak-sozdaet-internet-referendum-otnositelno-vstupleniya-ukrainy-v-nato.htm>

23. Кравчук мимікривав під НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.2000.ua/v-nomere/svoboda-slova/ekspertiza_svoboda-slova/kravchuk-mimikriroval-pod-nato_arhiv_art.htm

24. Україна повинна приєднатися до НАТО, – Кравчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pohlyad.com/news/n/83270>

25. Соціологічне опитування: Як Ви вважаєте, вступ до якої спільноти для України є пріоритетним? (динаміка 2013–2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1006

26. Соціологічне опитування: Яка модель забезпечення національної безпеки є найбільш оптимальною для України? (часова динаміка, 2006–2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=698

27. Соціологічне опитування: Якби наступної неділі відбувся референдум щодо вступу України до НАТО, як би Ви проголосували? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1035

28. Соціологічне опитування: Як Ви ставитеся до наведених атрибутів незалежної української держави? (динаміка, 2011–2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=779

29. Соціологічне опитування: Як Ви ставитеся до свята — Дня Незалежності України? (динаміка, 2002–2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=321

30. Соціологічне опитування: Наскільки важливими для України є такі проблеми територіального устрою? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=872

31. Соціологічне опитування: Останнім часом говорять про те, що українське суспільство розділилося на дві майже ворогуючі частини за регіональною ознакою. Як Ви вважаєте, чи існує такий розкол суспільства? (регіональний розподіл) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=871

32. Соціологічне опитування: Чи існують між західними і східними регіонами України настільки глибокі політичні, мовні, культурні та економічні відмінності, що в перспективі вони можуть роз'єднатися і створити свої власні держави або ввійти до складу інших держав? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=736

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ: АНАЛІЗ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТНОСТІ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ

Держава виступає важливим чинником конструювання загального ідентифікаційного простору і повинна бути не лише «модератором» суспільних перетворень, але й активним, а не декларуючим учасником консолідації української нації. Упродовж останніх років у суспільстві і державі простежується поглиблення ідентифікаційних суперечностей, викликаних втратою осмисленої перспективи майбутнього, соціальним зубожінням, проявами конфронтації, конфліктами між владою і суспільством, війною і нетолерантністю. Для українського суспільства характерна «традиція конфлікту» (Р. Колінз). Суперечності ідентичностей проявляються у відмінностях духовно-світоглядних та ціннісних орієнтаціях. Відбувається зіткнення інтересів і соціальних диспозицій, а також «криза спільного розуміння ідентичності» (С. Роккан). Ідентичність є чинником, що сприяє самоорганізації індивідів, об'єднаних належністю до однієї держави як сукупності «ми», що підтримує єдину систему смислів, переконань, уявлень про державу, свою країну, себе як членів спільноти. Політико-правове поле, яке об'єднало представників багатьох національностей, етнічних груп, релігій, робить завдання пошуку норм, цінностей і моральних кодів, що вишиковуються в систему громадських уявлень і забезпечують консолідацію громадян єдиної держави, особливо важливим. З іншого боку, важливо відзначити, що досягнення політичної консолідації в суспільстві надзвичайно складне завдання в умовах кризи ідентичностей.

Проблеми суперечностей ідентичностей України закорінені у її поліетнічності і полікультурності і зумовлені наявністю в українському ідентифікаційному просторі російської ідентичності та подвійної ідентичності етнічних українців на Сході і Півдні країни, а також тривалим засиллям російської і проросійської еліти в українському політикумі і ЗМІ.

Механізмами консолідації суспільства може виступати стабільне поліпшення економічної ситуації, зміцнення інститутів держави, реалізація особистої ініціативи в інтересах суспільства, розвиток місцевого самоврядування, посилення пропаганди, культура, історія, мова, національна ідея, історична пам'ять та інші. Політичні механізми виступають засобом реалізації державної політики. Вони об'єднують громадян навколо однієї мети (партії, громадські організації, церква, засоби масової інформації та комунікації), регламентують, регулюють і характеризують політичні, економічні, культурні інтереси громадян (законодавчі документи, державно-правові акти органів виконавчої влади), формують громадянську ідентичність сприяють розвитку інституцій громадянського суспільства таконсолідації нації.

Поєднанням ідеї консолідації нації, з одного боку, і проявом суперечностей ідентичностей, з іншого, були передвиборчі програми кандидатів у Президенти. Зокрема, п'ять «Д» Л. Кравчука – Державність, Демократія, Достаток, Духовність, Довіра». Реалізувати вдалося, хіба що державність, основи якої були закладені під час правління Л. Кравчука. Все інше зреалізоване не було. Л. Кучма у 1994 році йшов з не менш промовистим гаслом: «Запобігти національній катастрофі, через порядок та порядність – до злагоди та добробуту!». А у 1999 р. суспільство вражала серія рекламних роликів від кандидата у Президенти Л. Кучми – «Це твоя країна», знятих відомим російським режисером В. Тодоровським, та програма його основного опонента П. Симоненка – «Народу України – гідне життя! Трудящим – роботу! Працюючим – зарплату! Ветеранам – пенсії! Студентам – стипендії!». Лаконічністю вирізнялися передвиборчі програми основних конкурентів на президентських виборах 2004 р.: «Якою я бачу Україну» (В. Ющенко), «Працююча країна – надійне майбутнє!» (В. Янукович). Руйнівні елементи проявилися у програмі В. Януковича у 2010 р.: «Бездарна і непрофесійна влада довела країну до руїни», натомість передвиборча програма основного конкурента Ю. Тимошенко мала життєстверджуючі мотиви: «Я вірю в Україну!». Аналогічний контекст мала її передвиборча програма 2014 р.: «Час встановити справедливість!», так як і П. Порошенка: «Жити по-новому!», тобто жити вільно, безбідно, чесно, безпечно. На жаль, усі ці програми були декларативними і нереалізованими.

Суперечності ідентичностей проявлялися ще в середині 1990-х рр., коли влада не змогла запропонувати суспільству проект консолідації нації. Маркери «національне відродження», «розбудова держави», «ринкова економіка», а згодом «навздогінна модернізація» виявилися деструктивними і дестабілізуючими. Упродовж незалежності внутрішньоукраїнські суперечності, між ними і суперечності ідентичностей, не обговорювалися на державному рівні, а лише посилювалися та використовувалися політичною елітою для отримання власних політичних, електоральних, економічних та інших переваг.

Певним підтвердженням цього може бути пошук слів «ідентичність» та «консолідація нації» на офіційних державних сайтах. Результати пошуку на сайті Президента дають 7 результатів, а на сайті Верховної Ради України – 36 (дані станом на 1.10.2015 р.). У рубриці «Законодавство України» (сайт Верховної Ради України) – 2 (Про проведення парламентських слухань на тему: «Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження» і про перенесення розгляду цього питання). Натомість ще дивнішими видаються результати «консолідація нації», у рубриці «Законодавство України» – жодного, а на сайті 2 (Голова Верховної Ради України В. Литвин відвідав з робочою поїздкою Запорізьку область), 9 листопада у Верховній Раді України відбулися парламентські слухання на тему: «Стан суспільної моралі в Україні». Ймовірно, можна зважити на недосконалість пошукової системи чи недосвідченість користувача. Однак відсутність документів, які розкривали б зміст цих категорій, зокрема таких, як «Концепція державної політики національної/ загальнонаціональної/ громадянської/політичної ідентичності» чи «Концепція національної консолідації нації», підтверджує правильність пошуку.

Слушність тези про відсутність політики, «яка повинна була вестися з консолідації всієї нації», а з іншого боку, і «політика цілеспрямованого навчання суспільства володіти інструментами демократії, цивілізованого політичного процесу та співжиття» [1] підтверджують політичні реалії.

У Посланні Президента України до Українського народу у 2010 р. констатувалося: «Ми йшли шляхом до руйнації національного вибору, зробленого у 1991 році» [2], і визначалося, що головне завдання полягає в тому, щоб повернути людям їх віру у

сильну, розвинуту і сучасну Україну, де кожен відчуває себе активним учасником національного розвитку [2]. У реальності ці тези були далекі від дійсності.

Декларуючи ці принципи, у реальній практиці Президент мало ними послуговувався. Так, представники інтелігенції (В. Брюхо-вевцький, Ю. Щербак, Ю. Андрухович, В. Василенко, В. Панченко, В. Скуратівський) звернулися із зверненням до співвітчизників, в якому констатували, що два місяці правління В. Януковича поставили Україну перед реальною загрозою втрати державності, наголосивши, що «влада виступає в ролі головного ліквідатора держави», мотивуючи, що «продовження – всупереч Конституції – терміну перебування Чорноморського флоту РФ у Криму є нічим іншим, як національним відступництвом, актом «продажу» держави» [3]. Наголошувалося також, що «гуманітарна політика у виконанні одіозних політиків стає засобом дезінтеграції України, провокує міжрегіональні, міжконфесійні і мовні конфлікти в суспільстві» [3]. Були усі підстави стверджувати, що В. Янукович не працював на консолідацію нації, а швидше став провідником інтересів іншої держави.

Підтвердженням цього було і «Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу», у якому йшлося про відновлення перерваного на п'ять років діалогу із Російською Федерацією і формули стратегічного партнерства, зазначалося, що запрацювала Міждержавна комісія на рівні глав держав та розпочалася демаркації сухопутної ділянки кордону. Наголошувалося, що стратегічне партнерство України та Російської Федерації було важливою складовою європейської безпеки. Висловлювалася доцільність повернутися до ідеї підписання «Декларації про стратегічне партнерство України та Росії», а також йшлося про нову 10-річну програму соціально-економічного співробітництва, яка дозволила б повноцінно реалізувати базовий договір про дружбу. Передбачалося проведення інвентаризації міжнародно-правових двосторонніх угод на підкріплення положень Договору про дружбу, співробітництво і партнерство. Президент стверджував – відносини з Росією розвиватимуться по висхідній [2]. Слушність цих слів виявилася і у залученні представників російського політикуму на посади керівників силових структур, і

навіть на посаді керівника охорони Президента був громадянин Російської Федерації (В. Заневський) [4].

Натомість, у риторичі офіційних виступів акцент робився на тому, що «держава намагається знайти компромісні моделі гуманітарної політики, які б об'єднували суспільство, задовольняли інтереси та потреби абсолютної більшості громадян України [5, с.36]. Необхідність вироблення таких підходів була особливо гострою у сфері мовної політики та щодо питань історичної пам'яті. Наголошувалося, що деякі з цих питань штучно загострювалися в умовах політичного протистояння, і тому передбачалося сформулювати чіткі принципи і концептуальні положення державної політики у сфері ідентичності [5, с.36].

Новий курс держави, проголошений у Посланні Президента «Україна XXI століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації», гарантував суверенність вибору Українським народом власного шляху розвитку, зміцнення ідентичності української політичної нації як консолідованої багатокультурної спільноти, інтегративність суспільства на засадах внутрішнього діалогу, гуманістичних цінностей та толерантності, гуманістичні цінності як систему найвищих цінностей для громадян, незалежно від віросповідання чи політичних поглядів, громадянську єдність – основу для спільних дій і громадянського патріотизму [6].

Водночас наголошувалося, що однією з найгостріших проблем гуманітарної політики та безпеки України була жорстка криза національної ідентичності, яка була складовою системної суспільної кризи. Механізми, які визначали національну ідентичність – *мовна політика, історична пам'ять, національно-культурні пріоритети*, – в умовах політичного протистояння загострилися до критичного рівня. У зв'язку з цим українська влада повинна була впроваджувати у суспільну свідомість *ідею примирення*. З цією метою важливим і актуальним стало розроблення стратегії подолання гуманітарної кризи шляхом формування нової моделі національної ідентичності, що застосовує формулу «політичної нації» [6]. Власне на розроблення стратегії була і зосереджена гуманітарна політика.

З іншого боку, повномасштабна імплементація гуманітарного потенціалу для блага української нації на практиці завжди була справою нелегкою. Серед істотних перешкод варто назвати

декларативність, спорадичність, фрагментарність гуманітарної політики, а також те, що політичні спекуляції на мовній, культурній, історичній, релігійній ідентичностях створювали серйозні перешкоди щодо національної консолідації, породжували конфліктогенну атмосферу в суспільстві [7, с.156–157].

У Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України у розділі «Гуманізація суспільного життя – базова передумова успішної модернізації України» наголошувалося на подальшій кристалізації загальнонаціональної ідентичності, забезпеченні солідарності та соціокультурної консолідації [8, с.149]. Щоправда, нічого для цього не робилося.

Відбувалася констатація позитивних меседжів щодо консолідаційних чинників, таких як Євро – 2012, відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі, яке можна вважати маркером консолідації українського суспільства, фактором єднання світового українства, чинником лобіювання іміджу України [9].

Для консолідації українського суспільства важливим механізмом виступає державна етнополітика. Ще у 2011 р. йшлося про те, що необхідно привести у відповідність із сучасними європейськими стандартами вітчизняну нормативно-правову базу регулювання прав національних меншин, визначення базових понять етнонаціональної політики; усунути декларативність положень законодавства щодо забезпечення прав національних меншин [5, с.38]. Упродовж 2013 р. на розгляд Верховної Ради України вносилися законопроекти: проект Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» (внесений урядом); проект Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» (внесений М. Джемілевим); Законопроект № 5515 «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» (внесений М. Джемілевим) і т.і. В урядовому проекті Концепції давалося визначення термінів «український народ», «українська нація», «національні меншини» та «корінні народи», а також термінів: «державна етнонаціональна політика України», «етнічна ідентичність», «етнічна спільнота», «етнонаціональні відносини», «етнос», «закордонний українець», «ксенофобія», «національно-культурна автономія», «толерантність». Жоден з законопроектів не був затверджений. Відсутність законодавчої бази давала підстави

твердити про суперечності правових механізмів взаємодії між представницькими органами етнічних спільнот, органами державної влади та місцевого самоврядування.

Разом з тим, значна кількість проектів програмних і концептуальних документів, підготовлених науковцями Національної академії наук, таких як: «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.», «Концепції державної етнонаціональної політики України», «Концепції Загальнодержавної програми охорони культурної спадщини на 2012–2022 рр.», «Концепції Державної програми популяризації історичного знання на 2012–2017 рр.», «Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 рр.», та низка інших залишаються навіть не включеними до розгляду. Характерною особливістю прийнятих офіційних документів є те що, у переважній більшості вони залишаються декларативними і не реалізованими.

Мова виступає механізмом національної і громадянської ідентичності, а також культурної цілісності держави. З іншого боку, це питання національної безпеки, соціальної стабільності й інтелектуальної спроможності країни. Державна мова – це візитна картка держави, її символ, такий самий, як і прапор, герб, гімн. Вона покликана не розділяти, а об'єднувати громадян країни. Мовне питання для влади має бути серед пріоритетних. Однак упродовж усіх років незалежності, на Сході, і навіть у Центрі України, в Криму тривала русифікація. За цей час 10% громадян, які розмовляли двома мовами, перейшли на російську. І тільки на Заході України, білінгви, двомовні громадяни, переважно переходили на українську. Розкол суспільства посилювався через мовну і культурну політику української влади [10].

Концептуалізація та інтеграція громадської думки виступала також механізмом і елементом громадянського суспільства та консолідації нації. Суспільство в цілому було готове до прийняття компромісної моделі в найчутливіших сферах гуманітарної політики. Так, лише 7 % громадян України відносили мовне питання, а саме – проблему державного статусу російської мови, до числа 25 основних життєвих проблем, що їх непокоїли. Однак теза про статус російської мови як другої державної користувалася високою популярністю. Відносну більшість (41,2 %) влаштовувала мовна ситуація в країні: «українська мова – єдина державна, інші – вільно

використовувалися [5, с.37]. Понад 30 % громадян вважають, що й українська, і російська мови мають бути державними у всій Україні». Кожен п'ятий дотримувався позиції, щоб «українська мова була єдиною державною, а в регіонах компактного проживання росіян російська мова була визнана офіційною» [5, с.37]. Відповідно до офіційної позиції основою мовної політики мають бути державна підтримка української мови, утвердження її державності в усіх сферах публічного життя, забезпечення виконання нею всіх функцій, властивих мові як соціальному явищу – з одночасними гарантіями вільного розвитку та використання громадянами України російської та інших мов [5, с.37]. Цю позицію підтвердив і тодішній міністр економічного розвитку і торгівлі України П. Порошенко, зазначивши під час круглого столу «Вибори – 2012: Шанс для України?», що питання мови знаходиться у третьому десятку за важливістю питань, які сьогодні турбують громадян [11].

Особливо гостро суперечності ідентичностей проявилися з прийняттям 3 липня 2012 р. у другому читанні 248 депутатськими картками Закону «Про засади державної мовної політики» (2012 р.) (більш відомий як закон С. Ківалова та В. Колесніченка). Прийняття Закону призвело до протистояння у суспільстві, які вилилися в акції протестів, голодування*.

Однак ще більший резонанс, а ймовірно, й наслідки мала його відміна у лютому 2014 р. Проте Закон «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади державної мовної політики» підписаним не був, відповідно, чинності не набув. За даними Центру Разумкова, це було головною помилкою нової влади. Його негативні наслідки виявилися на двох рівнях: внутрішньому і зовнішньому. На внутрішньому рівні скасування

---

* Кожна десята акція протесту, яка відбулася в Україні у 2012 р., стосувалася мовного питання. У 2012 р. було зафіксовано 380 «мовних» протестів, тобто 80% усіх протестних подій з цього питання. 92% цих протестів можна класифікувати як виступи на захист української мови або ж виступи проти запропонованих владою законопроектів та прийнятого закону про мови, який розширював офіційні сфери можливого вживання російської мови і, на думку українських націоналістів, де-факто надавав їй статусу другої державної (Див. детальн.: Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2012 р. / За ред. В. Іщенка. – К.: Центр дослідження суспільства, 2013. – С.34)

Закону України «Про засади державної мовної політики» було використано як один з приводів для активізації сепаратистських рухів на Сході та Півдні України. На зовнішньому рівні, це спричинило негативну реакцію європейських урядів і міжнародних організацій. Верховний комісар ОБСЄ з питань національних меншин А. Торс заявив, що скасування мовного закону призведе до дестабілізації України та загострення ситуації, особливо в контексті тих регіонів, де мовне питання є приводом для серйозних суперечностей [12]. Своє занепокоєння стосовно закону висловили Болгарія, Греція, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Чехія. Отже, Закон «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади державної мовної політики» був не раціональним, оскільки він знову гостро порушив мовне питання, своїми положеннями відміняв те, чого реально не існувало, не набув підтримки з боку Європи та українського суспільства.

У квітні 2014 року О. Турчинов і А. Яценюк оприлюднили спільну заяву, в якій йшлося про закріплення спеціального статусу для російської мови та про її захист [13]. Дивним чином позиція керівників держави збігалася з положеннями, висловленими у Проекті «Меморандуму національної єдності» від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, у якому йшлося також про «конституційне закріплення статусу російської мови як другої державної» [14].

У червні 2014 року Президент вніс на розгляд до Верховної Ради України проект змін до Конституції щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, в якому російській мові надавався «спеціальний статус» [15] (термін відсутній в українському законодавстві).⁵⁷ Народних депутатів подали звернення до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України Закону «Про засади державної мовної політики». У жовтні 2014 р. Суд розпочав розглядати звернення депутатів, цей процес триває досі. Комітет з питань культури і духовності Верховної Ради України порушував питання про необхідність відмінити мовний закон Ківалова-Колесніченка. Водночас варто наголосити, що в умовах російсько-української війни та окупації Криму держава нездійснювала культурної і мовної політики на Сході та в Криму. Це підтвердили і дані дослідження «Мовна складова гібридної війни».

Суперечності простежуються, з погляду мовної політики держави, і в гаслі – «єдина країна – единая страна», яке упродовж 2014 року було домінуючим на заставках телевізорів, на банерах та білбордах. Насправді воно фіксувало двомовність на державному рівні, тобто утверджувало російську як другу державну, не об'єднувало, а навпаки, роз'єднувало країну, пропагуючи фактичну двомовність, хоча й декларувався державний статус української мови з найвищих державних трибун, державних і комерційних каналів.

Звернення Президента російською мовою до громадян Сходу країни демонструвало певну толерантність. Для Української держави мовна єдність необов'язкова, тоді як у нас за проблемою мови стоїть проблема національної самосвідомості, національної самоідентифікації [16]. На урочистій церемонії підняття Державного прапора України на Софійській площі в Києві. Президент України П. Порошенко заявив, що російською мовою Україну люблять не менше, ніж українською [17]. При цьому наголошуючи, що «українська мова як єдина державна мова є надзвичайно важливим консолідуючим чинником суспільства і держави» [18]. Доречно зазначити, що у суспільстві з'являються твердження про «патріотичну русифікацію» постреволюційного періоду, зазначаючи, що під благородними гаслами «єдності країни» й далі «унормовуватиметься» мовне поле суспільства таким чином, щоб українська мова не дуже «утискала права» російськомовних патріотів [19]. У цьому контексті слухним було висловлене занепокоєння Державним комітет телебачення і радіомовлення України у зв'язку зі скороченням частоти використання української мови в ефірі телеканалів і радіостанцій країни (частка української мови в телеефірі країни в червні 2015 року становила 28 %, а в листопаді – 23 %) [20]. «Зменшуючи українську мову в ефірі, працівники телебачення і радіо свідомо чи несвідомо демонструють суспільству легковажне ставлення до державної мови» [20].

Тому вважаємо, що для консолідації нації і уникнення суперечностей ідентичностей утвердження української мови в інформаційному просторі неможливе без прийняття і виконання довгострокової програми.

Українська влада недостатньо уваги приділяє пошуку консолідуючих націю важелів, таких як національна ідея. На державному рівні неодноразово йшлося про відсутність національної ідеї,

про те, що національна ідея не спрацювала. З іншого боку, наголошувалося, що основу «Стратегії національної безпеки України» мала становити національна ідея, тобто життєві орієнтири, що стали надбанням свідомості багатьох розвинутих держав – державність, єдина політична нація, духовність, демократія, добробут [21]. За даними репрезентативного дослідження «Ставлення до національної ідеї в Україні»^{*} 40% респондентів не змогли відповісти на запитання, у чому полягає національна ідея України; 18% опитаних вважають, що в Україні немає національної ідеї, 12% українців розуміють національну ідею як єдність усіх регіонів України [22]. 6% респондентів, визначили національну ідею як подолання бідності. Патріотизм і зростання національної самоідентифікації було національною ідеєю для 6% українців, натомість збереження незалежності та територіальної цілісності – для 5% [22]. Культурно-історичне і мовне визначення національної ідеї підтримувало по 3% українців. Події 2013 – початку 2014 років суттєво змінили позицію українців щодо національної ідеї. Революція Гідності та боротьба за свободу України створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього [23].

У Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році» йшлося про те, що єдність і цілісність культурного простору – основа національної консолідації та соціально-економічного розвитку, і відзначалося, що культурна фрагментація виступає загрозою національній безпеці [8, с.173]. У риториці політиків, у документах політичних партій неодноразово йшлося про розкол країни на «дві України». Натомість насправді йшлося про «двуликість внутрішньої політики, яка заохочує до постійного роздвоєння: на Сході України потурає русифікації, на Заході – грає роль українізатора, на Сході береже пам'ятники Леніну, на Заході – благословляє пам'ятники Бандері» [24]. Аналізуючи офіційні

---

^{*}У період з 15 по 25 травня 2011 р. у компанію Research & Branding Group було проведено дослідження громадської думки населення України щодо вивчення ставлення українців до національної ідеї. Збір інформації проводився методом особистого інтерв'ю у 24 областях України і АР Крим. Респонденти відбиралися за квотною вибіркою, що репрезентує доросле населення країни за місцем проживання (область), статтю і віком. Обсяг вибіркової сукупності становив 2089 осіб. Очікувана середня помилка вибірки становить + -2,2%.

документи щодо «розколотої країни», «двох Україн», «Заходу і Сходу», питань федералізації (з'їзд у Сєвєродонецьку), сепаратизму, децентралізації, наведу два висловлювання, які розділяє один рік: «якщо продовжувати звинувачувати один одного, це шлях до розвалу країни навіть не на дві, а на три частини. І такі сценарії в нашій країні, на жаль, можливі» [25] (секретар РНБО А. Ключєв, грудень 2013 р.); «в цілому штучний поділ України за географічною, етнічною, мовною, конфесійною ознакою, нарешті, подолано, і цей поділ відходить у минуле. Україна ніколи не була такою об'єднаною, як зараз!» (Президент України П. Порошенко, листопад, 2014) [26]. У офіційних документах і у виступах політиків неодноразово наголошувалося, що «єдність країни є для нас беззаперечною цінністю» [26]; «сто відсотків українців зараз за єдину державу, за єдину країну! Конституційна більшість українців бачить її унітарною країною, ніякої федерації!» [26]. Однак існування фейкових республік – «ДНР» і «ЛНР», а також територій, які підконтрольні українській владі, вимагало правових механізмів визначення їх статусу.

Першим кроком у цьому напрямі був Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення консолідації громадян України та припинення громадянського протистояння в Донецькій та Луганській областях» від 13 квітня 2014 року, який лише у Преамбулі торкнувся ключового питання – консолідації нації: «З метою досягнення громадянської злагоди у суспільстві, недопущення кровопролиття, для забезпечення консолідації громадян України всіх національностей, задля єдності, цілісності території України, припинення посягань на суверенітет держави» [27]. Однак, у документі не йшлося про те, яким чином можна досягти консолідації нації. Згідно з першим пунктом (всього 4), Кабінету міністрів України було доручено підготувати, внести та організувати супроводження у Верховній Раді України законопроектів щодо проведення в Україні реформи місцевого самоврядування та організації влади в регіонах, які мають передбачити «децентралізацію влади і суттєве розширення повноважень територіальних громад, формування виконавчих органів місцевими радами, розширення матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування, дієві механізми участі громадськості у прийнятті органами місцевого самоврядування рішень [27]. Також в указі містився

наказ про недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності осіб з приводу подій, які мали та мають місце під час масових акцій у місті Донецьку та Донецькій області, місті Луганську та Луганській області [27]. Безумовно, потреба у цьому указі, безсумнівна, однак, як вона позиціонувалася з «консолідації громадян України», залишилася не зрозуміло.

Згідно з результатами опитування Соціологічної групи «Рейтинг»*, більше половини респондентів (58%) вважали, що за збройними протистояннями на Сході України стоять російські спецслужби, а половина (49%) вважали що до цього мало причетність оточення колишнього Президента В. Януковича [28]. Ще чверть покладали відповідальність на ПАРТІЮ РЕГІОНІВ (28%) та на місцевих олігархів (24%), кожен п'ятий (18%) вважав, що за цим стоять місцеві мешканці, невдоволені політикою нової влади, 15% – радикальні націоналістичні організації, 11% – західні спецслужби, 6% – українські спецслужби, за інший варіант – 4%, не визначилися із відповіддю – 11% [28]. На питання «Як би Ви оцінили сьогоднішній стан відносин України та Росії» більшість (57%) вважали, що це війна, кожен п'ятий (19%) – політичний конфлікт, 8% – тимчасове непорозуміння, 6% – економічний конфлікт, 1% – інше, 9% – не визначилися щодо цього питання [28]. При цьому переважно як війну оцінювали відносини двох держав (Російської Федерації і України) в усіх регіонах, крім Донбасу і Харкова – в цих регіонах стан відносин вважали політичним конфліктом.

Відокремлення Донбасу підтримували 11%, не підтримував – 81%, не визначилися із відповіддю – 8% громадян [28]. За останні 2 роки кількість прибічників відокремлення регіону зростає: з 2% у 2012 до 11% у 2014 [28]. Відокремлення Донбасу найбільше підтримували на Донбасі (37%) [28.]

На виконання Мінських угод Верховна Рада України ухвалила 16 вересня 2014 року «Закон України «Про особливий порядок

---

* Опитано населення України від 18 років і старші. Вибірка репрезентативна за віком, статтю, регіонами і типом поселення. Вибіркова сукупність: 4000 респондентів. Особисте формалізоване інтерв'ю (face-to-face). Помилка репрезентативності дослідження: не більше 1,5%. Терміни проведення дослідження: 28 червня-10 липня 2014 р.

місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». Його ухвалення спричинило неоднозначну реакцію у суспільстві, особливе несприйняття викликали пункти, які передбачали «недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності та покарання осіб – учасників подій на території Донецької, Луганської областей» (ст.3), а також легалізацію «загонів народної міліції» на цих територіях (ст.9) [29]. Перелік районів і населених пунктів, в яких запроваджувався особливий порядок місцевого самоврядування, був прийнятий Постановою Верховної Ради України від 17 березня 2015 р. [30]. Ще більшої гостроти і суперечності набула ситуація після внесення Президентом України у серпні 2015 р. проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)», в якому у пункті 18 зазначалося, що «Особливості здійснення місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей визначаються окремим законом» [31]. Це положення трактували як «особливий статус» Донбасу й узаконення сепаратизму [32]. Проект викликав черговий конфлікт, а його прийняття Верховною Радою України 31 серпня 2015 р. призвело до сутичок між протестувальниками (насамперед, представники ВО «Свобода», Радикальної партії Олега Ляшка», Політичної партії «УКРОП») і правоохоронцями під парламентом із застосування зброї (бойової гранати), внаслідок чого одна людина загинула (в лікарнях померло ще дві), а понад 100 було поранено. Події цього кривавого дня назвали «черговою чорною сторінкою історії», «терористичним актом», «трагічними подіями», «кривавою провокацією». Оцінки дій влади були категоричними: «влада, бездарна і недолуга, обрала мову сили замість мови аргументів»; «українська влада зробила серйозну помилку, вдавшись до дезінформації, щоб підтримувати суспільство в мобілізованому стані». І ще у цій кривавій бійні був епізод, який надзвичайно вразив французьких журналістів: «На той час, коли з-під парламенту вже всі розходилися, був момент, коли мітингувальники почали співати гімн. Нацгвардійці також почали співати, поклавши руку на серце. Два «ворожі» табори співали національний гімн, стоячи одні навпроти інших – і це вже після вибуху, який забрав життя трьох, після сутичок, у яких було покалічено більше сотні людей» [33].

Восени 2015 року твердження про єдність держави стало значно менше, оскільки суперечності, які накопичилися у суспільстві, знову виступали роз'єднуючим чинником.

Позитивним моментом, на нашу думку, є те, що упродовж двох останніх років політики говорять про майбутнє України («наша політика має бути спрямована на те, щоб крок за кроком рухатися від країни Революції Гідності до власне Країни Гідності [26]; «внаслідок подій на Майдані з'явилася нова держава, усвідомлена ідентичність, невід'ємною частиною якої є європейськість, відданість цінностям та усвідомлення відповідальності за власне майбутнє» [34]), а не про її минуле чи сьогодення. Це важливий імпульс для стабільної, стійкої, демократичної української політичної спільноти [26], яка має бути головним чинником сталого розвитку. Потреба в загальнонаціональній консолідації, актуалізована програмою модернізації Української держави на 2010–2014 рр., підштовхувала уряд до необхідності пошуку нових шляхів єднання нації.

Упродовж усіх років незалежності Україна впевнено рухалася до євроінтеграції*. Кабінет Міністрів України прийняв рішення призупинити процес підготовки до укладення Угоди про асоціацію між Україною, Євросоюзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами [35]. Розпорядження не лише суперечило Закону України «Про Кабінет Міністрів України», а й порушувало правабільшості українців на європейський вибір, який підтримувався переважною більшістю українського суспільства. Підтвердженням цього, певною мірою, були результати чергових виборів народних депутатів України 2012 року. Більше половини виборців віддали свої голоси за ті політичні партії, у програмах яких чітко визначено євроінтеграційний курс розвитку України [36]. Дії Кабінету Міністрів України спричинилися до протестів, які переросли спочатку у Євромайдан, а після побиття студентів

---

*5 грудня 1991 р. національна самоідентифікація України як європейської держави була задекларована у Зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу». Своє законодавче закріплення європейський курс отримав 2 липня 1993 р.

30 листопада 2013 року у Революцію Гідності, під час якої загинуло понад сто громадян України, які були представниками різних національностей (серед перших – вірменин, грузин, білорус) («у цій борні пліч-о-пліч з українцями стояли і євреї, і вірмени, і росіяни, і представники інших націй» [37]; «доводиться платити велику ціну за свою європейську ідентичність і самостійність – високу ціну людських життів») [38]. (Принагідно зазначу, що державний орган – Національна експертна комісія з питань захисту суспільної моралі 18–21 лютого 2014 року, коли влада перейшла всі межі моралі й закону, не прийняла жодного рішення, однак уже 27 лютого нею було визнано Тараса Шевченка моральним авторитетом українського народу. З питанням моралі у держави і влади завжди були серйозні проблеми, політика і мораль сприймаються лише як антиподи). Учасники Революції Гідності зміцнили європейську і політичну ідентичність України, продемонструвавши світові відданість демократії, громадянську ідентичність і консолідацію нації. «Події Майдану засвідчили, що українська національна ідентичність великою мірою просунулася в тому напрямі, який називають політичною ідентичністю» [39].

В умовах російсько-української війни особливої ваги для консолідації нації набуває національна безпека і державна інформаційна політика. Керівництво держави затвердило нову «Доктрину інформаційної безпеки України» [40], яка мала б врахувати всі підходи щодо захисту інформаційного простору України в умовах війни. З метою спростування неправдивої та упередженої російської інформації про Україну за її межами Верховна Рада України схвалила звернення [41] до міжнародних і європейських інституцій журналістів та Міжнародного олімпійського комітету. Однак у реальності усі кроки і прийняті законодавчі акти демонстрували невідповідність механізму правового регулювання інформаційного простору сучасним реаліям і відсутність належної координації діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування. Порушення законодавства було виявлено у продукції друкованих ЗМІ, серед яких газети: Всеукраїнський щотижневик «Хочу в СССР!»; «Я» популярний еженедельник»; «Итоги недели»; «НОВОРОССИЯ»; «Вести»; «Блискавка»; «Взгляд выходной» та на сайтах: <http://www.novo->

rossia.org (містить інформацію, яка пропагувала війну, національну ворожнечу, порушення шляхом насильства територіальної цілісності України); <http://www.karpat.com.ua>, <http://www.kramola.info/> (містила пропаганду війни, національної ворожнечі, заклики до зміни шляхом насильства конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України); <http://vesti.ua/> (містила інформацію, що пропагувала війну, зміну шляхом насильства територіальної цілісності України); <http://www.e-news.in.ua/> (пропаганда зміни шляхом насильства територіальної цілісності України) [42]. Кількість кінопродукції російського виробництва у 2014 р. коливалася в межах від 10,15% до 68,83% ефірного мовлення на добу залежно від телеканалу. Телеканал «Україна» за тиждень демонстрував 107,24 годин контенту російського виробництва, що становить 63,83% від загального ефірного часу за добу [43]. Не особливо змінилася ситуація і в 2015 році. Щоправда, 3 вересня 2015 року Верховна Рада України ухвалила закон, яким заборонила росіянам володіти і управляти українськими телеканалами та іншими ЗМІ.

Інформаційна війна Росії проти України підштовхувала політиків до проведення активної інформаційної політики держави, до захисту національних інтересів у сфері історії та національної пам'яті. У вересні 2014 року розпочалося громадське обговорення «Концепції державної цільової національно-культурної програми досліджень та популяризації історії на період до 2020 р.», яке за даними сайту Українського інституту національної пам'яті мало тривати аж 9 днів (до 19 вересня 2014 року). Натомість Міністерство культури України визначило затвердження цієї «Концепції» серед першочергових завдань. Проте зреалізувати, тобто прийняти цю концепцію, досі не вдалося.

Серед важливих маркерів ідентичностей у Коаліційній угоді (наприкінці листопада 2014 р. підписали 5 фракцій парламенту) визначили культурний простір, інформаційну політику та національну пам'ять [44], йшлося також про завершення декомунізації усіх сфер суспільного життя [44]. Українським інститутом національної пам'яті було розроблено чотири закони: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті»; «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років»; «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»;

Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», які були підтримані урядом та схвалені парламентом. Значний інтерес і найзапекліші дискусії викликав останній з перелічених законів. Зокрема, у відкритому листі науковців та експертів-українознавців щодо «Антикомуністичного закону» [45] йшлося про те, що закони ухвалено без серйозних дебатів, без голосів тих, хто займає особливу позицію з цього питання, а багато депутатів взагалі відмовилися брати участь у голосуванні, наголошувалося, що «вплив цих законів на імідж та репутацію України в Європі та Північній Америці буде дуже негативним, також «ці закони дадуть підтримку тим, хто хоче послабити і розділити Україну» [45]. Вітчизні дослідники, експерти і політологи по-іншому відреагували на прийняті закони [46]. Ідентичність, пам'ять і історію досить часто називають чи «не головними причинами Майдану, анексії Криму чи війни на Донбасі» (А. Портнов).

Важливим кроком на шляху консолідації суспільства був указ Президента України від 24 березня 2015 р. «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни». Указ оприлюднено «з метою гідного вшанування подвигу українського народу, його видатного внеску в перемогу антигітлерівської коаліції в Другій світовій війні, висловлення поваги всім борцям проти нацизму, увічнення пам'яті про загиблих воїнів, жертв війни, військових злочинів, депортацій і злочинів проти людяності, скоєних у роки війни, посилення турботи про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху цього періоду, жертв нацистських переслідувань, затвердження наступності традицій воїнів-переможців нацизму і нинішніх захисників Вітчизни, консолідації суспільства навколо ідеї захисту України і у зв'язку зі святкуванням в 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом в Європі і 70-ї річниці закінчення Другої світової війни» [47]. Указом встановлювався в Україні День пам'яті та примирення, який відзначатимуть щороку 8 травня.

Серед державних інституцій, які здійснюють кроки для уникнення суперечностей ідентичностей у питанні національної пам'яті і історії, були: Інформаційно-аналітичний центр РНБО України та Український інститут національної пам'яті, які долучилися до підготовки указу.

чилися до створення проекту «ЛІКБЕЗ. ІСТОРИЧНИЙ ФРОНТ». Метою якого було інформування всіх зацікавлених – жителів України, Росії чи інших країн світу, про ключові суперечки з приводу того, «що таке Україна», «що таке історія України» і що таке «територія України». Організатори сайту розміщували основні міфи і давали відповідь, засновану на фактах і документах. Читач мав змогу самостійно робити з цього висновки і використовувати отриману інформацію так, як йому заманеться. Завдання – не нав'язати якусь ідею, а надавати інформацію. Учасники проекту Є. Сверстюк, В. В'ятрович, К. Галушко та інші відомі дослідники під час Форуму видавців у Львові у 2014 році обговорили місію істориків в інформаційному протистоянні, зацентрували увагу на значенні «ленінопаду» на Сході України для перемоги у війні з Росією, вирішували як через Інтернет зробити доступними архіви КГБ.

З іншого боку, на українському інформаційному фронті працював неурядовий проект «Информационное Спротивление» («Інформаційний Опір», далі – «ІС»), неурядової організації «Центр військово-політичних досліджень» (м. Київ), розпочав роботу 2 березня 2014 року з часу вторгнення Росії до Криму. Головним завданням «ІС» визначено протидія в інформаційному полі зовнішнім загрозам, що виникають для України в основних сферах: військовій, економічній та енергетичній, а також у сфері інформаційної безпеки. А також Наукове гуманітарне товариство започаткувало сайт «ІСТОРИЧНИЙ ОПІР або ЯК УТВОРИЛАСЯ УКРАЇНА», метою якого було створення багатомовного інтернет-сайту, який би містив основний необхідний (достатній) обсяг інформації про історію України, формування української ідентичності, країни, держави та народу, витоки та перебіг українсько-російських конфліктів. Ці проекти, у межах своїх можливостей, намагалися виконувати ті завдання, якими в умовах війни мали перейматися державні інституції, зокрема, Міністерство інформаційної політики України та Міністерство культури і спорту України.

Наразі наголосимо, що на початку 2015 року для окреслення стратегічних пріоритетів розвитку держави був виданий Указ Президента України № 5/2014 «Про Стратегію сталого розвитку

«Україна – 2020». Щодо сфери культури, консолідації нації та стирання суперечностей ідентичностей серед пріоритетних векторів розвитку України був визначений вектор гордості, тобто забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт [23]. Культура визначалася «найпершою гарантією єдності України», «зброєю у протистоянні спробам розмивання національної ідентичності» [48].

На основі Постановою Верховної Ради України № 28-VIII від 11 грудня 2014 року була затверджена Програма діяльності Кабінету Міністрів України, у якій міститься розділ 9 «Нова культурна політика». З 14 пунктів, зазначених у Коаліційній Угоді, до «Нової культурної політики» увійшли три: розроблення та реалізація Стратегії української гуманітарної політики (2015 рік); розроблення та сприяння прийняттю Закону України «Про національний культурний продукт» (2015 рік); залучення нових джерел фінансування культури (2015 2016 роки).

У плані дій уряду було передбачено, що до 30 вересня Міністерство культури України мало розробити і передати до Кабінету Міністрів України «Стратегію культурної політики України», до 30 листопада разом з іншими відомствами розробити «Стратегію української гуманітарної політики», однак заявлені стратегії й досі залишаються декларацією. Актуальним є запровадження елементів освітньої політики з формування толерантності, розвитку міжкультурного діалогу, патріотичного виховання, організації та проведення міжрегіональних обмінів, що сприятиме підвищенню рівня обізнаності суспільства (насамперед дітей) з національними традиціями народів України, культурному обміну та взаємозбагаченню культур [5, с.38].

У законопроекті «Концепція інформаційної безпеки України» йдеться про формування в інформаційному просторі української ідентичності як невід'ємної складової сталого суспільно-політичного дискурсу та сприяння розвитку в національному інформаційному просторі контенту, який підтримує збереження і захист загальнолюдських цінностей, інтелектуальний, духовний і культурний розвиток українського народу [49]. На думку експерта ОБСЄ, зміст принципів є легітимним, однак наголос на націо-

нальній ідентичності вказує на те, що вони можуть тлумачитися як такі, що обмежують іноземний контент, права іноземних суб'єктів або представників меншин в медійному просторі України, а також нав'язують певну інтерпретацію української ідентичності. Положення, які забороняють дискредитацію органів влади, викликають занепокоєння, оскільки вони можуть мати негативний вплив та обмежувати можливості засобів масової інформації виконувати контрольну функцію [50]. Даний законопроект, станом на 1 грудня 2015 року не був прийнятий.

Ідентифікаційні маркери, які роз'єднують або навіть розколюють українське суспільство (євроінтеграція, НАТО, ОУН-УПА, Голодомор, державна мова), є конфліктами цінностей, які торкаються чуттєвих та емоційних елементів свідомості. Значні суперечності викликали і питання: «утвердження української мови як єдиної державної», «надання російській мові статусу регіональної в окремих регіонах», «державна політика формування національної ідентичності на уроках Крут, Голодомору та інших трагічних подій національної історії України» їх розглядали як каталізатор розколу. За президентства В. Ющенка максимального рівня роз'єднання суспільства досягло після присвоєння Р. Шухевичу званням Героя України. Не менше загострення було викликала із законодавче визнання воїнів ОУН-УПА стороною, що воювала за незалежність України, надання пільг героям війни та створення в Україні Музею радянської окупації.

Револуція Гідності частково змінила вектор об'єднавчих і роз'єднуючих факторів українського суспільства, визначивши позитивними об'єднавчими факторами в усіх регіонах України реальну боротьбу з корупцією у державній владі (особливо у вищих її ешелонах) з показовими судами над корупціонерами; відновлення повної незалежності Конституційного Суду України та безумовне підкорення його рішенням усіх найвищих посадових осіб держави. Головними чинниками, що можуть роз'єднати українців, були визнані корумпованість влади (29%)*, дії олігархів (29%), дії Росії

---

* Дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» з 25 грудня 2014 року по 15 січня 2015 року на замовлення Міжнародного центру

на роз'єднання України (25%), маніпуляція інформацією через ЗМІ (24%), розділення українців методом політичної агітації (20%) [51].

Президент озвучив антикорупційний пакт між суспільством та владою: чиновники не беруть, а люди не дають, однак жодна зі сторін цього пакту поки що не дотримується [52]. Водночас варто відзначити, що дещо раніше відзначалося, що «ми всі разом стали єдиним організмом, котрий може встояти перед будь-якими політичними маніпуляціями зсередини і тиском ззовні» [18].

Актуальності на державному рівні набули питання примирення українців. Це підтверджують і соціологічні дані: 57% населення вважало актуальним проведення державної політики з примирення українців, причому більшість населення нічого не знає про існування державних програм, спрямованих на об'єднання України (56%) [53].

З іншого боку, необхідно враховувати, що на ідентичності громадян України мали вплив зовнішні чинники, певною мірою діяли навіть сформовані стратегії, які працювали на нівелювання ідентичностей українців. Серед таких стратегій були, насамперед, концепція «русский мир», третій Рим, євразійство. Метою їх було створити нові кордони ідентичності «свої» – «чужі» і закласти нові цінності, спільні для різних народів і культур. Загалом, можна стверджувати, що на сьогодні ці стратегії зазнали поразки, ймовірно, через конкуренцію між собою, певну розмитість концепцій, відсутність дієвих місцевих апологетів. Провал Новоросії пов'язують з прорахунками у формуванні нових ідентичностей на території Південного Сходу [54].

Діяли стратегії, спрямовані на посилення існуючих ідентичностей, зокрема: радянської (США і НАТО – вороги, діди воювали), російської (город-герой Севастополь, Росія велика держава) і української (як не дивно) (Бандера і УПА герої, Україна національна держава). Робота з колективною іден-

---

перспективних досліджень в 11 регіонах України. Всього опитано 4413 респондентів (по 400 в усіх регіонах України, на Закарпатті та Буковині – 401, в Центрі – 402, на Поліссі – 410). Опитування в Луганській області та анексованому Криму не проводилось. В опитуванні застосовувалась квотна вибірка, яка за областями, типами поселень, віком та статтю репрезентує населення виділених регіонів України віком від 18 років. Максимальна похибка вибірки по кожному регіону не перевищує 5,0%.

тичністю певної групи мала важливі наслідки в інформаційній війні, оскільки саме ідентичність визначала сприйняття і довіру до інформації [54].

***

На основі аналізу правового забезпечення запобігання конфліктності й функціонування механізмів консолідації нації відзначимо, що проблема консолідації нації у офіційних документах не розглядалася цілісно, а тому дієвість окремих механізмів не вирішувало проблему в цілому, оскільки необхідний був комплекс політичних, економічних і соціальних перетворень, для того щоб і політична еліта, і суспільство почало розуміти необхідність консолідації.

Політика держави у сфері консолідації нації і подоланні суперечностей ідентичностей була ситуативною, спонтанною і фрагментарною; не мала системного характеру; політична риторика відзначалася маніпулятивним характером; концепції, стратегії, програми, які розроблялися, у більшості випадків не затверджувалися, а якщо й затверджувалися – не реалізовувалися. Декларуючи в офіційних державних документах ідеї консолідації нації, формування громадянської ідентичності, на практиці органами влади ці ідеї ігнорувалися.

«Пусковими механізмами», які активізували («розморозували») конфлікти на ґрунті зіткнення ідентичностей як у локальному (регіональному) соціумі, так і в масштабах усієї нації виступали мовний фактор, спільна історична пам'ять народу як головна ціннісно-смілова константа, національно-ідентифікаційний розкол країни на «дві України».

Серед напрямів державної політики щодо консолідації української нації варто виділити наступні: утвердження демократичних цінностей як основи для консолідації нації; цінності громадян України; регіональний зріз (регіональні особливості); «Революція Гідності» як прояв конфлікту цінностей/ ідентичностей; російсько-українська війна як війна цінностей/ ідентичностей.

Консолідація української нації можлива через формування загальнонаціональної ідентичності громадян України. Творення єдиної ідентичності українських громадян є передумовою становлення політичної нації. Суспільна консолідація в Україні здатна

утвердитися під впливом зовнішнього тиску, держава повинна стати взірцем суспільної консолідації, дбати про гармонізацію й створення оптимальних умов для плідної співпраці.

Перешкодами для згуртуванню українського суспільства продовжують залишатися соціально-економічна поляризація, фінансові випробування і колосальні матеріальні втрати, недовіра до органів влади з боку громадян, зовнішні ризики. Досягнення миру, врегулювання політичної кризи, стабілізація економічної ситуації та єдність держави повинні бути головними умовами консолідації нації для здолання суперечностей ідентичностей, збереження незалежності як стверджують офіційні документи і як вимагають/потребують громадяни України.

Законодавча база щодо правового забезпечення запобігання конфліктності й функціонування механізмів консолідації нації потребує подолання внутрішніх суперечностей та негативних стереотипів.

Важливим механізмом формування громадянської ідентичності і консолідації нації виступають суспільні медіа як гарантія надання громадянам правдивої інформації та забезпечення обміну думками, про яку повинна потурбуватися держава.

Проблеми сучасної України пов'язані, у першу чергу, з припиненням кровопролиття, з переходом до мирного співіснування, з відновленням цілісності території, з пошуком свого місця у нових умовах, з пошуком нової громадянської, політичної і культурної ідентичності. А об'єднавчий потенціал української культури має стати потужним чинником національної ідентичності та єдності.

1. Сыч: В Украине 23 года не велась политика консолидации нации и обучения общества демократии. 14.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://112.ua/politika/sych-v-ukraine-23-goda-ne-velas-politika-konsolidacii-nacii-obucheniya-obschestva-demokratii-129085.html>

2. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003100-10>

3. Звернення до співвітчизників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hecate.in.ua/2010/05/4179/>

4. Лещенко С. Секрети на винос? Керівником охорони Януковича виявився... громадянин Росії. 06.10.2010.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/10/6/5449514/>

5. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.

6. Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації. Експертна доповідь НІСД до Послання Президента України В. Януковича до Українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Poslannya_2010/3.pdf

7. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – 256 с.

8. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.

9. Відзначення 1025-річчя Хрещення Русі – важливий етап укріплення поваги до нашої тисячолітньої історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/335646?search_param=%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1

10. Сприйняття пропаганди залежить від вибору мови. Нові дослідження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hromadskeradio.org/2015/06/20/spriynyattyua-propagandi-zalezhit-vid-viboru-movi-novi-doslidzhenya/>

11. Піка А.Порошенко: Мовне питання не таке важливе для українців/ А.Піка.06.06.2012[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osp-ua.info/lastnews/5578.ht>

12. Скасування закону про мови дестабілізує Україну, – ОБСЄ. 25.02.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pohlyad.com/news/n/39887>

13. Спільна заява в.о. Президента України, Голови ВРУ О. Турчинова та Прем'єр-міністра А. Яценюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=-mQZWWVaOwg>

14. Проект Меморандуму національної єдності Верховної Ради України. Проект ПАРТІЙ РЕГІОНІВ. 18.04.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://partyofregions.ua/ua/news/53510b09f620d2d2_0d0000b9

15. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513

16. Нам потрібен мовний кордон із Росією. Сучасна мовна політика в Україні очима соціолінгвіста. Інтерв'ю М. Орел з Л. Масненко [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу: http://antikor.com.ua/articles/56993nam_potriben_movnij_kordon_iz_rosijeju._suchasna_movna_politika_v_ukrajini_ochima_sotsiolingvista/print

17. Президент також наголосив, що за мовною ознакою українців вже ніхто і ніколи не розколе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/rosiyskoju-movoyu-ukrayinu-lyublyat-ne-menshe-nizh-ukrayinskoju-poroshenko-364439.html>

18. Позачергове послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». 27.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/pozachergove-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-rad-34118>

19. Марусик Т. Чіміи «молитвами» закон Колесніченка-Ківалова живе й перемагає / Т. Марусик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vysnovky.com/analytics/politics/1729-chijimi-molitvami-zakon-kolesnichenka-kivalova-zhive-i-peremagaje>

20. Воськало М. И так поймут. На ТВ все меньше украинского языка / М. Воськало [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.com.ua/i-tak-rojmut-na-tv-vse-menshe-ukrainskogo-yazyka/>

21. Голова парламентського Комітету з питань національної безпеки і оборони А. Кінах звернувся до Президента України В. Ющенко з листом. 26.10.2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/8370.html>

22. 40% українців не знають, у чому національна ідея України. 16.06.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?40_ukrayintsiv_ne_znauut_u_chomu_natsionalna_ideya_ukrayini&objectId=1131578

23. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

24. Павличко Д. Українська національна ідея (Уривки) (Інаугураційна лекція почесного доктора Києво-Могилянської Академії, виголошена 1 вересня 2002 року) / Д. Павличко // Молодь України. – 2002. – 12 вересня.

25. Ключев: відсутність діалогу призведе до розвалу країни «не на дві, а на три частини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25206211.html>

26. Позачергове послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». 27.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/pozachergove-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-rad-34118>

27. Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення консолідації громадян України та припинення громадянського протистояння в Донецькій та Луганській областях» від 13 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/399/2014>

28. Ставлення до ситуації на Сході України. 22.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/otno-shenie_k_situacii_na_vostoke_ukrainy.html

29. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1680-VII>

30. Постанова Верховною Радою України «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування» від 17 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/252-VIII>

31. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812

32. Свободівці, радикали та «УКРОП» протестують перед ВР проти ухвалення змін до Конституції України в частині децентралізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/286977.html>

33. Інтерв'ю з Полем Гого та Антуаном Делоне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/33004-33004>

34. Петро Порошенко зустрівся з французьким філософом та публіцистом Бернаром-Анрі Леві. 06.08.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/petro-poroshenko-zustrivsyu-a-z-francuzkim-filosofom-ta-public-33402>

35. Україна призупиняє підготовку до укладення Угоди про асоціацію з ЄС – Кабмін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/854476-ukrajina-prizupinyae-pidgotovku-do-ukladennya-ugodi-pro-asotsiatsiyu-z-es-kabmin.html>

36. Рішення Кабміну призупинити євроінтеграцію вже оскаржили в суді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/854839-rishennya-kabminu-prizupiniti-evrointegratsiyu-vje-oskarjili-v-sudi.html>

37. Звернення Голови Верховної Ради України Володимира Гройсмана з нагоди Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту. 24.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/news/Novyny/102521.html>

38. Виступ Президента на спільному засіданні Сейму та Сенату Республіки Польща. 17.12. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-na-spilnomu-zasidanni-sejmu-ta-senatu-resp-34397>

39. Цит. за: Фурса К. Україна отримала шанс на політичну ідентичність / К. Фурса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mymedia.org.ua/articles/shmzh/ukra_na_otrimala_shans_na_pol_tichnu_dentichn_st.html

40. Про Доктрину інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comin.kmu.gov.ua/>

41. Про Звернення Верховної Ради України до Міжнародної федерації журналістів, Європейської федерації журналістів, Асоціації європейських журналістів, Міжнародної організації «Репортери без кордонів», Міжнародного олімпійського комітету щодо інформаційно-психологічної агресії, що здійснюється засобами масової інформації Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України № 1332-VII від 17.06.2014 р. // Голос України. – 2014. – 24 червня.

42. Звіт про роботу Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі у 2014 році та основні завдання на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moral.gov.ua/solutions/945/>

43. Інформаційна довідка щодо моніторингу, проведеного активістами Громадянського руху «Відсіч» у рамках кампанії «Бойкот російського кіно», 10 українських телеканалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moral.gov.ua/upload/85-24-12-14.pdf>

44. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>

45. Відкритий лист науковців та експертів-українознавців щодо так званого «Антикомуністичного закону» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/articles/vidkrytyy-lyst-naukovtsiv-ta-ekspertiv-ukrayinoznavtsiv-shchodo-tak-zvanoho#sthash.J48sAf8Y.dpuf>

46. Див. детальн.: Кулик В. Про неякісні закони та нечутливих критиків / В. Кулик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-neyakisni-zakony-ta-nechutlyvykh-krytykiv>; Портнов А. Про декомунізацію, ідентичність та історичні закони дещо інакше / А. Портнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-dekomunizatsiyu-identychnist-ta-istorychni-zakony-deshcho-inakshe#sthash.zvTcLcmi.dpuf>; Хилюк С. Оцінювати та/або карати: юридичний коментар до «антикомуністичного» законопроекту / С. Хилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/articles/otsinyuvaty-taabo-karaty-yurydychnyy-komentar-do-antykomyunistychnoho-zakonoproiektu#sthash.g7p1oOAP.dpuf>; Яворський В. Аналіз закону про заборону комуністичних символів / В. Яворський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.gov.ua/index.php?id=1430493970>

47. Указ Президента України «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/1692015-18657>

48. Президент вручив Шевченківські премії: Культура стане зброєю для перемоги та інструментом реформ. 09.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-vruchiv-shevchenkivski-premiyi-kultura-stane-zbroyu-34896>

49. Проект Концепції інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mip.gov.ua/done_img/d/30-project_08_06_15.pdf

50. Правовий аналіз проекту концепції інформаційної безпеки України. Підготовлено професором Талліннської школи права Талліннського технічного університету, незалежним експертом в області права та комунікацій д-ром Катрін Найман-Меткалф за дорученням Бюро Представника ОБСЕ з питань свободи ЗМІ. Липень 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/fom/175046?download=true>

51. Що об'єднує та роз'єднує українців – опитування громадської думки України. 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/sho-obednue-ta-rozednue-.htm>

52. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році. 04.06.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412>

53. Започаткування Національного діалогу пошук спільних цінностей та спільного бачення майбутнього України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndialog.org.ua/zapochatkuvannya-gromadskogo-natsionalnogo-dialogu---poshuk-spilnykh-tsinnostey-ta-spilnogo-bachennya-maybutnogo-ukrayiny>

54. Петровський А. Стратегія інформаційного контрнаступлення України / А. Петровський 29.01. 2015. POLITICA-UA.COM [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politica-ua.com/strategiyainformacionnogo-kontrnastupleniya-ukrainy/>

РОЗДІЛ 3.

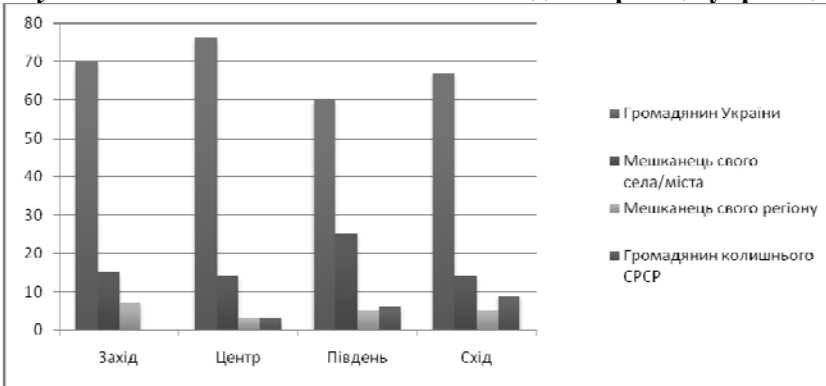
МЕХАНІЗМИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ В УМОВАХ ЗМІНИ КОНФІГУРАЦІЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ «ІДЕНТИФІКАЦІЙНОЇ МАТРИЦІ» ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Структура етнонаціональної «ідентифікаційної матриці» громадян України. Тривалий час особливості структури етнонаціональної ідентифікаційної матриці України розкривалися через функціональне співвідношення української нації та чисельних етнічних груп (національних меншин) у політичному просторі, коли попри чисельні інтерпретації та наукові версії суті й характеру етнополітичних процесів в Україні простір національних меншин позиціонувався як гомогенний, у якому та чи інша меншина претендує на задоволення характерних для неї інтересів та потреб. Проте, війна на сході України, окрім того, що продемонструвала можливість належності представників однієї нації/ етнічної групи до двох конфліктуючих сторін, актуалізувала питання про те, яким чином внутрішня структура простору національних меншин України впливає на можливість формування й використання механізмів громадянської консолідації української нації.

Основою громадянської консолідації української нації є розуміння громадянином того, що «українська нація – це всі громадяни України, незалежно від їх етнічної належності, мови, якою вони спілкуються, національних традицій, яких вони дотримуються і за якими виховують своїх дітей» [1]. Хоча таке розуміння української нації у її громадянському вимірі й домінує в Україні (43,1 %), проте 34,00 % населення України основою громадянського виміру української нації вважали етнічне походження людини, зокрема 19,8 % дотримувалися думки, що до української нації треба відносити громадян України, «які є етнічними українцями за походженням (мають українців серед своїх предків)»; 14,2 % вважали, що «це всі етнічні українці за походженням (мають українців серед своїх предків), незалежно від місця їх

проживання та громадянства» * [1]. Ще 15,1 % вважали, що до української нації належать «громадяни України (незалежно від етнічної належності), які спілкуються українською мовою, дотримуються українських національних традицій, виховують за ними своїх дітей» [1]. Важливою особливістю громадянської інтерпретації української нації в українському суспільстві є те, що у період 2006–2007 рр. відбулися найбільш суттєві зрушення в регіональній свідомості, адже за цей період підтримка позиції, згідно з якою українська нація – це всі громадяни України, незалежно від їх етнічної належності, мови, якою вони спілкуються, національних традицій, яких вони дотримуються і за якими виховують своїх дітей, на Сході України знизилася з 48,1 % до 38,5 %, а на Заході України, навпаки, збільшилася з 34,3 % до 37,4 % [1]. Проте, коли громадянська ідентичність не прив'язується до етнічного контексту, то, окрім Донбасу, вона домінує над етнічною ідентичністю у всіх регіонах України (Див.: рис 1) [2].

Рисунок 1. Регіональні особливості самоідентифікації українців

* Опитування проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 31 травня по 18 червня 2007 року за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за регіоном проживання, типом поселення, віком і статтю. Вибірка побудована як багатовступнева, стохастична із квотним відбором респондентів на останньому ступені. Вибірка опитування є репрезентативною як стосовно дорослого населення України. Опитування здійснювалося у 403 населених пунктах (із них 212 міських та 191 сільських поселень). Методом особистого інтерв'ю (обличчям-до-обличчя) у помешканні опитано 10956 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки без врахування дизайн-ефекту з імовірністю 0,95 не перевищує 1,0%.

Наголосимо, що на Донбасі ідентифікують себе як громадян України 34 % населення, як мешканців свого села/міста – 19 %, як мешканців свого регіону – 27 % та як громадянина колишнього СРСР – 14 % [2]. Отже, дані рис. 1 вказують, що сьогодні найвищі показники кризи громадянської ідентичності фіксуються на території Донбасу.

Зважаючи на те, що етнічна складова громадянської консолідації є значимим маркером для значної частини населення України, пропонуємо визначити та обґрунтувати потенційні ризики в структурі етнонаціональної «ідентифікаційної матриці» України. Офіційні результати всеукраїнського перепису населення України (2001) [3], переконують, що об'єктом дослідницької уваги мають стати громади Донецької, Луганської, Чернівецької, Закарпатської та Одеської областей. Такий вибір зумовлений існуванням на території перших чотирьох областей окремих населених пунктів та районів областей як адміністративних одиниць, населення яких за етнічною та мовною ознаками більше ніж на 50 % складається з представників національних меншин – росіян (Донецька та Луганська області), румунів (Чернівецька область), угорців (Закарпатська область). Одеська область була включена до сукупності об'єктів дослідження, оскільки сьогодні її етнічний склад використовується РФ в геостратегічних інтересах.

Важливим аспектом конфігурації етнонаціональної «ідентифікаційної матриці» громадян України є співвідношення етнонаціонального складу та мовних характеристик Донецької, Луганської, Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей (див. Таблиця 3.1, 3.2).

Таблиця 3.1

Порівняння етнонаціонального складу населення Донецької, Луганської, Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей*

Регіон	Етнонаціональний склад, %					
	українці	росіяни	румун	молдаване	Угорці	болгари
Донецька	56,9	38,2	0,00	0,02	0,00	0,01
Луганська	58,0	39,0	0,00	0,03	0,00	0,01
Чернівецька	75,0	4,1	12,5	7,3	0,01	0,01
Закарпатська	80,5	2,5	2,6	0,03	12,1	0,01
Одеська	62,8	20,7	0,01	5,0	0,00	6,1
Україна	77,8	17,3	0,3	0,5	0,3	0,1

* Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

Таблиця 3.2

Порівняння рідної мови населення Донецької, Луганської, Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей, 2001 р.*

Регіон	Рідна мова, %					
	українська	російська	Румунська	молдовська	Угорська	болгарська
Донецька	24,10	74,92	0,00	0,02	0,00	0,01
Луганська	30,01	68,84	0,00	0,03	0,00	0,01
Чернівецька	75,57	5,27	11,85	6,79	0,01	0,01
Закарпатська	81,00	2,90	2,57	0,03	12,65	0,01
Одеська	46,28	41,95	0,01	3,78	0,00	4,87
Україна	67,53	29,59	0,30	0,38	0,34	0,28

* Перепис населення. Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство. Національність та мовні ознаки. 19A050501_02_014. Розподіл населення за рідною мовою, Донецька область (1, 2, 3, 4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp; Перепис населення. Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство. Національність та мовні ознаки. 19A050501_02_044. Розподіл населення за рідною мовою, Луганська область (1, 2, 3, 4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp; Перепис населення. Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство. Національність та мовні ознаки. 19A050501_02_051. Розподіл населення за рідною мовою, Одеська область (1, 2, 3, 4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp; Перепис населення. Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство. Національність та мовні ознаки. 19A050501_02_021. Розподіл населення за рідною мовою, Закарпатська область (1, 2, 3, 4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp; Перепис населення. Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство. Національність та мовні ознаки. 19A050501_02_073. Розподіл населення за рідною мовою, Чернівецька область (1, 2, 3, 4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

Дані, наведені в Таблицях 3.1 та 3.2, дозволяють зробити такі висновки. По-перше, за результатами Всеукраїнського перепису

населення України в усіх областях зафіксована кількісна перевага українців над представниками інших національностей. Найменша кількість етнічних українців проживає в Донецькій області (56,9 %), найбільша – в Закарпатській (80,5 %), що перевищує середній показник по Україні.

По-друге, в Донецькій та Луганській областях проживають найбільш чисельні етнічні меншини росіян – відповідно, 38,2 % та 39,0 %; у Чернівецькій області найбільш чисельними меншинами є румунська (12,5 %) та молдовська (7,3 %); в Одеській області – російська (20,7 %), болгарська (6,1 %) та молдовська (5,0 %); у Закарпатській області – угорська (12,1 %) [3]. Зауважимо, що румунська, молдовська та угорська меншини в інших регіонах України чисельно не перевищують 0,2 %, тоді як найменша російська меншина, що проживає на території Тернопільської області, кількісно становить 1,2 % населення області [3].

По-третє, порівнюючи мовну та етнічну самоідентифікації, офіційно задекларовані під час Всеукраїнського перепису населення України, встановлюємо, що серед представників румунської, молдовської, болгарської етнічних меншин кількість тих, що визнають мову меншини як рідну, є меншою; кількість тих, хто визнають угорську та російську мови як рідні є більшою за кількість тих, хто ідентифікує себе з цими етнічними меншинами, відповідно, на 0,55 % в Закарпатській області та 36,72 % в Донецькій та 29,84 % – в Луганській [4; 5]. Найбільшу частку серед тих, хто не належить до етнічних росіян, а визнають російську мову рідною, в Донецькій та Луганській областях становлять етнічні українці – відповідно, 32,8 % та 27,99 % [4; 5]. В Одеській області цей показник становить 16,52 % [3; 7].

Для вироблення ефективних механізмів консолідації української нації не менш важливим аспектом конфігурації етнонаціональної «ідентифікаційної матриці» громадян України є визначення місця етнічних меншин в структурі адміністративного поділу Донецької, Луганської, Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей. У Донецькій області найбільша частка тих, хто вважає російську мову рідною, проживає у м. Донецьку (87,83 %), проте, середній показник по області становить 60,28 % та коливається від 9,98 % в Олександрівському районі до 81,87 % в Старобешівському [4]. Причому, в 12 районах Донецької

області (Олександрівському, Артемівському, Великоновосілківському, Волноваському, Володарському, Добропільському, Костянтинівському, Красноармійському, Краснолиманському, Мар'їнському, Слов'янському та Шахтарському) кількість тих, хто визнає російську мову рідною, не перевищує 50 % [6]. Отже, етнічний та мовний склад Донецької області в адміністративно-територіальному контексті дозволяє дійти висновку, що російська меншина дифузно представлена на території області, проте висока концентрація в обласному (політичному) центрі регіону.

У Луганській області також фіксується високий показник тих, хто визнає російську мову рідною саме в обласному центрі – м. Луганськ (84,75 %) [8]. Проте, варто вказати на три принципові характеристики мовного складу Луганської області, які відрізняють її від Донецької. По-перше, в Луганській області є населенні пункти, у яких 100 % населення вважає російську мову рідною – смт. Гірне, с. Суровцівка Кременського району, с. Маяк Слов'яносербського району та с. Полушкине Троїцького району [8]. По-друге, в 11 районах області є населенні пункти з діаметрально протилежними етнічними та мовними ознаками. Так, у Біловодському районі (середній показник визнання російської мови рідною – 15,56 %) в с. Брусівка тільки 2,93 % населення вважають рідною мовою російську, а в с. Ноздрівка – 47,83 %; у Білокуракинському районі (середній показник визнання російської мови рідною – 8,37 %) в с. Петрівка 61,48 % визнають російську мову рідною, а в с. Олександропіль тільки 1,08 %; Слов'яносербському районі (середній показник визнання російської мови рідною – 60,40 %) поряд зі вже згадуваним с. Маяк, для якого характерним є те, що 100 % населення визнають російську мову рідною, існує громада с. Земляне, у якому тільки 6,25 % визнають російську мову рідною [8]. По-третє, в Луганській області є райони, в яких статистичний показник визнання російської мови рідною є характерним для всіх адміністративних одиниць району – Лутугинський (49,82 %), Марківський (5,80 %) та Міловський (24,12 %). Як ми бачимо, це райони, в яких українська мова визнається рідною [8]. Наведені показники мовної самоідентифікації населення Донбасу вказують на те, що на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць регіону чітко фіксується суперечність між визнанням української мови як рідної та низьким

рівнем української громадянської самоідентифікації (34 % населення ідентифікують себе як громадян України [2]).

Визнання російської мови як рідної в Одеській області домінує в Одесі (64,75 %), тоді як на території області найвищий показник зафіксовано в Ананіївському районі (53,71 %), а середній по області (без Одеси та міст обласного значення) становить 17,88 % [9]. Болгарська меншина проживає переважно в Арцизькому (33,98 %), Болградському (57,55 %), Ізмаїльському (24,88 %) та Тарутинському (31,67 %) районах і тільки в одному з них становить більше половини [10].

Характеризуючи румунську етнічну меншину в структурі адміністративного поділу Чернівецької області, зауважимо, що, на відміну від Донецької та Луганської областей, частка румунів як найбільшої етнічної меншини в області, в м. Чернівці є мінімальною та становить 3,26 % від загальної кількості обласного центру [11]. Румунська меншина сконцентрована у чотирьох районах області. По-перше, у Герцаївському районі частка румунів та тих, що визнають румунську мову рідною, становить 92,22 %, причому в адміністративному центрі району – м. Герца чисельно румун менше, ніж в цілому по району – 68,98 % [11]. Принагідно зауважимо, що Герцаївський район був утворений в складі Чернівецької області 1 жовтня 1940 р., у 1962 р. – ліквідований, а його територія увійшла до складу Глибоцького району [12]. У грудні 1991 р. Герцаївський район було відновлено в складі Чернівецької області відповідною постановою Верховною Радою України [13]. Специфікою району є те, що він єдиний на території Чернівецької області, який не межує з сільськими адміністративними одиницями, що мають інший етнічний склад (на заході район межує з Глибоцьким районом; на півночі і північному сході вздовж р. Прут з Новоселицьким районом та м. Чернівці; на півдні – з Румунією) [12]. По-друге, у Глибоцькому районі частка румунів становить 40,10 %, однак у шести сільських радах етнічні румуни становлять понад 90 % населення (Багринівська, Волоківська, Йорданештська, Карапчівська, Купська, Синьовецька) [11]. Специфікою позначений етнічний склад у межах Опришенської сільради, в якій проживає 8,63 % румунів, проте в с. Опришени – 94,93 %, а в с. Слобідка – 6,26 %. По-третє, у Новоселицькому районі проживає 9,3 % румунів, переважно в Боянівській (60,97 %) та Магальській (40,57 %) сільрадах; 54,70 % мешканців Новоселицького району

позиціонують себе як молдавани [11]. Зауважимо, що специфікою Новоселицького району є поєднання моноетнічних українських та моноетнічних молдовських сіл. По-четверте, у Сторожинецькому районі проживає 35,40 % румун, які сконцентровані у смт Красноільськ та 6 сільрадах (Верхньопетрівецька, Їзівська, Чудейська, Нижньопетрівецька, Ропчанська, Черешська), в яких кількісно румунська етнічна група становить від 71,25 % до 97,59 % [14; 15]. Порівнюючи співвідношення громадянської та етнічної ідентичностей в Герцаївському, Глибоцькому, Новоселицькому та Сторожинецькому районах, зауважимо, що найбільш небезпечними для збереження державної цілісності України є суперечності між даними видами ідентичностей в Герцаївському районі, оскільки його населення не комунікує на рівні сільських громад з українськими за етнічним складом громадами. Така ситуація «консервує» етнічну структуру населення району та орієнтує на розвиток усього комплексу соціально-економічних (насамперед, торговельні контакти), побутових (шлюби), культурних зв'язків (фестивалі, навчання, інформаційний простір) з громадами Румунії.

Етнічною меншиною, яка концентровано проживає в окремих населених пунктах на території Закарпатської області, є угорці. Найбільше угорців та тих, що визнають угорську мову рідною, у Берегівському районі (80,23 %), де понад 90 % населення угорці становлять у Великобийчанській (90,82 %), Косонській (96,11 %), Попівській (98,11) та Четфалівській (97,35 %) сільрадах; Виноградівському районі (26,30 %) у смт Вилोक (81,47 %), Великопаладській (97,06 %) та Вербовецькій (94,65 %), Неветленфолівській (90,28 %) та Сернянській (91,70 %) сільрадах; у Тячівському районі (2,67 %) угорці компактно проживають у м. Тячів (22,62 %) та Солотвино (24,30 %) [16]. Особливістю етнонаціональної матриці Закарпаття є самоідентифікація частини населення області як русинів, які компактно проживають у с. Ганковиця Свалявського району (90,54 %), с. Неліпино (22,34 %), с. Сасівка (21,81 %), с. Плоске (6,76 %) та с. Черник (1,95 %) [16].

Отже, в контексті вироблення ефективних механізмів громадянської ідентичності української нації найбільш важливою особливістю етнополітичної карти Донецької, Луганської, Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей є те, що (1) на території всіх областей є етнічні меншини, які в межах окремих

населених пунктів домінують у складі населення; (2) в межах адміністративних районів усіх областей (за винятком Герцаївського району Чернівецької області та Берегівського району Закарпатської області) співіснують українські за етнічним складом сільські громади та сільські громади етнічних меншин; (3) етнічні меншини румунів (Чернівецька область), угорців (Закарпатської область), болгар та росіян (Одеська область) компактно проживають в окремих адміністративних районах відповідних областей, тоді як поселенська структура етнічних росіян у Донецькій та Луганській областях має дифузний характер, який підсилюється існуванням значної частки етнічних українців, які визнають російську мову рідною.

Мобілізаційні механізми формування громадянської ідентичності, зорієнтовані на подолання/нівелювання суперечностей ідентичностей, передбачають стимулювання в середовищі етнонаціональних меншин постійного, неперервного зв'язку з українською нацією у макрополітичному вимірі. Специфікою використання мобілізаційних механізмів громадянської консолідації в сучасній Україні є те, що вони однаковою мірою можуть використовуватися як органами державної влади і місцевого самоврядування регіонального рівня, так і інститутами громадянського суспільства, до яких належать і національно-культурні товариства національних меншин. Ефективність використання мобілізаційних механізмів формування громадянської ідентичності в контексті сучасної конфігурації етнонаціональної «ідентифікаційної матриці» громадян України прямо залежить від співвідношення ініціатив, що генеруються політичним та громадянським середовищем.

У структурі Чернівецької обласної державної адміністрації мобілізаційні механізми громадянської консолідації етнонаціональних меншин належать до сфери компетенції управління культури, в складі якого функціонує відділ з питань охорони культурної спадщини, національностей та релігії з однією посадою головного спеціаліста в справах національностей (для прикладу, відділ планування, фінансово-господарського забезпечення, бухгалтерського обліку цього ж управління передбачає 4 штатні одиниці) [17]. Подібна ситуація зафіксована нами в Одеській ОДА, де у відділі національностей та релігій Управління культури і туризму, національностей та релігій передбачена 1 штатна одиниця для роботи з

етнічними меншинами [18]. Натомість у відділі національностей та релігій Закарпатської ОДА передбачено 7 штатних одиниць [19], а у відділі національностей та релігій Управління культури, національностей та релігій Луганської військово-цивільної адміністрації працює 5 державних службовців, проте обов'язки у сфері етнонаціональних відносин не закріплені за жодним з них [20]. Отже, структурні підрозділи, на які покладено завдання управління етнонаціональними процесами на регіональному рівні включено до Управлінь культури. На рівні центральних органів виконавчої влади України Департамент у справах релігій та національностей також функціонує як структурний підрозділ Міністерства культури України та координується заступником Міністра з питань європейської інтеграції [21], що, з одного боку, інтегрує проблему співвідношення етнонаціональної та громадянської ідентичностей у площину європейських традицій, з іншого, виводить за межі політичної проблеми як предмета внутрішньополітичного управління, надаючи їй переважно культурологічного характеру.

Незважаючи на таку неоднорідну структуру регіонального управління етнонаціональними процесами, в усіх областях відбулася актуалізація базового інструменту мобілізаційного механізму формування громадянських ідентичностей серед етнонаціональних меншин, якими є відповідні регіональні програми. Зокрема, Закарпатською ОДА затверджено та реалізуються «Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області на 2011–2015 роки» [22], програми «Центр культур національних меншин Закарпаття на 2011–2015 роки» [23] та «Ромське населення Закарпаття» на 2012–2015 роки [24]; Луганською ОДА – «Цільова обласна програма підтримки діяльності та розвитку культур національних меншин Луганської області на 2013–2015 роки» [25]; Одеською ОДА – «Програма підтримки розвитку національних меншин та діяльності національно-культурних товариств на 2013–2015 роки» [26]; Чернівецькою ОДА – обласна «Програма підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2013–2015 роки» [27]. Порівняння цих офіційних документів, якими фактично регламентується процес управління етнонаціональними процесами на регіональному рівні, вказує на особливості співвідношення етнічної та громадянської ідентичності в поліетнічних

регіонах України, в яких функціонують моноетнічні громади національних меншин:

По-перше, ознайомлення з метою та завданнями регіональних програм підтримки національних меншин доводить, що на Закарпатті процес реалізації «Програми забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області на 2011–2015 роки» не передбачає актуалізації громадянських ідентичностей у національних меншин регіону, адже вона зорієнтована на підвищення рівня задоволення етнокультурних потреб національних меншин краю, подальший розвиток їх освіти, культури [22]. Поодинокими елементами актуалізації громадянської ідентичності позначена програма «Центр культур національних меншин Закарпаття на 2011–2015 роки», яка поряд зі створенням умов для збереження національної самобутності та етнічної ідентичності представників національних меншин, зорієнтована «на забезпечення консолідації багатонаціональної громади Закарпаття» [23]. Для одеської та луганської програм характерним є широке використання стереотипних для оцінки етнонаціональних процесів понять «між-етнічні відносини», «міжетнічна взаємодія», «міжнародна згода», «міжнародний мир» («Програма розроблена з метою створення умов щодо задоволення національно-культурних потреб етнічних спільнот області, зміцнення атмосфери толерантності та міжнародного миру в регіоні» [25]; «Програма націлена на забезпечення консолідації багатонаціональної громади регіону, утвердження принципів толерантності і, підтримку діяльності національно-культурних товариств та центрів національних культур в Одеській області» [26]). Використання таких понять потенційно вказує на принципи співвідношення етнічної та громадянської ідентичностей, проте чітко не фіксує смислів, на основі яких має досягатися «консолідація багатонаціональної громади». Найбільшою мірою громадянська ідентичність в асоціації з українською політичною нацією відображена у формулюванні «Програми підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2013–2015 роки» – «програма розроблена з метою взаємозбагачення культур етнічних громад області та оптимального співвідношення інтересів титульної нації та національних меншин, що сприятиме консолідації українського суспільства» [27].

По-друге, фінансування програм, зорієнтованих на підтримку етнонаціональних громад Закарпаття, здійснюється виключно за рахунок обласного бюджету (2013 р. – 830 тис. грн, 2014 р. – 953 тис. грн, 2015 р. – 1087 тис. грн.), тоді як районними бюджетами з домінуванням у структурі населення угорської меншини не передбачалося на «створення належних умов для всебічного задоволення освітніх, культурних, духовних потреб етнічних спільнот, їх творчої самореалізації, виховання поваги до народних звичаїв, традицій української нації та національних меншин» жодної копійки [22]. Подібна ситуація фіксується в Одеському регіоні, де на подібні потреби у 2013–2015 рр. передбачається витратити 2097,5 тис. грн з обласного бюджету [26]. На Луганщині для виконання програми передбачено залучити кошти обласного бюджету у сумі 331,0 тис. грн і національно-культурних товариств у сумі 28,0 тис. грн. [25], що потенційно розширює можливості для зіставлення громадянських ідентичностей та етнонаціональних потреб. Для виконання відповідної програми передбачається залучення «коштів небюджетних джерел» на Буковині, причому в структурі передбачених видатків (1490 тис. грн.) бюджетні кошти становлять тільки третину [27].

По-третє, в регіональних програмах Луганської, Одеської та Чернівецької областей очікувані результати традиційно вимірюються кількістю організованих та проведених заходів, подекуди як «конструктивний діалог між представниками різних національностей шляхом участі у спільно проведених заходах» [25]. Однак, зпоміж шести пунктів очікуваних результатів у Закарпатській регіональній програмі, громадянський контекст вкладено тільки в частину одного з них, проте як **необхідність відродження** (не підтримки! – *Н. Р.*) «державницького патріотизму представників національних меншин» [22]. Тобто фактично стверджується, що «державницький патріотизм», а отже й громадянські ідентичності для національних меншин Закарпаття є нехарактерним явищем.

Недоліком усіх проаналізованих програм, на нашу думку, є те, що регіональний етнонаціональний простір розуміється як однорідний. На основі використання таких індикаторів, як громадянська ідентичність, індивідуальна соціальна мобільність, актуалізація етнічності в дослідженнях етнонаціонального простору Чернівецької області [28], можна стверджувати, що в ньому існують достатньо чітко окреслені фрагменти (групи):

Перша група – успішно інтегровані – характеризується стійкою українською громадянською ідентичністю, орієнтацією на індивідуальну соціальну мобільність без огляду на етнічну громаду та актуалізацією етнічності виключно в культурному просторі, тоді як політичний та соціально-економічний простір для цієї групи ототожнюється з українським простором у громадянському сенсі, не наполягає на публічному визнанні себе як представника національної меншини

Друга група – інтегровані – характеризується тим, що в ній не заперечується українська громадянська ідентичність, її представники активно практикують етнокультурну ідентичність, вимагають від Української держави ставитися до них як до представників національних меншин, етнічність використовують як ресурс соціальної мобільності та, як правило, є найбільш активними учасниками національно-культурних товариств.

Третя група – недостатньо інтегровані – характеризується недостатньою громадянською ідентичністю, коли етнічна ідентичність завжди превалює та є більш значимою, ніж громадянська; неактивним використанням етнічності як індивідуальної характеристики ані на рівні політичної практики, ані на рівні політичних переконань; орієнтацією на мобільність у рамках етнічної громади.

Четверта група – неінтегровані – характеризується тим, що громадянська ідентичність серед належних до неї не визначена; сформованою реакцією на ситуативну/мобілізаційну актуалізацію етнічної ідентичності в усіх суспільних сферах; майже повним виключенням з українського комунікативного простору, потенційною можливістю виховання «ізольованого покоління».

Окреслена внутрішня структура простору етнонаціональних меншин України вказує на те, що регіональні програми, спрямовані на підтримку етнонаціональних меншин, мають бути зорієнтовані на різні цільові аудиторії, в яких по-різному співвідносять етнічну та громадянську ідентичність на рівні індивідуальної та групової свідомості.

Мобілізаційні механізми формування громадянської ідентичності потенційно повинні генеруватися і в рамках громадського простору, представленого сукупністю національно-культурних товариств. Зокрема, у 2014 р. на Закарпатті діяло 66 національно-культурних товариств з обласним статусом, у тому числі 13 –

угорської, 18 – ромської, 4 – словацької, 5 – російської, 11 – русинської, 4 – румунської, 3 – єврейської, 2 – німецької та по одному польської, чеської, вірменської, білоруської, азербайджанської і грецької спільнот [29]; на Луганщині зареєстровано 39 національно-культурних товариств, з них – 24 мають обласний статус (4 – російські, 3 польські, 2 – греків, по 1 – німців, французів, африканців, афганців, дегестанців, білорусів, євреїв, вірмен, грузинів, болгар, азербайджанців, індійців, ромів, осетинів), 14 – міський, 1 – районний [30]; на Одещині зареєстровано 165 національно-культурних товариств, з яких 2 мають статус міжнародних, 5 – всеукраїнських, 1 – регіональний, 39 – обласних, 52 – міських, 66 – районних) [31]; у Чернівецькій області зареєстровано 69 національно-культурних товариств, серед яких кількісно домінують румунські товариства [27].

Незважаючи на велику кількість зареєстрованих національно-культурних товариств, через недостатність ресурсів та орієнтації на збереження власних традицій, мови, культури вони не актуалізували громадянські ідентичності у своїх членів, що часом сприяє збільшенню дистанції між етнічною та громадянською ідентичностями та поглибленню суперечностей між ними. В реальному політичному процесі це унаочнюється обуренням в моноетнічних громадах етнонаціональних меншин, коли на урочистостях до членів таких громад звертаються державною українською мовою, а не мовою меншини. Такий факт вказує на домінування етнічної ідентичності над громадянською, особливо в тих адміністративних одиницях, де національна меншина утворює абсолютну більшість. Непоодинокими є факти, коли етнонаціональна меншина, яка тільки в 6 з 24 сільських рад Сторожинецького району Чернівецької області є домінуючою більшістю, на районному рівні (де вона є статистичною меншістю), не вважає себе меншиною*. У контексті існуючої практики множинного громадянства серед населення Закарпатської, Чернівецької, меншою

---

* Такі позиції неодноразово виголошувалися на чисельних «круглих столах», які проводилися НДІ Європейської інтеграції та регіональних досліджень Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича упродовж 2012–2015 рр. Подібна ситуація фіксується на Донбасі, де росіяни як етнонаціональна меншина не ідентифікує себе як таку.

мірою Одеської областей, постає небезпека, що «відроджуючи» свою громадянську ідентичність, представники національних меншин з подвійним громадянством шукатимуть її за межами громадянської української нації. Отже, національно-культурні товариства подекуди формують альтернативну громадянській ідентичності ідентичність громадянської невизначеності. Зважаючи на закритість архівів та недоступність для науковців внутрішніх матеріалів, у яких відображено діяльність цих інститутів громадянського суспільства (наприклад, у регіональних програмах підтримки національно-культурних товариств стверджується, що «переважно діяльність громадських організацій національних меншин здійснюється за рахунок спонсорської допомоги» [25], однак питання про те, хто є спонсором для громад залишається відкритим), не видається можливим вважати їх дієвим інструментом у структурі мобілізаційних механізмів політики громадянської консолідації української нації.

Ще одним потенціальним інструментом у структурі мобілізаційних механізмів формування громадянської ідентичності в контексті політики громадянської консолідації української нації є спеціалізовані консультативно-дорадчі структури при обласних державних адміністраціях. Утворені під тією чи іншою назвою (Рада з питань етнопонаціональної політики при Донецькій обласній державній адміністрації, Луганська обласна робоча група з профілактики проявів ксенофобії та міжетнічних конфліктів серед молоді, Рада з питань етнопонаціональної політики при Луганській обласній державній адміністрації, Рада представників національно-культурних товариств Одеської області при Управлінні культури і туризму Одеської обласної державної адміністрації, Регіональна рада з питань етнопонаціональної політики при Чернівецькій обласній державній адміністрації), вони не виконують своїх функцій та завдань щодо громадянської консолідації. Показовим є приклад діяльності Чернівецької Регіональної ради з питань етнопонаціональної політики. Створена у 2006 р. з метою вироблення «пропозицій щодо сприяння формуванню та реалізації державної етнопонаціональної політики в регіоні, спрямованої на збереження громадянської злагоди в суспільстві, гармонізації міжнаціональних відносин, консолідації та розвитку української нації, її історичної

свідомості, традицій і культури, а також щодо розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин Чернівецької області» [32], до часу появи Указу Президента України від 2 квітня 2010 року № 488/2010 «Про ліквідацію Ради з питань етнонаціональної політики» вона провела два засідання, а після його появи, і так не дуже активна роботи ради була фактично припинена.

Отже, в Україні на організаційному рівні сформовано систему інструментів мобілізаційного механізму громадянської консолідації української нації в умовах зміни конфігурації етнонаціональної «ідентифікаційної матриці», проте жоден з них не виконує своїх функцій саме в контексті політики громадянської консолідації. Особливо наголосимо, що громадянська складова у регіональних програмах підтримки етнонаціональних меншин у поліетнічних регіонах України, в яких існують моноетнічні громади національних меншин, має декларативний характер та недостатньою мірою інтегрована до річних планів реалізації цих програм. На нашу думку, одним з кроків, який варто зробити на регіональному рівні, є стимулювання виходу громадської активності членів національно-культурних товариств та інших громадських організацій національних меншин за межі власного етнічного простору.

Символічні механізми громадянської консолідації української нації володіють суттєвим ресурсним потенціалом артикулювання тих суспільно значимих смислів та цінностей, які унаочнюють визнання належності до макрополітичної спільноти (держави) та громадянського суспільства і сприяють ототожненню громадянина з державою. Найбільш важливим інструментом у структурі символічних механізмів громадянської консолідації поряд з офіційними державними символами (герб, прапор, гімн) та державними святами є державна мова. Саме стимулювання активного використання державної української мови у поліетнічних громадах та моноетнічних громадах етнонаціональних меншин здатне органічно поєднати громадянські та етнічні ідентичності, запобігаючи політизації останніх.

Отже, найбільш важливим завданням політики консолідації української нації є забезпечення процесу циркуляції державної мови в моноетнічних громадах етнонаціональних меншин України.

Як правило, в місцях їх компактного проживання місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування упродовж досліджуваного періоду активно апелювали до норм Закону України «Про засади державної мовної політики. На Закарпатті органами місцевого самоврядування області на рівні адміністративно-територіальних одиниць, де компактно проживають представники угорської та румунської національностей, прийнято рішення щодо виконання окремих положень Закону. Відповідно до рішень Берегівської міської ради від 7 вересня 2012 року № 934, Берегівської районної ради від 18 вересня 2012 року № 188, Виноградівської районної ради від 18 грудня 2012 року № 287, Чопської міської ради від 26 грудня 2012 року № 12, Ужгородської районної ради від 15.11.2013 року № 411 на відповідній території поряд з українською мовою як державною поширеною є угорська мова як регіональна. Разом з тим, рішення про реалізацію окремих норм Закону України «Про засади державної мовної політики» та надання статусу регіональної угорській мові ухвалили 27 сільських рад Берегівського району та одна селищна рада Виноградівського району. Відповідно до рішення Тячівської районної ради від 4 грудня 2013 року № 587 у межах району поряд з українською мовою як державною поширеною є румунська мова як регіональна. Згідно з рішеннями однієї селищної і трьох сільських рад Тячівського району та двох сільських рад Рахівського району на їх території румунська мова має статус регіональної [33]. Зокрема, у Чернівецькій області румунська мова визнана регіональною окремими місцевими радами у Чернівецькій області (у Герцаївському районі – 10 сільських рад, Глибоцькому районі – 1 сільська рада, Новоселицькому районі – 2 сільські ради, Сторожинецькому районі – 4 сільські ради, з яких Нижньопетрівецька сільська рада визнала дві регіональні мови – румунську і польську). В Одеській області болгарська мова була визнана регіональною Болградською районною радою, яка також визнала регіональною гагаузьку мову, російська була визнана регіональною мовою на територіях Донецької та Луганської областей [34].

Попри оцінки Міністерства культури України, що визнання регіональних мов на окремих територіях України «не принесло ніякої практичної користі етнічним спільнотам» [34], останні

готові витратити кошти місцевих бюджетів на активне офіційне використання регіональних мов у публічному просторі громад. Наприклад, у м. Берегове суд на клопотання однієї зі сторін здійснює провадження регіональною мовою та вживаються заходи для забезпечення використання послуг перекладача; в інших населених пунктах Закарпаття написи, вивіски, печатки, штампи, бланки, інші необхідні атрибути та документи виконуються державною мовою та мовами національних меншин; на будинках місцевих органів влади, державних та недержавних закладів (школи, дитсадки, установи культури) поряд з Державним прапором України розміщено національний прапор Угорщини або Румунії. Наголосимо, що реалізація вищезазначених нормативних актів на Закарпатті здійснювалася у межах коштів місцевих бюджетів, тоді як ані органи місцевого самоврядування, ані національно-культурні товариства регіону не беруть фінансової участі у (1) реалізації регіональних програм підтримки національно-культурних товариств, посилаючись на відсутність ресурсів; (2) розробці та реалізації програм підтримки української мови, що є свого роду відмовою від участі у ствердженні громадянської ідентичності на території Закарпатської області.

Унаочненню концентрації зусиль адміністративно-територіальних громад, в яких етнонаціональні меншини є більшістю, на відродженні власних мовних практик стали результати зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури 2015 р. Загалом по Україні не мали мінімально необхідного рівня знань з української мови та літератури 22 тис. 610 осіб, (8,9 % від загальної кількості тих, хто складав цей тест) [35]. З 472 загальноосвітніх навчальних закладів, в яких 10 і більше випускників не перейшли поріг «склав /не склав» частка навчальних закладів Закарпаття (Берегівський, Виноградівський, Рахівський райони) становила 38,39 %, частка навчальних закладів Чернівецької області – 15,18 %, Одеської області – 7,59 %, Донецької – 1,68 %, Луганської* – 0 % [Розраховано авт. за: 36]. Такі результати вказують на те, що на територіях Закарпатської та Чернівецької

---

* Результати по Донецькій та Луганській областях не можуть вважатися «повним результатом», адже до уваги не бралися випускники, які проживають на тій частині території областей, що захоплені «ДНР» та «ЛНР».

областей поступово формується «ізольоване покоління», для якого громадянська ідентифікація з українською нацією в політичному сенсі не інтерпретується як необхідність та цінність. У дорослому житті це перетворюється на виключення з соціального, економічного, культурного та політичного простору, що існує поза громадою, та формування споживацького інтересу до ресурсів держави, які оцінюються меншиною як такі, що повинні забезпечувати функціонування етнонаціональної меншини. На нашу думку, необхідність підвищення якості викладання української мови як державної в середніх навчальних закладах, в яких навчання відбувається мовою національних меншин, повинно супроводжуватися інформацією про залежність між мовними навичками та соціальною і політичною спроможністю. Натомість, громадські організації національних меншин Закарпаття, обговорюючи напередодні місцевих виборів 2015 р. питання участі національних меншин у виборчих процесах, наголошували на необхідності надання послуг перекладача представникам національних меншин під час голосування («У випадках, коли значна кількість виборців населеного пункту належить до національної меншини та не володіє у повній мірі державною мовою, у виборчому процесі має бути забезпечено надання для них безкоштовно послуг перекладача» [37]). Отже, громадські організації національних меншин, наполягаючи на необхідності інтеграції мови національних меншин до виборчого процесу, (1) звужують коло мотивів, що стимулюють національні меншини до вивчення державної української мови, яка є важливим інструментальним механізмом процесу громадянської ідентифікації (2) поглиблюють існуючі в даному регіоні України суперечності між етнічною та громадянською ідентичностями. Принагідно зауважимо, що національні меншини Чернівецької та Закарпатської областей, як правило не виступають як самостійний суб'єкт політики, коли йдеться про публічну підтримку / не підтримку макropolitичних процесів в Україні (наприклад Революції Гідності), займаючи швидше позицію вичікування. Свідченням цього є те, що попри поширення в регіональному інформаційному просторі заяви представників національно-культурних товариств Закарпаття щодо підтримки державної цілісності України [38], (1) на сайті Центру культур національних меншин Закарпаття, де була

розміщена дана заява, архів за грудень 2013 – лютий 2014 рр., коли відбувалися знакові події Революції Гідності, ліквідовано; (2) в національному українському інформаційному позиція угорської національної меншини в Україні поширювалася за допомогою артикулювання позиції Товариства культури львівських угорців, яку можна оцінювати як помірковану [39], що також вказує на суперечності між етнічною та громадянською ідентичностями.

Суттєвим ресурсним потенціалом політики громадянської консолідації української нації володіє такий інструмент у структурі символічного механізму, як організація проведення фольклорних фестивалів професійних та аматорських колективів, письменників, акторів, митців, що репрезентують культурний потенціал товариств етнонаціональних меншин. Проте суттєвою особливістю його використання є те, що більшість заходів мають моноетнічне навантаження. Наприклад, фестивалі угорської, румунської, словацької, єврейської, русинської, ромської та німецької культур на Закарпатті зорієнтовані на запрошення «побратимів з-за кордону», а не з інших регіонів України (обласний конкурс словацької пісні «Золотий соловей», свято словацького народного мистецтва «Словенська веселіца», фестиваль словацького фольклору «Словенська ружа», фестиваль русинської культури «Червена ружа», Дні угорської культури на Закарпатті, Фашіанговий бал закарпатських словаків, обласні свята угорського та румунського народних мистецтв тощо).

Значно менше спільних для всіх національних менших фольклорно-етнографічних фестивалів, у яких могла би бути актуалізована громадянська ідентичність на Закарпатті – «На Синевир трембіти кличуть», «фестиваль етнічних театрів «Етнодіасфера», міжнародний фестиваль театрів для дітей «Інтерлялька», міжнародне свято художнього слова «Карпатська ватра», на Луганщині – «Сузір'я злагоди» і Міжнародна новорічна ялинка [25], на Одещині – обласний конкурс малюнка «Ми – разом!», у якому беруть участь діти різних національностей, фестиваль «Райдуга мов» [40], на Буковині – «Буковинська мозаїка», Міжнародний фольклорний фестиваль художніх самодіяльних колективів «Веселка Буковини» [41]. Вивчення програм різних заходів національних меншин України доводить, що ті з них, які виведені за межі однієї етнонаціональної спільноти, мають більшу

аудиторію та сприяють міжкультурній комунікації, що позитивно впливає на процес української громадянської ідентичності в середовищі етнонаціональних меншин. Тому пропонуємо, ті фестивалі та інші «культурологічні заходи» громадських організацій етнонаціональних меншин, які фінансуються за рахунок регіональних програм підтримки національно-культурних товариств, проводити виключно у форматі «відкритих дверей».

До процесів формування та реалізації політики громадянської консолідації української нації варто більш активно інтегрувати дискурсивні механізми, що конкретизуються на рівні доступу національних меншин до різних за характером засобів масової комунікації, що видаються українською мовою та мовами національних меншин, так і можливістю впливу держави Україна на внутрішній комунікативно-інформаційний простір національних меншин. Упродовж 2012–2014 рр. повне або часткове державне фінансування газет, що видаються мовами національних меншин було скорочено, що спричинило зменшення як кількості їх назв, так і річних тиражів (див. Таблицю 3.3).

Таблиця 3.3

Випуск газет мовами національних меншин у 2012–2014 роках*

Мови видання	2012		2013		2014	
	кількість назв	річний тираж, тис. пр.	кількість назв	річний тираж, тис. пр.	кількість назв	річний тираж, тис. пр.
Випуск видань в Україні	2343	3207304,0	2270	3357303,5	1867	933481,6
Українська	1246	1134717,7	1191	1048023,4	984	246365,6
Російська	845	1916107,6	835	2159860,0	683	640100,0
Мовами національних меншин	13	3309,1	16	4289,8	11	881,4
Вірменська	—	—	—	—	—	—
Німецька	2	18,3	2	15,9	2	4,2
Польська	4	121,0	4	118,0	2	9,0
Румунська	2	467,1	5	1499,0	3	234,0
Угорська	5	2702,7	5	2656,9	4	634,2

* Випуск періодичних та продовжуваних видань мовами національних меншин у 2009–2014 роках / Державний комітет телебачення і

радіомовлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/archive/docview?typeId=58944&docId=119327&search_param=%ED%E0%F6%B3%EE%ED%E0%EB%FC%ED%E8%F5+%EC%E5%ED%F8%E8%ED&searchDocarch=1&searchPublishing=1

Дані Таблиці 3 засвідчують, по-перше, що російська мова видання не позиціонується як мова національної меншини, по-друге, у 2014 р, порівняно з 2013 р., кількість газет, що видавалися в Україні російською мовою, зменшилася на 18,2 % (ця цифра зіставна зі зменшенням кількості газет українською мовою – 17,38 %), польською – на 50 %, румунською – на 40 %, угорською на 20 %. Попри те, що кількість видань німецькою мовою у 2014 р. не зменшилася, кількість річного тиражу знизилася на 73,5 % (тираж газет польською мовою знизився на 92 %, румунською – 84 %, угорською – 76 %). Однак скорочення кількості тиражів та газет мовами національних меншин, що видаються за фінансової допомоги Української держави, суттєво не вплинула на інформаційну насиченість регіональних інформаційних просторів національних меншин. Так, за інформацією Закарпатської ОДА національні спільноти області мають вільний доступ до засобів масової інформації, «значно збільшено інформаційний простір для висвітлення життя національних меншин краю: в області зареєстровано 20 періодичних видань угорською (разом з дубляжами), 5 – російською, 3 – румунською, 4 – ромською, 4 – русинською, 2 – словацькою, 1 – німецькою, 49 – двома та більше мовами» [29]; у Чернівецькій області видається 67 газет та інших періодичних видань мовами національних меншин, а «за сприяння обласної державної адміністрації для представників нацменшин створено веб-сайт «Буковина толерантна» [42]. Хоча, на нашу думку, за умови більш динамічного оновлення, саме цей інформаційний ресурс зміг би стати тим простором, у якому могла відбуватися ефективна міжкультурна комунікація з контекстом громадянської ідентичності. Закарпатська обласна держтелерадіокомпанія пропонувала своїм глядачам майже 513 годин телефіру та 325 годин радіофіру на рік угорською, словацькою, німецькою, ромською, русинською та румунською мовами; Чернівецька обласна державна телерадіокомпанія надає для передач румунською мовою 122 години телефіру та 292 години радіомовлення на рік; етнічні спільноти Одещини мають

можливість переглядати передачі обласної державної ТРК болгарською, молдовською та гагаузькою мовами в обсязі 114 годин теле та 120 годин радіопрограм на рік [43].

Скорочення обсягу інформації мовою національних меншин, поширення якої фінансується державою, вказує на те, що за умови збереження орієнтації національних меншин на отримання інформації рідною мовою знижується можливість поширення маркерів громадянської ідентифікації в комунікативному просторі національних меншин, й отже, використання дискурсивних механізмів політики громадянської консолідації української нації.

***

Отже, концентрація національних меншин в окремих населених пунктах чи територіально-адміністративних одиницях, в контексті необхідності громадянської консолідації української нації та функціонального використання її маркерів, потребує застосування проектного підходу як основи вироблення механізмів громадянської консолідації. У нашому випадку, державні проекти з формування громадянської ідентичності в поліетнічних регіонах України з чисельним домінуванням етнонаціональних меншин розумітимемо як один зі способів конструювання об'єкта (громад) з бажаними функціями та характеристиками. Зауважимо, що не йдеться про зміну етнонаціонального складу громад. На тлі відсутності стратегічної концепції громадянської консолідації в Україні переваги використання проектного підходу дозволять Українській державі раціонально концентрувати зусилля, що генеруватимуть бажані та необхідні зміни в системі суспільно-політичних відносин та ефективно розподіляти ресурси. Найбільш бажаним для України є одночасне використання стратегічного планування, яке поширюватиметься на територію всієї країни, та проектного підходу, сконцентрованого навколо визначених цільових аудиторій – етнічних меншин.

Ідеологією проектного підходу, на нашу думку, мають стати принципи політики громадянської інтеграції. Звертаючись до європейського досвіду суспільних інтеграційних проектів, зорієнтованих на консолідацію [44; 45; 46; 47], наведемо уривок із заяви Верховного комісара Пакистану Великобританії М. Лодх, у якій влучно відображено суть європейської моделі політики інтеграції:

«Ніхто не просить вас відмовитися від своєї релігії, своєї культури, своїх традицій, але якщо ви бажаєте мати вплив та впливати на це суспільство, ви повинні бути частиною цього суспільства. ... Ви не можете ізолювати себе, а згодом очікувати, щоб люди почули, що ви ображені» [48]. Таке розуміння громадянської інтеграції повною мірою відображає необхідний для політичної стабільності та суспільного розвитку баланс між громадянським та етнічним вимірами політичної ідентичності.

Застосування проектного підходу робить можливим виокремлення тих аспектів інтеграції, як основної моделі консолідації української нації, які будуть адекватними для кожної громади, району, області, в межах яких функціонують різні за етнічним складом громади. На нашу думку, базовими аспектами інтеграції, що сприятимуть забезпеченню громадянської консолідації нації, є:

– *Політико-правовий аспект.* Проекти в рамках політико-правового аспекту інтеграційної політики консолідації української нації мають бути зорієнтовані на (1) формування лояльних до Української держави національних меншин; (2) вироблення правових механізмів унеможливлення отримання другого, окрім українського, громадянства; (3) стимулювання практики захисту прав національних меншин в рамках всеукраїнських культурних, громадських та політичних практик.

– *Соціально-економічний аспект.* Проекти в рамках соціально-економічного аспекту повинні стимулювати міжрегіональну економічну мобільність на українському ринку праці. Однак для моноетнічних громад національних меншин Чернівецької та Закарпатської областей вихідним моментом цього процесу є вивчення та інструментальне використання української мови, яка має сприйматися як інструмент висхідної соціальної мобільності та розмиванням міжетнічних кордонів у громадянському сенсі.

– *Комунікативно-мовний аспект.* Проекти в рамках комунікативно-мовного аспекту повинні базуватися на європейських принципах «міжкультурної політики» та бути зорієнтовані на (1) створення спільного комунікативного поля для всіх громадян України, незалежно від їх національної приналежності та мови спілкування; (2) поширення інформації про національні меншини в загальнонаціональних та регіональних ЗМК; (3) поширення інформації про події в Україні в регіональних ЗМК, що видаються

мовами національних меншин; (4) створення та поширення в етнічно однорідних громадах національних меншин ЗМК українською мовою, насамперед періодичних видань; (5) підвищення рівня викладання та вивчення української мови як державної та стимулювання її використання в громадському просторі національних меншин.

Доцільність застосування проектного підходу як базового механізму громадянської консолідації нації в умовах зміни конфігурації етнонаціональної «ідентифікаційної матриці» громадян України пояснюється фрагментарним характером внутрішнього простору національних меншин. Наведені поєднання базових ознак чотирьох фрагментів (груп) у структурі етнонаціонального простору Чернівецької області, на нашу думку, можуть бути використані для аналітичного опису етнонаціональної ідентифікаційної матриці України та в поєднанні з етнополітичною картою регіонів України стати основою застосування проектного підходу громадянської консолідації української нації. Застосування проектного підходу, що не передбачає відмови від вироблення та впровадження державної програми громадянської консолідації української нації, сприятиме в умовах децентралізації влади в Україні актуалізації та розв'язанню проблеми громадянської консолідації на всіх рівнях державного управління та місцевого самоврядування (громада, район, область, держава).

1. Яке із наведених визначень української нації є для Вас найбільш прийнятним? (динаміка 2006-2007) (регіональний розподіл) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=715

2. Зміна ціннісно-сміслових матриць як джерело суспільних змін в Україні. Презентація результатів дослідження О. М. Шульги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-soc.com.ua/institute/> (дата перегляду 25 червня 2015)

3. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

4. Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство. Національність та мовні ознаки. 19A050501_02_014. Розподіл населення за рідною мовою, Донецька область (1,2,3,4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

5. Перепис населення. Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство. Національність та мовні ознаки. 19A050501_02_044. Розподіл населення за рідною мовою, Луганська область (1,2,3,4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp;

6. Розподіл населення за рідною мовою, Донецька область (у % до загальної чисельності населення) – Регіон, Рік, Вказали у якості рідної мову «російську» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

7. Перепис населення. Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство. Національність та мовні ознаки. 19A050501_02_051. Розподіл населення за рідною мовою, Одеська область (1,2,3,4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp;

8. Розподіл населення за рідною мовою, Луганська область (у % до загальної чисельності населення) – Регіон, Рік, Вказали у якості рідної мову «російську» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

9. Розподіл населення за рідною мовою, Одеська область (у % до загальної чисельності населення) – Регіон, Рік, Вказали у якості рідної мову «російську» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

10. Розподіл населення за рідною мовою, Одеська область (у % до загальної чисельності населення) – Регіон, Рік, Вказали у якості рідної мову «болгарську» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

11. Перепис населення. Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство. Національність та мовні ознаки. 19A050501_02_073. Розподіл населення за рідною мовою, Чернівецька область (1,2,3,4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

12. Довідка про Герцаївський район [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hertza.oda.cv.ua/page/dovidka-pro-gertsaiivskii-raion>

13. Про утворення Герцаївського району Чернівецької області. постанова Верховної Ради України від 06.12.1991 №1942/12 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 9. - Ст. 113.

14. Розподіл населення за рідною мовою, Чернівецька область (у % до загальної чисельності населення) – Регіон, Рік, Вказали у якості рідної мову «румунська» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

15. Розподіл населення за рідною мовою, Чернівецька область (у % до загальної чисельності населення) – Регіон, Рік, Вказали у якості рідної мову «молдовська» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

16. Розподіл населення за рідною мовою, Закарпатська область (у % до загальної чисельності населення) – Регіон, Рік, Вказали у якості рідної мову «угорська» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

17. Про управління. Структура підрозділу / Управління культури Чернівецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.buktour.com.ua/about.php?id=1>

18. Завдання та функції відділу національностей та релігій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culture.odessa.gov.ua/files/culture/documents/zavdannya_ta_funkc_v_dd_lu_nac_onal_noste_j_ta_rel_g_j.pdf

19. Про Положення про відділ національностей та релігій Закарпатської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/catalog/item/5196.htm>

20. Відділ у справах національностей та релігій / Луганська військово-цивільна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://loga.gov.ua/oda/about/depart/religion/Department/phone/>

21. Розподіл обов'язків між Віце-прем'єр-міністром – Міністром культури, першим заступником Міністра, заступником Міністра, заступником Міністра з питань європейської інтеграції та заступником Міністра культури-керівником апарату / Міністерство культури України, 11 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244903931&cat_id=223927

22. Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області на 2011 – 2015 роки. Затверджено Рішенням Закарпатської обласної ради від 26 травня 2011 року № 207 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakarpat-rada.gov.ua/docs/rishennya/6/4_sesion/rish_207.pdf

23. Програма «Центр культур національних меншин Закарпаття» на 2011 – 2015 роки. Затверджено Рішенням Закарпатської обласної ради від 16 грудня 2010 року № 59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakarpat-rada.gov.ua/docs/rishennya/6/2_sesion_1/rish_59.pdf

24. Про Програму «Ромське населення Закарпаття» на 2012–2015 роки. Затверджено Рішенням Закарпатської обласної ради від 13 липня 2012 р. № 519 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.liga-zakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ZA120084.html

25. Про затвердження Цільової обласної програми підтримки діяльності та розвитку культур національних меншин Луганської області на 2013–2015 роки. Рішення Луганської обласної ради від 28 лютого 2013 р. № 179 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.lg.ua/content/pro-zatverdzhennya-tsilovoi-oblasnoi-programi-pidtrimki-diyalnosti-ta-rozvitku-kultur-natsio>

26. Програма підтримки розвитку національних меншин та діяльності національно-культурних товариств на 2013–2015 роки. Затверджено рішенням Одеської обласної ради від 26 грудня 2012 року № 684 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://culture.odessa.gov.ua/regionaln-clov-programi/culture-clov-programinaconali/>

27. Програма підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2013–2015 роки. Затверджено Рішення Чернівецької обласної ради від 14 березня 2013 р. № 16-14-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oblrada.cv.ua/document/regional_program/

28. Довідник міжетнічної толерантності / упоряд. Н. Ю. Ротар; за ред. А. М. Круглашова. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2011.

29. Інформаційно-довідкові матеріали про стан міжнаціональних відносин та забезпечення прав національних меншин області у 2014 році / Закарпатська ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/publication/content/10792.htm>

30. Перелік громадських організацій національно-культурного спрямування, зареєстрованих Головним управлінням юстиції в Луганській області та її структурними підрозділами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://loga.gov.ua/oda/about/depart/religion/activity/net-nat-m-lug/>

31. Національно-культурні товариства Одеської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://culture.odessa.gov.ua/nasonalno-kulturm-tovarisstva-odesko-oblast/>

32. Положення про регіональну раду з питань етнонаціональної політики / Чернівецька обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.cv.ua/page/regionalna-rada-z-pitan-etnonatsionalnoi-politiki-0>

33. Інформаційно-аналітичні та довідково-статистичні матеріали про виконання Рамкової конвенції про захист національних меншин у Закарпатській області / 20 березня 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://centerkultur.xtreemhost.com/archives/1643>

34. Інформаційні матеріали з питань державної мовної політики / Міністерство культури України, 9 вересня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244971395&cat_id=244949514

35. Онищенко О. Від «колядників» не маю відбою. Директор УЦОЯО в інтерв'ю DT.UA підбив підсумки зовнішнього незалежного оцінювання 2015 року / О.Онищенко [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://dt.ua/columnists/vid-kolyadnikov-ya-y-dosi-ne-mayu-vidboyu-178140_.html

36. Загальноосвітні навчальні заклади, десять або більше випускників яких не подолали поріг «склав/не склав» зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури в 2015 році (станом на 10 липня 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/analytyka/>

37. Куртяк В. Про забезпечення виборчих прав нацменшин говорили на «круглому столі» в Мукачеві [25.06.2015] / В. Куртяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/173043>

38. Заява національно-культурних товариств Закарпаття щодо збереження територіальної цілісності України та мирних і дружніх міжнародних відносин у зв'язку з подіями на Сході України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://centerkultur.xtreemhost.com/archives/date/2014/08>

39. Кривцун Д. Кремль як супротивник [«День»] поцікавився, як представники національних меншин України ставляться до анексії Криму і російської агресії на Донбасі [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/tema-dnya-podrobyci/kreml-yak-spilnyu-suprotyvnyk>

40. Звіт про стан виконання у 2014 році обласних цільових програм: «Програма підтримки розвитку національних меншин та діяльності національно-культурних товариств Одеської області на 2013-2015 роки» [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culture.odessa.gov.ua/files/culture/regionalni_programy/zv_t_nac_onali.pdf

41. Національні меншини на Буковині мають можливість для збереження власної культури та традицій [21.12.2014] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://muzejew-arhiv.l6mb.com/?p=4785>

42. На території Буковини усі конституційні права нацменшин захищені – Віра Китайгородська / Чернівецька обласна державна адміністрація, 17.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oda.cv.ua/news/na-teritorii-bukovini-usi-konstitutsiini-prava-natsmenshin-zakhishcheni-vira-kitaigorodska>

43. Державні ТРК транслюють програми мовами національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=245869726&cat_id=248446163

44. Humphris R. Integration Practice: Initiatives and Innovations by Institutions and Civil Society / R. Humphris // KING Desk Research Paper. –

2014. – 15 July [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://king.ismu.org/wp-content/uploads/Humphris_DeskResearch.pdf

45. Acosta Arcarazo D. EU Integration Policy: between Soft Law and Hard Law / D. Acosta Arcarazo // KING Desk Research Paper & InDepth Study. – № 1. – July – October [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://king.ismu.org/wp-content/uploads/AcostaArcarazo_DeskResearchInDepthStudy.pdf

46. Caponio T. The legal and political dimension of local integration policy / T. Caponio // KING Desk Research Paper. – 2014. – № 9. – July [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://king.ismu.org/wp-content/uploads/Caponio_DeskResearch.pdf

47. Di Cesare M. Laboratories of integration at local level / M. Di Cesare // KING Desk Research Paper. – 2014. – № 21. – July [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://king.ismu.org/wp-content/uploads/DiCesare_DeskResearch.pdf

48. EU's ethnic integration thrown into sharp relief by violence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politico.eu/article/eus-ethnic-integration-thrown-into-sharp-relief-by-violence/>

РОЗДІЛ 4. ЦІННОСТІ

ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ: ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

Не буде перебільшенням твердження про те, що ідентичність є топ-темою науково-теоретичного дискурсу з другої половини ХХ ст. та топ-проблемою соціальних практик кінця ХХ – початку ХХІ ст. у європейському просторі. Методологічний синтез між-дисциплінарних досліджень останніх десятиліть суттєво примножив знання про цей феномен в усій багатоманітності/ багатогранності/багатовимірності його проявів, але пошук та впровадження дієвих механізмів для регулювання суперечностей ідентичностей, адекватних вимогам часу, не втрачає своєї актуальності.

Різноманітність ідентичностей закономірно породжує не лише все багатство відмінностей, що є умовою як індивідуального, так і соціального буття, а логічно продукує партикуляризм, який зумовлює суперечність ідентичностей різних типів, рівнів (особистісний/колективний) та масштабів (внутрішньоособистісний/міжособистісний, міжколективний – груповий, національний, міжнаціональний, внутрішньодержавний/міждержавний, цивілізаційний тощо). Палітра ідентичностей продукується/формується різноманітними чинниками – етнічним, мовним, історико-культурним, регіональним, релігійно-конфесійним, політико-ідеологічним, партійним, професійним і т.п., які створюють силове поле для суперечностей. Реалії українського сьогодення – зразок найгострішої фази (за час незалежності) суперечностей ідентичностей, які проявляються/фіксуються/ акцентуються/ нав'язуються в контексті цивілізаційної/державної/політичної/ громадянської ідентичностей. Зняття чи часткове врегулювання цих суперечностей вимагає пошуку можливих конструктивних точок дотику/відліку взаємодії якщо не на шляху їхнього подолання, то хоча б умовно-мирного співіснування. Це спонукає до розгляду більш глибоких детермінант ідентичностей, а саме – цінностей, інтеріоризація яких визначає сутність та зумовлює суперечності ідентичностей.

Варто зауважити, що цінності є не тільки детермінантами ідентичностей, а загалом визначають архітектоніку соціального буття, є основоположними у соціальній взаємодії. Такій переорієнтації стосовно розуміння значимості цінностей, передусім у сучасному політичному та економічному просторі, сприяли масштабні проекти – «Дослідження Європейських Цінностей» (European Values Study, EVS)*, «Світове Дослідження Цінностей» (World Values Survey, WVS)** та «Європейське соціальне дослідження» (European Social Survey, ESS)***. Ґрунтуючись на обширному емпіричному матеріалі (охоплено майже 88% населення світу, Україна також брала участь у цих міжнародних проектах****), було зроблено висновки про те, що ефективність суспільних інституцій та успіх соціальних перетворень детермінується домінантною системою цінностей у певному соціумі.

В останнє десятиліття про визначальну роль ціннісного забезпечення модернізаційних процесів наголошували/наголошують не

---

* Проект «Дослідження Європейських Цінностей» було розпочато наприкінці 70-х років ХХ ст. групою дослідників з Університету Тілбурга (Нідерланди) за ініціативи та під керівництвом Яна Керкгофса та Рууда де Мура з метою вивчення відмінностей та подібностей соціальних цінностей європейських країн (смыслжиттєві орієнтири, ставлення до сім'ї і шлюбу, роботи та дозвілля, релігії та моральних настанов політики, суспільства, національної ідентичності, навколишнього середовища)([Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/wvs>)

** Проект «Світове Дослідження Цінностей» постав як партнерська співпраця з вищеназваним проектом внаслідок розширення географії дослідження на території США, Канади та інших країн у 1981 р. Провідна роль у поширенні дослідження цінностей у масштабі планети належить Рональду Інглгарту (Мічиганський університет, США)([Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/wvs>)

*** «Європейське соціальне дослідження» (European Social Survey, ESS) – багаторічне порівняльне дослідження зміни настанов, поглядів, цінностей та поведінки населення Європи. Проект започатковано у 2001 р., опитування респондентів відбувається кожні два роки у 30 країнах (в останніх хвилях).

**** 1996 р. відбулося перше опитування в межах проекту «Світове Дослідження Цінностей» (World Values Survey, WVS). Наступні хвилі опитування були проведені у 2006 та 2011 р. До проекту «Дослідження Європейських Цінностей» (European Values Study, EVS) Україна долучилася у 1999 та 2008 рр. Участь у «Європейському соціальному дослідженні» (European Social Survey, ESS) розпочалася з другої хвилі у 2004 р.

лише фахівці гуманітарного спрямування (що сприймалося як певна закономірність цього виду інтелектуальної діяльності, яка зазвичай не мала «переконливих об'єктивних» аргументів з погляду прихильників позитивістського знання і, відповідно, впливових практичних наслідків у масштабах суспільства), але й аналітичні кола у суспільно-політичному просторі України. На загрози спільноті, спричинені аномією, звертала увагу Н. Паніна [1], на значимості моральних цінностей у базових механізмах функціонування соціуму наголошувала Е. Лібанова [2], на цінності як одну з найбільших проблем України вказував Є. Головаха [3]. Домінантна роль цінностей у реформуванні українського суспільства відзначалася О. Пасхавером, на думку якого «не можна побудувати інститути, коли цінності не засвоєно» [4].

З останніх зацікавлень ціннісною проблематикою у контексті сучасних суспільно-політичних перипетій, переважно як промоції самої ідеї стосовно ролі цінностей у соціально-політичних перетвореннях та напрацювання «основоположного пакета» цінностей, спроможного стати локомотивом бажаних змін, привертають увагу ініціативна група «Першого грудня»*, Несторівська група** , Ініціатива «21 листопада»*** , проєкт «Цінності нової України»**** .

---

*Ініціативна група «Першого грудня» – об'єднання інтелектуалів та громадянських діячів, заснована у двадцяту річницю референдуму за незалежність України (грудень 2011р.) ([Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/>)

**«Несторівська група» (заснована в березні 2012 р.) – міждисциплінарне та позапартійне об'єднання фахівців з різними поглядами та різним професійним досвідом, орієнтоване на розробку сучасних наукових підходів щодо викликів та загроз, які постали перед українською спільнотою([Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nestorgroup.org/documents/>)

***Ініціатива «21 листопада» – це неполітичне громадське об'єднання, яке покладає за мету сприяння утвердженню в українському суспільстві європейських цінностей та просуванню українських цінностей у світі. Її діяльність започаткована 21 листопада, у річницю початку подій на Майдані. Офіційне повідомлення про цю ініціативу з'явилося 26 лютого 2015 р. До складу об'єднання увійшли представники різних сфер діяльності, професій, регіонів, національностей та конфесій. Одним з важливих принципів об'єднання є заборона участі в ньому чинних політиків та держслужбовців([Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2111.org.ua/ua/history/>)

****Проект «Цінності нової України» (організатори: українська медіа група StarLightMedia та кінотелевиробник FILM.UA) передбачає поширення/

Ініціативна група «Першого грудня» проголосила у своїх програмних документах – «Декларації» та «Українській хартії вільної людини» – основними цінностями для єднання українського народу, як політичної нації, *свободу та людську гідність, верховенство права та справедливий суд, доброчинство та взаємодопомогу в суспільстві, партнерство та кооперацію у сфері національного господарства, взаємну відповідальність влади й суспільства, спроможність до самоорганізації, особливу посвяту та жертвовність, особливо політиків, заради суспільного блага*[5]. «Несторівська група» запропонувала своє бачення стратегії розвитку України у «Візії України –2015. Договір гідності заради сталого розвитку», в якій, зокрема, наголошувалося на зміні ціннісної парадигми як головній умові економічної та політичної модернізації країни. Тому рух від цінностей виживання до утвердження цінностей самовираження – *людської гідності, свободи, відповідальності* – може бути, на думку учасників «Несторівської групи», запорукою сталого розвитку країни [6]. Об'єднання «21 листопада» виходить з того, що «новонароджена українська політична нація потребує нових цінностей» [7]. На підставі цього було проголошено головною метою його діяльності утвердження *європейських цінностей* в Україні. Ініціатори проекту «Цінності нової України» переконані, що «нам потрібні спільні ціннісні орієнтири, що зможуть об'єднати й повести українське суспільство вперед, разом, долаючи економічні й соціальні виклики» [8]. Такими можуть бути, за твердженням опитаних експертів, *свобода, усвідомлена відповідальність та солідарність*, які, на їхнє переконання, стануть запорукою економічного процвітання [8].

У контексті моніторингу ціннісних детермінант сучасного українського суспільства варто зауважити, що світ цінностей як

популяризацію цінностей, які б орієнтували глядача/споживача медійного продукту на суспільну консолідацію та мотивували його до активної/відповідальної громадянської позиції. Публічно ідею цього проекту було озвучено керівником StarLightMedia В. Бородянським 15 лютого 2015 р. на засіданні Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, а також було ухвалено створити робочу групу, яка б запропонувала певний набір соціокультурних цінностей, спрямованих на консолідацію українського соціуму([Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/tsinnosti_novoi_ukraini/)

такий надто строкатий, оскільки цінним для окремої особи/групи/спільноти може бути все, що має для неї особливу значимість, наділене особливими смислами, досить часто актуальними лише для окремого індивіда чи для певної групи/спільноти. (Показовою ілюстрацією цієї тези є слова Д. Пушиліна: «... ми відстояли своє право самим вирішувати, хто для нас є героями, хто фашистами, самим визначатися, які цінності для нас є важливими, що для нас вороже і просто насаджується ззовні, зі сторони Заходу» [9]). Звідси і виникає конфлікт/суперечність під час спроби утвердження/обстоювання/просування/долучення/нав'язування (у будь-якому разі – розширення функціонального простору заявлених цінностей) ціннісних орієнтацій Іншому. Тому архіважливою є артикуляція тих цінностей, які є не стільки спільними/подібними (світ дійсного) для певної спільноти (різних масштабів та різних типів), а до яких *можуть долучитися усі* (світ належного). Це так звані базові, демократичні, європейські цінності (у різних контекстах різна конфігурація цінностей). Попри певні варіативні відмінності (кількісно, якісно, смислоцентровано) у напрацьованих теоретично та апробованих практично переліках базових/демократичних/європейських цінностей можемо вказати на певний інваріант, який неодмінно передбачає *свободу, відповідальність, справедливість, солідарність*.

Динаміка усвідомлення значимості/пріоритетності інтеріоризації вказаних цінностей та їхні регіональні особливості в колективній свідомості громадян України ілюструється численними соціологічними опитуваннями. (Візьмемо до уваги, що названі цінності не завжди можливо безпосередньо ідентифікувати у респондента, оскільки вони зазвичай конкретизуються/підтверджуються/проявляються в опосередкованих ціннісних судженнях. Маємо пам'ятати і про те, що людина усвідомлююча та декларуюча і людина діюча також не завжди знаходяться в прямій кореляції).

На нашу думку, значимість *свободи** для української спільноти ми можемо прояснити, приміром, через *а) ступінь усвідомлення*

---

* Поняття свободи охоплює декілька аспектів, як-то свобода дії, свобода совісті, політична свобода, свобода волі. У цьому тексті йдеться про політичну свободу, сутність якої проявляється у змісті та умовах реалізації політичних прав, проголошених державою та закріплених у відповідних правових нормах, а також

себе громадянином України; б) відношення до державної незалежності, знакових подій та постатей в історії України; в) ціннісного вектора в зовнішньополітичному вимірі та ін.

а) Результати соціологічного опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з 26 червня по 18 липня 2015 р. у всіх областях України (крім АР Крим, окупованих територій Донецької і Луганської областей), та здійснений порівняльний аналіз із загальнонаціональними дослідженнями попередніх років свідчать про переважно стійку позитивну динаміку в самоідентифікації населенням України, перш за все, як її громадян. Серед запропонованих територіально причетних ідентитетів для самовизначення, як-то «мешканець свого села, міста», «мешканець свого регіону», «представник свого етносу, нації», «громадянин України», «громадянин колишнього Радянського Союзу», «громадянин Європи», «громадянин світу», в цілому по країні ідентитет «громадянин України» зріс з 45,6% (1992 р.) до 57,5% (2015 р.). На зламі 2004–2005 рр., як наслідок «помаранчевої революції», сталося суттєве зрушення в самоусвідомленні громадянства України від 44,3% до 54,6%. Невиправдані післяреволюційні очікування спричинили зниження цього показника до 48,4% у 2012 р. Пік ідентифікації як громадянина України припадає на 2014 р. – 64,6%. Регіональний зріз (за опитуванням у липні 2015 р.) проілюстрував кількісні відмінності в усвідомленні представниками регіонів цінності українського громадянства. *Визначальним виявилось громадянство України для Заходу (65,1 %), Центру (63,9%) та Сходу (53,8%)*. На Півдні та Донбасі – таким його визнають, відповідно, 45,1% та 38,6%. Значна частина населення у цих регіонах ідентифікувала себе, передусім, з селом чи містом, в якому проживає (Південь – 36,8% та Донбас – 24,7%), або з регіоном, що є показово високим лише для Донбасу – 20,5%, (Захід і Центр – по 3,7 %, Південь – 5,7%, Схід – 7,9%) [10].

здатності громадянина реалізовувати та обстоювати проголошені політичні права та свободу. Політична свобода є визначальним контекстом для розкриття людських потенцій у соціальному просторі, зокрема, творчого потенціалу особистості, однією з головних умов для її саморозкриття та самовираження.

Аналіз міри усвідомлення *громадянства України як підстави для власної гордості* також проілюстрував її зростання в загальному по країні від 41% у 2002 р. до 67,3% у 2015 р. Постмайданні хвилі надії на соціально-політичне переформування країни спричинили у період між 2004 та 2005 рр. найбільший сплеск у визначенні значимості цього ідентитету – від 37,7% у 2004 р. до 53,7% у 2005 р. Друге піднесення гордості за громадянську належність до України спостерігається між 2013 р. (47,7%) та 2014 р. (60,7%). *Громадянство України є підставою для гордості у переконливої більшості населення Заходу (79,8%), Центру (71,3%), Півдня (65,4%) та Сходу (59,1%), на Донбасі – 45,4 %.* Серед жителів Донбасу 23,6% не пишаються громадянством України (це найвищий показник серед регіонів: Захід – 8,9%, Центр – 11,5%, Південь – 12,1%, Схід – 19,7%), а 30,9% ще не визначилися з цим почуттям [10].

Стійкість/вкоріненість/усвідомленість громадянської ідентичності населення України більш переконливо ілюструється не стільки вищенаведеними декларативними твердженнями респондентів як розумінням/прийняттям ними «інструментальної функціональності»/ «практичної значущості» громадянства України. Відповідно до цього привертає увагу стрімке зростання у 2015 р. *визнання патріотичних почуттів об'єднуючим фактором сучасного українського суспільства* 41,7% громадян України в цілому (для порівняння: 9,0% – 2002 р.; 12,1% – 2006 р.; 8,3% – 2013 р.) (детальніше див.: Таблиця 4.1). Показовим є те, що значимість патріотизму на сьогодні перевищує усталений консолідуючий потенціал спільних життєвих труднощів, страху перед майбутнім та традиційно високою невдоволеністю владою [10]. Чи не вперше за часів незалежності українська спільнота єднається «за щось», а не «проти чогось/когось», що свідчить про появу дуже важливого «ферменту» громадянського суспільства – «позитивної» свободи, свободи «для» (на відміну від «негативної» свободи, свободи «від»), як головної умови формування цінностей самовираження.

«Інструментальна» значимість громадянства України підтверджується також позиціонуванням його як *об'єднавчого чинника уявної «Ми» спільноти*. Таким громадянство України вважали 35,9% респондентів у 2013 р. та 52,3% у 2015 р. (детальніше див.: Таблиця 4.1). Особлива значимість актуалізації громадянства

України як об'єднаного чинника уявної «Ми» спільноти проявляється у порівнянні з таким груповим ідентитетом, як родичі та друзі, в якому вбачали консолідуючий суспільний потенціал 53,5% населення України у 2013 р. та 52,9% у 2015 р. Ці дані є свідченням того, що поряд з «родоплемінними» підставами суспільних зв'язків (латентне архаїчне уявлення у колективній свідомості українського народу) характерними для традиційного типу суспільства утверджуються якісно інші підвалини суспільної взаємодії – громадянство, яке корелює з модернізованим суспільством.

б) Серед знакових подій у довготривалій історії України найбільш позитивно оцінено в масштабах усієї країни проголошення незалежності у 1991 р. (36,7%). На Заході країни так вважають 57,1%, у Центрі – 37,6 %, на Півдні –26,9 %, Сході – 28,7%, Донбасі –15,4 %. На Півдні, Сході та Донбасі більш важливою подією визнають перемогу у Другій світовій війні (відповідно, 40,9%, 43,7%, 34,6%). Авторитетними історичними постатями в цілому в Україні є Богдан Хмельницький, Михайло Грушевський та князь Володимир (Святославович). Кожен регіон мав, звісно, свого історичного кумира. Для Заходу таким є В'ячеслав Чорновіл, для Півдня – Петро I, Центру, Сходу та Донбасу – Богдан Хмельницький. У контексті міркування про феномен політичної свободи у ціннісній матриці населення України промовистим є той факт, що одним із найбільш негативних історичних діячів в усіх регіонах визнано Й. Сталіна (див.: детальніше Таблиця 4.1.).

в) Затребуваність/попит/усвідомленість цінності політичної свободи як базової умови соціально-політичного ландшафту модернізованого суспільства опосередковано проявляється у бажанні приєднатися до певного «політико-економічного клубу» світу. Згідно з динамікою опитувань соціологічної служби Центру Разумкова (жовтень 2011 р. – березень 2015 р.) кількість прихильників інтеграційних процесів з ЄС зросла від 43,7% до 52%; привабливість вступу до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану знизилася за цей час майже на 18% (30,5% у жовтні 2011 р. та 12,6% у березні 2015 р.). У контексті аналізу євроінтеграційних устремлень значимою є самоідентифікація українців як європейців. Такими себе вважають трохи більше 34% респондентів, а 55%

переконані у невідповідності цьому статусу [11]. Укріплення/ посилення відчуття співмірності/відповідності європейцю, на думку респондентів, може статися за умови зростання матеріального добробуту, поваги до цінностей демократії та прав людини, а також правового захисту [12]. Дисонанс між бажанням бути належними до європейської спільноти та усвідомленням власної невідповідності уявним європейцям є свідченням наявності самокритичного погляду в українській громаді, який може стати потужним потенціалом для змін як в індивідуальному, так і суспільному вимірі.

Аналіз наведених вище ідентитетів, що опосередковано ілюструють усвідомлення міри значимості політичної свободи у колективній свідомості населення України (через призму регіонального погляду), свідчить про наявні суперечності, передусім у контексті громадянської ідентичності. Суттєво виражені відмінності між Донбасом та рештою регіонів (станом на червень – липень 2015 р.) в інтенціях населення, які забезпечують цілісність держави (а саме: статус громадянства України у самоідентифікаційній ієрархії індивіда; гордість за належність до спільноти громадян України; усвідомлення практичної значущості громадянства України як провідного критерію у визначенні «Ми» спільноти та патріотизму як об'єднавчого чинника української спільноти взагалі; визнання першочергової значимості в історії України здобуття державної незалежності тощо), зберігають потенційні загрози сепаратистських настроїв у цьому регіоні, оскільки, за влучним висловом одного із жителів Макіївки, «держава, в першу чергу, має зберігатися в наших головах» [13].

Таблиця 4.1

Пріоритетні ідентитети громадян України*

	Україна	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
«Громадянин України» як домінуючий ідентитет у само-визначенні	57,5	65,1	63,9	45,1	53,8	38,6

Продовження Табл. 4.1

Почуття гордості за громадянство України	67,3	79,8	71,3	65,4	59,1	45,4
Громадянство України як об'єднавчий чинник «Ми» спільноти	52,3	62,7	56,2	44,3	48,5	25,0
Патріотичні почуття громадянина України як об'єднавчий фактор українського суспільства	41,7	46,4	42,9	39,1	44,2	17,5
Значимість проголошення незалежності України (1991 р.)	36,7	57,1	37,6	26,9	28,7	15,4
Позитивно оцінені історичні діячі	Богдан Хмельницький – 29,0; Михайло Грушевський – 21,0, князь Володимир (Святославович) – 18,0	В'ячеслав Чорновіл – 37,7, Степан Бандера – 35,6, Михайло Грушевський – 27,0	Богдан Хмельницький – 33,1; Михайло Грушевський – 26,3; князь Володимир (Святославович) – 22,3	Петро I – 21,9; Богдан Хмельницький – 17,7; князь Володимир Святославович – 16,1	Богдан Хмельницький – 34,2, Леонід Брежнев – 26,0 Петро I – 17,4;	Богдан Хмельницький – 19,5, Петро I – 17,5, Михайло Грушевський – 11,7

Продовження Табл. 4.1

Історичні антигерої	Віктор Янукович – 50,8; Йосип Сталін – 42,3; Віктор Ющенко – 18,8.	Віктор Янукович – 67,4; Йосип Сталін – 57,0; Володимир Ленін – 32,9	Віктор Янукович – 60,0; Йосип Сталін – 45,4; Віктор Ющенко – 19,2;	Віктор Янукович – 50,5; Йосип Сталін – 43,8; Віктор Ющенко – 26,0	Віктор Янукович – 31,7; Йосип Сталін – 30,0; Петро Порошенко – 25,3;	Йосип Сталін – 22,5; Степан Бандера – 22,5; Віктор Ющенко – 22,0
Прихильники вступу до ЄС	50,5 (2014 р.) 52,0 (2015 р.)	81,7	58,2	33,6	36,9	33,8
Прихильники вступу до Митного Союзу Росії, Казахстану, Білорусі	21,4 (2014 р.) 12,6 (2015 р.)	1	6,9	25,1	29,5	67,8

* Соціологічне опитування. До Дня Незалежності: що українці думають про Україну? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-soc.com.ua/institute/>; Соціологічне опитування. Яким інтеграційним напрямом має йти Україна? (динаміка 2011–2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=865; Соціологічне опитування. Як вважаєте, чи треба Україні вступати до Європейського Союзу (регіональний розподіл) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1038

Одним із показових маркерів усвідомленості свободи є її кореляція з *відповідальністю*, оскільки свобода без урівноваження відповідальністю (внутрішньо чи зовнішньо змотивованою) – то хибно зрозуміла/трактована свобода, яка проявляється у практичному вимірі швидше як свавілля, всюдозволеність, необмеженість. Усвідомлена соціальна відповідальність передусім концентрована в *патріотизмі*, який в часи лихоліття проявляється не лише в

гордості належністю до спільноти громадян своєї держави/ Батьківщини, знанні, любові та шані її культурного минулого, а насамперед у здатності підпорядкувати власні потреби інтересам країни та в певних діях для захисту цих інтересів. Соціологічні дослідження сучасних соціальних практик дають змогу «просканувати» цей досить складний для «зважування»/«вимірювання» феномен, провести моніторинг його мотиваційного підґрунтя та змістовного наповнення у респондентів.

Перше питання у цьому «патріотичному переліку», яке, на наш погляд, необхідно з'ясувати – це взагалі сам факт сприйняття України як своєї Батьківщини. Згідно з опитуванням, проведеним соціологічною службою Центру Разумкова у 2007 р., 92,6% населення України вважали її своєю Батьківщиною. Суттєві відмінності у ствердній відповіді виявилися у двох референтних груп – «росіяни»* та «українці»**. У першій групі 63,5% вважали Україну своєю Батьківщиною, тоді як у другій таких було 98,9% [14]. Опитування в грудні 2013 р. за часів Євромайдану продемонструвало іще вищі показники. У цілому в Україні 95,3% населення сприймали її як свою Батьківщину. Регіональний розподіл свідчив про 99,2% на Заході, 98,5% у Центрі, 87,9% на Півдні та 93,3% на Сході. Як бачимо, сам факт ідентифікації України як Батьківщини (без додаткових ускладнень/обтяжуючих факторів як-то можливість вибору Батьківщини, здатність до жертвовності заради її інтересів, готовність до її захисту) проілюстрував майже абсолютні кількісні показники в усіх регіонах країни [14]. Але рівень патріотизму суттєво змінився б, коли була можливість обирати Батьківщину*.

---

* Референтна група «росіяни» – громадяни України, які є росіянами за національністю, для яких рідною мовою є російська, відносять себе до російської культурної традиції і використовують російську мову в повсякденному спілкуванні.

** Референтна група «українці» – громадяни України, які є українцями за національністю, для них рідною мовою є українська, відносять себе до української культурної традиції і використовують українську мову в повсякденному спілкуванні.

* За браком такого дослідження після Революції Гідності звертаємося до соопитування 2006 р. Ми свідомі того, що Революція Гідності стала як результатом зміни ціннісних орієнтирів суспільства, так і фактором впливу на їхнє подальше формування, та порівняльний аналіз опитувань травень–червень

За цієї умови Україну обрали б Батьківщиною 69,8% від усіх мешканців країни. Порівняно високий відсоток на Заході – 79,2 % та в Центрі – 72,3%, Півдні – 60,4 % та Сході – 62,3% [15]. А от у разі можливості відмови від громадянства України заради іншого громадянства «стійких» патріотів залишилося б уже 52,7% в цілому по Україні, 56,1% на Заході, 53,3% в Центрі, 51% на Півдні та 48,3% на Сході [16]. У випадку війни боронити свою Батьківщину у серпні 2008 р. готові були 48,4%, у липні 2009 р. – 62,8% респондентів [17]. Регіональний розподіл стосовно готовності до захисту Батьківщини за даними опитування 2009 р. [17] не мав суттєвих відмінностей (Захід – 64,8%, Центр – 64,1%, Південь – 57,9%, Схід – 62,8%). Правда, уявний ворог і смислові конотації зі словом Батьківщина, як виявилось, у регіонів різні. Це підтвердило опитування, проведене з 4 по 19 грудня 2014 р. Київським міжнародним інститутом соціології з ініціативи інформаційно-аналітичного тижневика «Дзеркало тижня». Військові дії, що відбуваються на теренах України, 66,1 % респондентів кваліфікують як війна за Батьківщину (в тому числі 56,6% на Сході та 43,2% на Донбасі). А от у разі вторгнення російських військ на Південний Схід України чинити збройний спротив агресору серед респондентів цього регіону були б готові лише 32,9 %. Таких потенційних захисників виявилось 65,8% у Миколаївській, 54,5% – Херсонській, 49% Дніпропетровській, 47,6% Одеській, 45,2% Запорізькій областях. Харківська область могла б залучити до спротиву 27,3%, Луганська – 15,9%, а Донецька – всього 4,4%. Переважна більшість опитуваних залишалася б дома і не втручалася. У цілому в регіоні таких було б 35,7% (Луганській обл. – 32,3%, Харківській обл. – 33,5%, найбільше в Донецькій обл. – 58,6%) [18].

Усвідомлення *власної* (а не лише відповідних державних інституцій) відповідальності за долю держави/Батьківщини проявляється не тільки в доволі пафосних/героїчних здатностях, а й у буденних життєпроявах, як-то *готовності до терпіння у час загальнодержавних/національних труднощів, преференціях у сподіваннях,*

2007 р. і грудень 2013 р. стосовно визнання України своєю Батьківщиною суттєвих відмінностей як в державі загалом, так і у регіональному зрізі не має. Можемо припустити, що зміна думки стосовно України як Батьківщини у разі умовного вибору Батьківщини чи можливості набуття іншого громадянства кардинальних зрушень за теперішньої ситуації не зазнала б.

посильній участі у розв'язанні спільних проблем, мірі патерналістських настроїв. Масштабність цих здатностей/ схильностей (за кількістю потенційних учасників) та фундаментальність їхнього вкорінення (суспільний мікрорівень) надають подібним діям/ прагненням вирішальної значимості в процесі оновлення країни. Попри усі високі показники, що засвідчують усвідомленість громадянами України (окрім Донбасу) потреби політичної свободи та відповідальності (цінність громадянства України, проєвропейські політико-економічні устремління, патріотизм, який проявлявся в усвідомленні значимості України як Батьківщини, готовності її боронити і т. п.), їхня практична здатність до конкретних дій є значно нижчою. Так, на питання соціологічної служби Центру Разумкова (опитування проводилося з 22 по 27 травня 2015 р.) про готовність терпіти певні матеріальні труднощі (скільки потрібно) задля здійснення реформ позитивну відповідь дали лише 10,9%. Готові потерпіти деякий час (але не більше року) – 27,6%. Не готові – 56,9%, з них 26,6% з тієї причини, що не вірять в успіх реформ, а 30,3% – через вкрай скрутне матеріальне становище [19]. Такий розподіл зумовлений, на нашу думку, переліком сподівань, що поклалися на час після Революції Гідності, а вони, в свою чергу, недооцінкою чи нерозумінням (небажанням розуміти) наявних складнощів у житті спільноти, глибини їх вкоріненості та місця локалізації.

З цього погляду, є досить цікавим аналіз «картини сподівань» України в цілому та її регіональних варіацій. Ієрархія сподівань – це віддзеркалення міри розуміння/сприйняття/усвідомлення респондентом як черговості/нагальності наявних проблем на даний момент, так їхньої значимості в певній ціннісній структурі, а також його здатності до співвіднесення власних і колективних потреб. Вартою уваги ця «картина сподівань» є й тому, що виступає опосередкованою ілюстрацією ціннісних орієнтацій колективної свідомості, а отже, є тлом для суперечностей ідентичностей як у горизонтальній (міжгруповій, міжрегіональній), так і вертикальній площині соціального буття (владні інституції та громадянське суспільство).

Для відтворення «картини сподівань» (дослідження проведене КМІС з 4 по 19 грудня 2014 р.) респондентам було запропоновано визначити ієрархічну послідовність серед поставлених питань (див. Таблиця 4.2). З метою типології цієї «картини» ми виокремили дві групи із запропонованих респондентам питань за мірою

їхнього впливу (за умови їхнього вирішення) на характер суспільних відносин, зміна яких є запорукою реформування країни, оскільки суспільні відносини виступають підвалиною соціальних практик і реалізуються в них.

3-поміж великої кількості «питань–сподівань» такими, що мали б безпосередній суттєвий вплив на зміну ціннісної частини суспільної угоди, а отже, і на сам характер суспільних відносин, є, на нашу думку, 1) встановлення всезагального принципу невідворотності покарання та рівності усіх перед законом; 2) створення справедливого і незалежного суду; 3) зменшення розриву між бідними та багатими. Нагальні «сподівання – завдання», але такі, що не мають безпосереднього та кардинального впливу на характер суспільних відносин, тобто є похідними від першої групи, – це невідкладне проведення реформ; консолідація політиків та політичних сил заради проведення реформ; різке зниження рівня корупції; прискорення інтеграції України в ЄС та інш. (детальніше див.: Таблиця 4.2).

Серед трійки топ-сподівань першочерговим у масштабах України було притягнення до кримінальної відповідальності В. Януковича та членів його команди, за ним слідувало підвищення пенсій та зарплат, а далі – різке зниження рівня корупції. У гармонійній єдності чотирьох регіонів – Центр, Південь, Схід, Донбас – стосовно сподівання на підвищення пенсій та зарплат дисонансом звучить з цього приводу голос Заходу, котрий розмістив цю мрію аж на сьомому низхідному щаблі. Хибно, напевно, думати, що для населення цього регіону підвищення пенсій та зарплат є менш актуальним з причини наявного матеріального достатку громадян. Це спричинене, на наш погляд, стрижневими смислами у системі цінностей, які більш виразно та інтенсивно орієнтовані на відповідальну свободу (як ілюструвалося вище).

Прагнення до зменшення розриву між бідними та багатими, як одного із важливих принципів функціонування соціальної держави, увійшло в трійку пріоритетів на Півдні та Донбасі. Висловимо припущення, що це зумовлено не стільки розумінням теоретичного значення базовості цього принципу, як наочною ілюстративністю соціально-майнової стратифікації регіонів, в яких сконцентрована найпотужніша приватна власність у промисловому секторі економіки України.

Визначальні для кардинальних/вирішальних зрушень у характері суспільних відносин мрії-сподівання, як-то встановлення всезагального принципу невідворотності покарання та рівності усіх перед законом, а також створення справедливого та незалежного суду, не значаться серед ціннісних пріоритетів як у межах України в цілому, так і в окремих регіонах. Ця ілюстрація є підтвердженням думки Є. Головахи, висловленої за три роки до Революції Гідності про те, що «ми дуже не далекоглядні». «На владу треба тиснути не за те, що заважає жити, а за те, що *не забезпечує майбутнє новим поколінням* (курсив – В.Н.). Ця цінність дуже важлива на Заході, а у нас ні» [20]. Ця недалекоглядність переважної частини населення і є причиною домінантності короткотермінових мрій-сподівань.

Таблиця 4.2

**Пріоритети у сподіваннях населення України
після Революції Гідності***

Пріоритети	Україна в цілому	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Притягнення до кримінальної відповідальності В. Януковича та членів його команди	52,6*	78,8	52,6	40,8	42,6	30,7
Підвищення пенсій та зарплат	47,5	47,0	46,7	64,1	46,0	39,9
Різде зниження рівня корупції	46,8	61,9	39,9	53,6	46,3	33,0
Повернення в країну активів, украдених владою Януковича-Азарова	42,9	64,6	35,9	41,6	39,2	28,2
Створення справедливого та незалежного суду	35,8	52,2	26,8	41,8	30,9	30,3

* Жирним шрифтом виділено три топ-пріоритети у «картині сподівань» населення України в цілому та окремих регіонів

Продовження Табл. 4.2

Невідворотність відповідальності політиків за свої дії перед народом	35,5	50,0	26,4	41,0	28,6	28,6
Зменшення розриву між бідними та багатими	35,3	34,5	30,2	51,3	35,9	35,5
Невідкладне проведення реформ	33,2	44,6	28,5	39,7	51,9	21,6
Відхід від кумівського принципу формування влади і призначення професіоналів	33	41,1	27,9	40,3	34,8	23,2
Встановлення всезагального принципу невідворотності покарання та рівності усіх перед законом	32,5	45,0	25,0	43,5	28,5	25,2
Поява нових облич у владі	32,1	42,0	42,0	39,1	27,5	22,6
Прискорення інтеграції України в ЄС	31,4	56,6	31,8	18,1	19,5	14,0
Зниження впливу олігархів на політику та державне управління	27,2	39,5	18,0	36,1	25,9	22,0
Справедливий розподіл у суспільстві багатств, украдених попередньою владою	23,6	26,2	20,2	28,7	27,1	18,6

Продовження Табл. 4.2

Консолідація політиків та політичних сил заради проведення реформ	17,8	26,0	12,7	20,7	16,5	14,7
Зниження податкового тиску на малий та середній бізнес	16,4	19,6	13,2	15,2	20,3	13,6
Підвищення податків на великий бізнес	16,2	19,5	13,0	18,3	17,4	14,7

* Мостова Ю. Пісня про Батьківщину. Слова народні / Ю. Мостова, С. Рахманін, І. Ведернікова // Дзеркало тижня . – 2014. – 27 грудня.

Розуміння в суспільстві глибини вкоріненості наявних проблем (яке залежить як від кількості/впливовості носіїв критичного мислення в цілому у суспільстві, так і від інформаційно-просвітницької роботи зацікавлених/незацікавлених суспільних інститутів і визначає ціннісно-практичні орієнтири життя країни у ближчій перспективі) показово ілюструє опитування респондентів стосовно визначення першочерговості у переліку реформ [18]. Найбільший відсоток прихильників у цілому по Україні – 43,6%– здобула медична реформа (причому з великим відривом від наступної за значимістю у цьому переліку судової реформи, яку визнали однією з найважливіших 32,4% респондентів). Серед нагальних реформ зазначаються також військова, пенсійна, системи комунального господарства. Реформи, які впливають на зміну парадигми управління життям держави та її безпеки – адміністративна (3,9%), місцевого самоуправління (6,0%), позбавлення енергетичної залежності від Росії (10,1%); алгоритму наповнення бюджету – податкова (9,5%); оздоровлення правового, економічного простору країни та появу ефективних інструментів боротьби з корупцією – створення прозорого реєстру усіх видів власності (2,4%), демонополізація (3,5%), реформування системи правоохоронних органів (14,9%), – мають невелику кількість прихильників. Абсолютним аутсайдером у реформаційному переліку є найфундаментальніша з-поміж усіх реформ, покликана забезпечити стратегічні пріоритети у розвитку

держави – це реформа Національної академії наук та університетської науки, яка мала катастрофічно малу підтримку – 0,5 [18]. Ігнорування/нерозуміння значимості в суспільстві таких базових інститутів, як освіта і наука, в котрих зосереджена не лише якість, а сама можливість подальшого існування, є в недалекому майбутньому найбільш драматичним викликом для історичної перспективи країни. Отже, на підставі проведеного аналізу «картини сподівань» громадян України можемо стверджувати, що першочерговими у їхній колективній свідомості є реформи, покликані задовольнити/змінити/зменшити/покращити інтереси населення «тут і тепер» без бажання/невміння/неготовності усвідомлювати де/звідки береться/формується ресурсний потенціал забезпечення проведення подібних змін. Реформаційні вподобання населення України свідчать про конфлікт/суперечності (за відсутності необхідної потужної інформаційно-роз'яснювальної роботи) між суспільними очікуваннями та реформаційними діями влади у разі вибору нею дійсно пріоритетних напрямів або відтерміновану політичну катастрофу у разі реформаційного зволікання чи імітації реформування.

Важливим чинником у формуванні/оформленні «картини сподівань» соціуму є розуміння колективною свідомістю об'єкта/суб'єкта локалізації першочергових/ключових проблем соціального буття, а отже і кола відповідальних за кардинальні перетворення в державі. Інформативним у цьому контексті був аналіз розуміння населенням сутнісного наповнення реформ, а головне – їхнього кінцевого результату. Перш за все очікуваними наслідками реформ в уяві населення (респондентів) є зняття депутатської недоторканності (58%), підвищення пенсій та зарплат (51%) та зняття недоторканності суддів (48,3%), що є свідченням про сприйняття владно-чиновницьких структур та олігархічних персонажів в українському суспільстві як основного осереддя бід та проблем країни (див.: Таблиця 4.3). Цікавим є той факт, що перша третина (за значимістю) очікуваних результатів зосереджена на прагненні покарання та встановлення соціальної справедливості розподілу матеріальних благ за егалітарним принципом. Цей «перелік ненависті», спрямований на «іншого», може бути зумовленим недостатністю/небажанням з боку владних структур відвертої розмови з суспільством про архіскладність ситуації; «вдало» артикульованими ЗМІ відповідними «точками» в громадській

думці, несуттєвими для кардинальних системних зрушень у країні (стосовно недоторканності); а також ментальними особливостями, вкоріненими у радянському минулому («забрати і порівну поділити», патерналізм), які відтворювалися/підтримувалися у колективній свідомості за увесь час незалежності.

Сповідування переважною більшістю опитуваних правила «пекло—це інші» ілюструється рівнем усвідомлення власної відповідальності за перебіг реформування країни. Надати більші повноваження місцевій владі вважали за необхідне 20,3% респондентів, а от наділити більшими правами (отже, і відповідальністю) місцеві общини – лише 16,1%. За впровадження карної відповідальності у разі сплати заробітної платні «у конвертах» висловилися 15,1% опитуваних, а таке саме покарання у разі отримання подібної платні підтримали всього 6,4%. З впровадженням обов'язкової податкової декларації доходів та витрат для усіх громадян погоджуються 8,4%; установка касових апаратів у всіх торговельних точках актуальна для 5,5%; а заборона готівкових платежів на суму вище 10 тис. грн знайшла схвалення лише у 3,3% респондентів. Це при тому, що, на думку опитуваних як по країні в цілому, так і в усіх регіонах без винятку, рівень корупції підвищився [18]. Корупційне «лігво», на думку майже усієї спільноти, зосереджене поза «простим» українцем. Звичайно, масштабні корупційні схеми не є його пріоритетом, але масштабна кількість «простих» українців з їхнім небажанням/нерозумінням брати безпосередню посильну участь у впровадженні/функціонуванні механізмів упередження/мінімізації корупційних спроб створює благодатне тло для їхнього процвітання та формування суперечностей між очікуваним і дійсним.

Таблиця 4.3

Пріоритетність завдань держави у поглядах населення України після Революції Гідності*

1.	Зняття недоторканності з депутатів	58,0
2.	Підвищення пенсій та зарплат	51,0
3.	Зняття недоторканності з суддів	48,3
4.	Зняття недоторканності з Президента	34,4
5.	Встановлення депутатам, міністрам, суддям та чиновникам зарплати середньої по країні до моменту подолання кризи	34,0

Продовження Табл. 4.3

6.	Повернення пенсійного віку до 55 р.у жінок та 60 – у чоловіків	31,9
7.	Введення пожиттєвого утримання для суддів, прокурорів та чиновників за корупцію в особливо великих розмірах	27,7
8.	Націоналізація власності олігархів	26,3
9.	Створення професійної армії та відмова від загальної військової повинності	24,8
10.	Наділення більшими повноваженнями місцеві органи влади	20,3
11.	Наділення більшими правами місцеві общини	16,1
12.	Виборність суддів	15,5
13.	Впровадження карної відповідальності за видачу зарплати в конвертах	15,1
14.	Реформування та скорочення чисельності працівників МВС	14,9
15.	Скорочення апарату чиновників та підвищення їм зарплат	14,3
16.	Публічний доступ до реєстрів власності	12,3
17.	Максимальне спрощення надання адміністративних послуг та створення єдиної бази даних громадян України	10,9
18.	Жорстка програма енергозбереження і в близькій перспективі відмова від російських енергоносіїв	10,7
19.	Перегляд пільг, їхнє скорочення та монетизація тих, що залишаться	9,8
20.	Відмова від системи єдиного податку як основи для масштабних тіньових схем	9,1
21.	Впровадження обов'язкової податкової декларації доходів та витрат для усіх громадян України	8,4
22.	Впровадження карної відповідальності за отримання зарплати в конвертах	6,4
23.	Установка касових апаратів у всіх торговельних точках	5,5
24.	Впровадження смертної кари	5,0
25.	Створення муніципальної поліції	4,3
26.	Федералізація України	3,5
27.	Заборона готівкових платежів на суму вище 10 тис. грн.	3,3
28.	Збільшення пенсійного віку до 60-70 років (як у Європі)	0,7

* Мостова Ю. Пісня про Батьківщину. Слова народні / Ю. Мостова, С. Рахманін, І. Ведернікова // Дзеркало тижня . – 2014. – 27 грудня.

На підставі проведеного аналізу фактичного та сутнісного змісту «картини сподівань» українського суспільства можемо говорити про домінантність у ній ціннісних орієнтацій на «відплату», покарання, встановлення соціальної справедливості, котра латентно розуміється як рівність усіх перед законом та зміну принципів розподілу матеріальних благ. Це свідчить як про відсутність зрушень у виконанні першочергових нагальних вимог, пред'явлених суспільством владним структурам у процесі Революції Гідності, так і про мінімалістське розуміння *відповідальності кожного* громадянина за перебіг подій у державі.

Позитивним сигналом у можливих пробудженнях широких кіл української спільноти до бажання бути відповідальними є безпрецедентний для нашої країни феномен волонтерства*, який набув великої потужності за часів Євромайдану та воєнних дій на Сході України і засвідчив неабияку зрілість свідомості та організаційної здатності авангарду громадянського суспільства щодо відповідальності за державу в цілому. Волонтерський рух представлений численними організаціями всеукраїнського та регіонального масштабу. 3-поміж найбільш знаних є «Народний тил», «Крила Фенікса», «Повернись живим», «Армія SOS», «Крим SOS», «Фролівська 9/11», «Станція Харків», «Відповідальні громадяни», діяльність яких спрямована на допомогу учасникам АТО, переселенцям та жителям зони військових дій [21].

Соціологічні опитування свідчать про зростання участі населення України у волонтерському русі (структурно оформленому чи індивідуально-стихійному) та благодійній діяльності за останні півтора року. Згідно з дослідженням «Волонтерський рух в Україні», проведеного GfK Ukraine (20 – 26 листопада 2014 р.) на замовлення ООН, в Україні 23% українців у певні періоди свого

---

*Варто нагадати, що за потужністю волонтерського руху Україна посідала далеко не лідерські позиції у Світовому рейтингу благодійності. 111-ге місце у 2011 р., у рік «Євро–2012 Україна» – 102-ге, у 2013 р. – 103-ге. (Докладніше див. World giving index 2014. A global view of giving trends. November 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cafonline.org/pdf/CAF_WGI2014_Report_1555AWEbFinal.pdf)

життя долучалися до волонтерства*, з них 9% почали займатися цією справою упродовж останнього року. Досвід внесення благодійних коштів мають 74% українців, з них 25% зробили це вперше за останніх півтора року [22]. Найбільш поширеною формою волонтерської та благодійної участі стала допомога армії (включно з пораненими). Майже 50% населення в цілому по Україні в певній формі брали участь у такій діяльності. Вартим уваги у контексті розгляду ціннісних орієнтацій та суперечностей ідентичностей є регіональне бачення участі у волонтерстві та благодійності на користь армії. Серед регіонів України найпотужніше долучився до збору коштів Захід – 58,5%, Центр – 41,8%, Південь – 34,4% (винятком є Херсонська обл. – 63,1%), Схід – 22%, Донбас – 11,9% (показово – Донецька обл. – 1,9%, Луганська обл. – 30,5%). Таких, що не брали жодної участі, мотивуючи тим, що сплачують податки державі, яка повинна все це забезпечувати, в цілому по Україні 21,2%. На Заході так вважало 11,1%, в Центрі – 11,4%, на Півдні – 25,4%, на Сході – 30,6%, на Донбасі – 43,4% (показово – Донецька обл. – 56,0%, Луганська обл. – 19,9%, що значно менше, ніж у Дніпропетровській обл. – 35,1%, Одеській обл. – 32,6%, Харківській обл. – 33,7%) [18].

Українське суспільство високо цінує волонтерську діяльність – 62% респондентів визнають роль волонтерів у політичних змінах в Україні [22]. Масштаби та потужність сукупної структурно-організованої волонтерської допомоги безперечно мають вирішальне значення у час неспроможності держави виконувати свої організаційні функції. Але не менш значимим волонтерський рух є за своїми наслідками для укріплення державно-життєвих потенцій української спільноти, що проявилися в здатності активних громадян до самоорганізації та розв'язання проблем, неадекватно співмірних за своєю складністю громадянському сектору. Волонтерський рух є демонстративним позитивним прикладом для українського суспільства як усвідомленої та оприявленої особистісної відповідальності, так і значимості/нагальності солідарних дій задля утвердження його життєвих перспектив. Урешті, віковий ментальний архетип українця «моя

---

* Нагадаємо, що волонтерство не передбачає грошових внесків, лише власний час та зусилля.

хата скраю» здобув дієву ціннісну опозицію у виборі/визначенні стратегії індивідуальної поведінки в соціальному полі.

У переліку основоположних цінностей, активізація яких здатна оновити/надати нового життя підвалинам сучасного українського соціуму, ключове місце посідає *справедливість*, яка ще в часи Аристотеля розумілася як наріжний камінь соціального устрою, як те, що створює та зберігає благо спільноти. На думку Дж. Ролза, справедливість – це основна чеснота суспільних інститутів. Справедливість – це моральна легітимація спільного життя людей, сповненого суперечностей у бажаннях, інтересах, обов'язках, а також морально прийнятна міра та форма конфліктності у людських взаємовідносинах, в усіх суспільно значимих їхніх різновидах (від міжособистісних до міжнародних). Ідея справедливості частково корелюється з ідеєю рівності, оскільки люди рівні в як «співзасновники» соціального простору і виступають умовними підписантами «соціальної угоди».

Справедливість як рівність, яка реалізується у нормативно-правовій та моральній площині, була (і допоки є) відсутня в суспільних практиках української громади останніх років (як приклад: справа Гонгадзе, Небесної сотні, «діамантових прокурорів» і т.п.). Ігнорування загальними нормативними приписами, які забезпечують стабільність життя соціуму, а згодом, відверте ігнорування правовими нормами, що вивело з-під правової відповідальності владних персон, стало серйозною суспільною загрозою.

Проблема справедливості як основоположної цінності соціального устрою особливо загострюється в перехідних періодах, обтяжених військовими конфліктами. Оскільки справедливість – це не лише урівнення в правовому та моральному вимірі усіх громадян, розподіл благ між ними, а також і розподіл проблем, котрі випадають на долю спільноти.

Міра реалізації справедливості у сприйнятті членів соціуму проявляється, передусім, через їхню *довіру* до судів, як головного інструменту реалізації справедливості у суспільстві, а також до прокуратури, МВС, покликаних за своєю суттю боронити законність у державі (див.: Таблиця 4.4) Критично низький рівень довіри

до інститутів правопорядку та соціального контролю – це фіксація летального стану почуття справедливості в українському соціумі як легітимуючого начала суспільних дій.

Реалізована певною мірою суспільна справедливість/ несправедливість є базою для появи такого консолідуючого феномену, як *солідарність*, потенційні можливості якої, в свою чергу, проявляються через уже згадуваний феномен довіри. Довіра – підстава/умова/вихідна точка для об'єднаних процесів у суспільстві. У сучасних українських реаліях ця цінність є неймовірно значимою з погляду її фундуємих особливостей для активізації нової суспільної ціннісної системи, адекватної сучасним викликам. Суспільна кооперація неможлива без взаємної довіри між соціальними стейкхолдерами. Базовою для неї є *довіра* соціуму до владних інституцій – Президента, уряду, парламенту. На наше переконання, не зайвим є моніторинг динаміки інституціональної довіри/недовіри в українському соціумі за останні роки, кардинально відмінні між собою за політичним ландшафтом. Згідно з останніми даними Європейського соціального дослідження виявилось, що серед усіх країн Європи Україна є країною з найнижчим рівнем інституціональної довіри [23]. Ілюстративним уточненням (національного виробництва) цих даних було уже згадуване соціологічне опитування фонду «Демократичні ініціативи» [24], згідно з яким у липні 2015 р. Президенту довіряли 32,2% населення України (див.: Таблиця 4.4). Поглибилася недовіра до уряду. Якщо у грудні 2014 р. кількість тих, хто не довіряв (у цілому по країні) переважала на 18% над тими хто довіряв, то у липні 2015 р. цей показник становив уже 56%. Абсолютним лідером з недовіри (повної чи переважної) з-поміж Президента, уряду та парламенту в Україні в цілому та усіх її регіонах є Верховна Рада України. Справедливості ради потрібно сказати, що за останні п'ять років довіра до парламенту не мала позитивного балансу, але останній негативний показник є найвищим за вказаний період [24]. Це свідчить про найбільший конфлікт/суперечності між сподіваннями, які поклалися на цей представницький та законодавчий орган та мірою їх реалізації.

Таблиця 4.4

Рівень довіри до органів влади (липень 2015 року)

Органи влади	Україна у цілому	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Президенту	62,5	63,1	57,2	71,6	69,0	59,3
Уряду	74,6	76,2	70,7	77,8	79,5*	73,5
Верховній Раді України	78,4	80,5	77,9	78,2	81,9	72,5
Судам	80,2	85,2	81,1	82,8	78,2	71,9
Прокуратурі	79,6	82,6	80,3	82,5	77,9	73,5
Міліції	75,0	77,4	70,2	73,5	83,8	73,2
Службі безпеки України	61,4	62,8	55,5	68,2	65,2	62,9
Збройним силам України	36,7	30,9	26,2	54,0	47,7	42,5
Добровольчим батальйонам	36,8	21,7	20,7	50,3	52,4	64,5
Місцевій владі	56,6	52,6	55,5	59,7	63,2	54,0
Громадським організаціям	33,0	24,6	28,0	38,8	43,8	37,6
Церкві	28,0	11,2	26,0	33,9	39,3	37,8
Волонтерам	22,8	17,6	17,5	27,9	29,4	30,1
ЗМІ України	44,7	28,4	34,7	60,3	66,3	52,7

* Соціологічне опитування. Кому більше довіряють українці: владі, громадськості, ЗМІ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/komu-bilshe-dovirjayut-ukrainci--vladi_-gromadskosti_-zmi_.htm

Довіра до влади, звісно, формується наявністю/відсутністю та якістю її дій. «Причина падіння довіри до влади не в тому, що влада щось зробила не так, а у відсутності дій, які привели би до

* Жирним шрифтом виділено найвищі показники недовіри.

помітних результатів» [25]. У колективній свідомості українського народу панувало тверде переконання, що події в країні (візьмемо до уваги, що їхня тональність і вектор визначаються владними структурами) рухаються в неправильному напрямі. Наявна тенденція до укріплення такого переконання. Якщо в грудні 2014 р. так вважали – 57,7%, у березні 2015 р. – 66,9%, то в травні цього ж року так думають уже 67,6% громадян України [26]. Переважна більшість суспільства вважає владні інституції непрозорими у своїй діяльності [18] і, понад те, зацікавленими у такому стані речей [18].

Очевидно, що за таких обставин політико-владна реальність перебуває у серйозному конфлікті/суперечності із соціально-справедливим належним [27]. Недовіра до влади ґрунтується не стільки на відсутності у її представників фахового та управлінського потенціалу, скільки на відсутності моральних чеснот у її представників. Це засвідчує опитування, проведене соціологічною службою Центру Разумкова 22–27 травня 2015 р. стосовно того, якому образу має відповідати Президент України. Колективна уява передусім прагне бачити в Президенті «морального авторитета», якого поважають в «народі» (34,9%), потім політика, відомого у світі та авторитетного поза межами України (21,7%), і, нарешті, політика та управлінця, котрий має досвід роботи на державних посадах (19,3%) [28].

Незважаючи на відсутність довіри до тих інституцій, що представляють державу, вона, як одна із сутнісних потреб людського спільносіту, все ж таки притаманна українському суспільству. За часів незалежності українці зберегли довіру «лише собі, родині, Богові, іноді пресі та армії» [29]. Тривалий час українці поза межами рідинного кола найбільше довіряли церкві. На липень 2015 р. з'явилися інші потужні суб'єкти інституціональної довіри у суспільстві – волонтери та добровольчі батальйони (див. Таблиця 4.5).

Таблиця 4.5

Рівень довіри до органів влади, громадських організацій*

	Україна в цілому	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Президенту	29,5	31,4	31,4	24,2	25,3	31,2
Уряду	18,3	19,8	18,7	16,2	15,1	20,1
Верховній Раді	15,5	15,7	13,5	15,8	12,7	19,4

Продовження Табл. 4.5

Судам	12,8	8,3	10,7	10,3	14,3	23,7
Прокуратурі	12,7	8,8	11,3	10,6	14,0	20,8
Міліції	18,2	16,7	20,2	21,4	11,8	21,1
Службі безпеки України	27,3	26,7	30,8	23,9	23,2	28,3
Збройним силам України	54,7	63,9	62,3	37,7	45,3	48,9
Добровольчим батальйонам	52,6	70,6	67,8	35,8	37,1	25,5
Місцевій владі	34,5	40,8	31,6	30,1	30,4	40,9
Громадським організаціям	46,2	61,2	47,6	44,4	29,5	43,9
Церкві	62	86,2	60,6	52,1	50,0	53,2
Волонтерам	66,6	76,0	75,8	56,3	56,3	53,5
ЗМІ України	46,9	61,3	53,8	30,3	29,1	44,8

* Соціологічне опитування. Кому більше довіряють українці: владі, громадськості, ЗМІ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/komu-bilshe-dovirjayut-ukrainci--vladi_-gromadskosti_-zmi_.htm

Очевидно, що при об'єктивації народних уподобань стосовно довіри-недовіри владні структури є абсолютними аутсайдерами серед решти соціальних стейкхолдерів як по країні в цілому, так і в кожному регіоні зокрема (див.: Таблиця 4.5). Отож, ми маємо потужну опозицію до інститутів влади в контексті суспільної довіри, яка за впертого небажання чи неспроможності їхніх презентантів усвідомити, що народна довіра – це найголовніший ресурс владних інституцій у модернізації країни, може трансформуватися у інші, більш пасивно-активні дії – від тихого саботажу/зневіри до відкритого силового спротиву (враховуючи серед суб'єктів-носіїв довіри суспільства не лише волонтерів, церкву та громадські організації).

Актуалізація дослідження/обговорення/активації цінностей у трансформаційних процесах українського суспільства набуває останнім часом все більшої потужності в інтелектуальних та

громадсько-політичних колах і навіть позиціонується ними як стратегічна складова розвитку держави*. Однак домінантності такого бачення перешкоджає як усталена думка значної кількості пересічних громадян України, що «демократію не можна їсти» [30], так і свідоме переконання деяких представників владної реформацийної команди стосовно того, що, насамперед, економічні успіхи є запорукою усіх подальших демократичних змін. Але ж демократія як високі економічні стандарти життя, що безпосередньо забезпечується економічними успіхами, темпами економічного зростання, ґрунтується на *умовах*, в яких здійснюється економічна діяльність. Такими є внормоване та діюче правове поле в державі (на засадах верховенства права, а не диктату закону); наявність дієвої судової системи; відповідальне управління державою, зорієнтоване на реалізацію соціальної справедливості; відповідальне громадянське суспільство, здатне боронити та реалізовувати свої мрії-прагнення і т.п. Усе це не належить до істивного переліку, але є необхідною умовою забезпечення останнього (в кількісних та якісних вимірах). Можемо стверджувати, що авангардна частина громадянського суспільства в процесі змін українського соціуму керується, передусім, не «харчовою» мотивацією. І, до речі, як ми бачили, має найвищу підтримку у тих, у кого, ймовірно, «гастрономічні» вподобання є визначальними чинниками життєвої стратегії.

Масштабна публічна активація цінностей (у період незалежності), що не мають прямих конотаційних зв'язків з гастрономічними практиками, відбулася за часів «помаранчевої революції». Майдан-2004 як символ спротиву несправедливості дав поштовх змінам наявної ціннісної матриці у структурному зв'язку «влада-суспільство», який вимагав кореляції із ціннісними запитами громадськості. Майдан-2014 постав як публічно заявлені вимоги до влади та інструмент боротьби за свободу, а також започаткував пробудження у колективній свідомості відповідальності іншого типу – відповідальності не лише «іншого» переді «мною», а й

---

*Див. матеріали конференції «Цінності та модернізація», ініційованої Парламентською комісією з питань майбутнього та спільно проведеною з громадськими об'єднаннями Громадянська платформа Нова Країна та Ініціатива «21 листопада» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Ht8HpCsROg0>

«моєї» відповідальності перед «іншим» та «самим собою». З цього погляду Майдан-2014 – це своєрідна суспільна ініціація, що започаткувала процес позбавлення від соціального інфантилізму, оскільки «ми – діти епохи, в якій було декларовано, що про нас хтось дбає. Тому ми звикли ніколи не дбати про себе» [31].

Змістовне наповнення слова «Майдан» уже вийшло поза межі територіально-подієвого та опозиційно-владного розуміння. «Майдан» – це символ змін, виходу із зони комфорту, долання байдужості, свідомого прилучення до спільної справи, власного внеску у спільне благо (можна припустити, що формула крайнього індивідуалізму починає знецінюватися, формується запит на колективізм, але не стадного зразка, а колективізм відповідальний, з сильним критичним мисленням кожного індивіда, зі здатністю до активної дії в міру своїх здібностей чи можливостей у суспільному просторі). «Майдан» – це символ власного розмислу, власного вибору, власної боротьби, власної відповідальності, власної совісті. У смисловому наповненні «власного Майдану» – квінтесенція ціннісних орієнтацій особистості. «Майдан» – це позапросторовий та позачасовий феномен. «Він–незримеїдуховне продовженнявсіх колишніхМайданів, на яких століттямиміі донасстояли зате, щоб бути Людьми» [32].

Парадигмальну зміну ціннісних орієнтацій українського суспільства легітимувала Революція Гідності, а також актуалізувала у масовій свідомості української громади та практично проілюструвала утвердження справедливості, свободи, відповідальності, довіри. Серед важливих ціннісних здобутків Революції Гідності є позбавлення від тенет державного патерналізму та відчуття «сакральності» влади як основоположних/визначальних елементів ціннісної матриці радянської доби (у європейському контексті влада – то «сервісний центр», котрий працює на потребу суспільства та підзвітний йому, у нас – влада – то є ресурс власного/кланового збагачення) [33]. Одним із найсуттєвіших зрушень у ціннісній системі української спільноти (і не тільки її) є, на наше переконання, підтвердження фундаментальної значимості/дієвості вищих цінностей вартістю одиничного людського життя та зародження сумніву щодо тотальної домінанти цінностей споживання [34]. Свобода, справедливість, відповідальність, довіра

інтегрувалися у такому понятті, як гідність. Зовсім не випадково серед найменувань акцій спротиву (які знані під метафоричною назвою «кольорові революції»), що відбулися у світі за останні десятиліття XX та початок XXI ст., з'явилася назва, яка випадає з кольорово-предметного переліку. Артикуляція гідності, як лексичної одиниці мови моралі та поняття моральної свідомості (варто зауважити, що гідність як категорія знаходиться на периферії сучасного етичного дискурсу), свідчить про зрушення у ціннісно-смысловому універсумі спільноти, а також актуалізації її значимості як фундаментальної підвалини суспільного життя. «Людська гідність і має протистояти соціальному цинізму, який допомагає пристосуватися людині до ситуації інституціональної невизначеності та аномії, але позбавляє перспективи жити в сучасному правовому та демократичному суспільстві» [35] (Та маємо взяти до уваги, що вербальне декларування певних цінностей ще не означає їхнього втілення в практичній площині/поведінкових проявах. Людина усвідомлююча, декларуюча та діюча – далеко не тотожні сутності. Нагадаємо, що за режиму В. Януковича офіційно проголошені ціннісні орієнтири не йшли відверто в розріз з так званими загальнолюдськими цінностями та цінностями демократичного суспільства (чого лише вартий слоган «Почую кожного», програма уряду «Назустріч людям» тощо.) Та реальна нормативність, тобто ціннісна детермінація соціальних практик, була діаметрально протилежною, що спричинило/зумовило суперечність між ціннісною та нормативною системою української спільноти. Норма означає керівний початок, зразок, а також певний порядок, що вже склався. Очевидно, що назріла потреба інтеріоризації нової нормативності (моральної, правової, політичної) в масштабах соціуму. Та для успішних демократичних перетворень необхідно не лише інтеріоризувати проголошені/задекларовані/відстояні/продемонстровані у практичному вимірі цінності пасіонарною частиною спільноти у свідомість значної частини населення, тобто трансформувати ці цінності у ціннісні орієнтації особистості. Пасіонарність суспільного авангарду має перерости у здатність значної частини суспільства, для якої подібні цінності не є активовані на рівні норми повсякденного морального буття, а лише на рівні моральної свідомості (і то, можливо, периферійної) самопримусу та самоконтролю.

Як уже зазначалося, проголошення цінностей та їхнє суспільне прийняття/утвердження на вербальному рівні є менш складним процесом, аніж їхнє впровадження в нормативності. Стара ціннісно-нормативна система, що вимагала «низьких якостей та смаків» і головними маркерами якої є корупція, трайбалізм, непотизм, вибіркове правосуддя тощо, чинить неабиякий спротив, і важливо брати до уваги те, що носіями цієї системи є значна частина спільноти [36]. Це забезпечує неймовірну живучість історично неактуальної ціннісно-нормативної системи, оскільки агентами цього спротиву є переважна частина суспільства, яка безпосередньо не є активним учасником цього спротиву (як, наприклад, чиновництво, представники впливових груп різного гатунку), а опосередкованим – через неучасть в активних процесах змін та утвердження нової нормативності, а також стереотипні поведінкові акти, засвоєні тривалою життєвою практикою, тому стара нормативність є усталеною, глибоко вкоріненою в контексті повсякденних соціальних практик через її легітимацію в індивідуальній свідомості значної частини індивідів, що робить її міцною та стійкою до здолання як певного способу життя.

Зміщення режиму В. Януковича – це маломасштабне завдання, порівняно з ціннісним перезавантаженням суспільства. Саме потреба ціннісного перезавантаження, активування вище названих цінностей у практичній площині значної кількості населення і стає новим викликом. Цей виклик є складнішим, аніж зовнішня військова загроза та політико-економічні перипетії нашого сьогодення. Отож, сподівання «справедливого соціального устрою» одразу ж після Революції Гідності є невинуватими соціальними очікуваннями (запрацює ефект невинуватих сподівань, що ми вже, до речі, спостерігаємо). Моральні авторитети спільноти, громадські організації, волонтери, ЗМІ мають постійно артикулювати для широкого загалу необхідність участі (в міру своїх можливостей), налаштування на постійну причетність до громадського буття, готовність до контролю дій влади та захисту здобутого народом. Дієвим механізмом впровадження цінностей є наявність зразка для наслідування, демонстративних практик підтримки утверджуваної норми (особливо певної міри жертвості). Ці практики були досить ефективними, коли демонструвалися пред-

ставниками владних структур та політичної еліти [37]. За таких умов ціннісні орієнтації можуть набути практичної реалізації, тобто стати нормотворчим началом повсякденних практик, як громадських так і індивідуальних.

***

Ідентичності, як джерело відмінностей, породжують/ вступають у суперечності. Це зумовлює пошук підстав для їх узгодження/врегулювання/почасти зняття. На наше переконання – такий пошук зумовлює розгляд смислових детермінант ідентичностей, якими є цінності. Масштабні проекти з дослідження цінностей дали фактологічне підтвердження того, що ефективність суспільних інституцій та успіх соціальних перетворень детермінується домінантною системою цінностей у певному соціумі.

Системні зрушення в житті соціуму не можуть забезпечитися змінами лише в окремих його сегментах. Вони потребують зміни суспільних відносин у цілому, оскільки ціннісно-смисловий універсум останніх визначає нормативну матрицю соціальних практик. Це, в свою чергу, безпосередньо впливає на формування ідентичностей та визначає напругу їхньої суперечності. Актуальним є напрацювання «основоположного пакета» цінностей, спроможних стати локомотивом бажаних змін та бути підставою для врегулювання наявних у суспільстві суперечностей ідентичностей. Такий «пакет» соціокультурних цінностей, спрямованих на консолідацію української спільноти та спроможних стати підґрунтям для врегулювання суперечностей ідентичностей, передбачає насамперед *свободу, відповідальність, справедливість, солідарність*. Має відбуватися артикуляція тих цінностей, які є не стільки спільними/подібними для певної спільноти (різних масштабів та різних типів), скільки такими – до яких *можуть долучитися усі*.

На підставі аналізу низки соціологічних досліджень, які дали змогу опосередковано (через прийняття цінності громадянства України, проєвропейські політико-економічні устремління, патріотизм, який проявляється у визнанні України як Батьківщини, готовності її боронити) з'ясувати міру значимості *політичної свободи* для громадян України, можемо стверджувати, що міра усвідомлення (звісно потрібно розрізняти усвідомлення від фактичного її стану) значимості політичної свободи є достатньо високою на Заході та в

Центрі країни. Наявні (на липень 2015 р.) суттєво виражені відмінності між Донбасом та іншими регіонами країни в проукраїнських державницьких інтенціях давали підстави говорити про суперечності у контексті громадянської ідентичності і, як наслідок, достатній потенціал для збереження сепаратистських настроїв на Донбасі.

Що стосується *відповідальності* як неодмінного урівноваження свободи, то варто наголосити, що аналіз так званої «картини сподівань», що оприявнює ціннісні орієнтації колективної свідомості, не засвідчує принципового зрушення в масштабах усієї української спільноти (як у пересічного громадянина, так і носіїв владних повноважень), започаткованого пасіонарною частиною спільноти за Револуції Гідності та продовженого волонтерським рухом у напрямі від відповідальності «іншого» переді «мною» до усвідомленої власної відповідальності перед «іншим» та «самим собою». Стійкість патерналістських настроїв у більше ніж чверті населення зберігається на Півдні і Сході країни, на Донбасі, зокрема, в Донецькій обл., їх сповідує домінантна кількість жителів.

Ключовий статус у ціннісній системі українського соціуму має *справедливість*, як з причини її визначальної ролі у засадничих основах соціального устрою загалом, так і вкрай незадовільного її стану в сучасних українських реаліях, опосередкованим свідченням чого є небезпечна для легітимності соціальної угоди мінімальна довіра до судів та інших правових інституцій держави.

Відсутність відчуття справедливості є значною перепоною на шляху формування соціальної *солідарності*, одним із проявів якої у суспільних практиках є феномен *довіри*. Рейтинг суспільної недовіри очолюють владні інституції – Верховна Рада України, уряд, Президент. Відсутність довіри до них уґрунтовується не анархічними схильностями чи нігілістичними настроями української спільноти, а репутаційними втратами чи відсутністю репутаційних здобутків (за браком дій, адекватних запитам суспільства) діючих осіб владно-політичних лідерів нашої країни. Такий стан за відсутності структурних дієвих реформаційних кроків з боку владних інститутів загрожує ефектом невиправданих суспільних очікувань, що може призвести до апатичного стану суспільства чи, навпаки, стану спротиву, що, в будь-якому разі, позбавить владні інституції вкрай необхідного та найпотужнішого ресурсу в модернізаційному процесі – підтримки української громади.

Цілком очевидно, що в сучасному контексті життя українського соціуму відбувається переформатування ціннісно-нормативної системи, ламається ціннісна система, усталена ще за радянських часів (тяжіння до егалітаризму та патерналізму, визнання «сакрального» статусу владних інституцій) та неофеодальна (неоархаїчна) ціннісна матриця, утверджена за часів незалежності (непотизм, трайбалізм). Майдан-2014 – це демаркаційна лінія між цими ціннісними системами та демократичними цінностями сучасного світу. Лінія боротьби між ними вкорінена в повсякденності домінантної частини української спільноти, що надає стійкості та драматизму ціннісним суперечностям.

Ландшафт соціальних подій (довготривалих чи коротко-строкових та надто потужних за наслідками ціннісного впливу) сприяє визначенню ціннісних пріоритетів та формує запити на їхні зміни. Серед ціннісних пріоритетів постмайданного періоду є реалізація соціальної справедливості та відповідальності влади перед суспільством, що свідчить про актуальність тих самих ціннісних запитів, що привели до Революції Гідності, яка є, передусім, революцією цінностей. Це є свідченням того, що ми маємо на даному етапі провідним не політичне, національне/ етнічне, громадянське, регіональне, релігійне, мовне протистояння, а ціннісно-світоглядний конфлікт, насамперед між спільнотою та представниками її владно-політичних структур.

Сучасний момент потребує, на наш погляд, артикуляції в консолідуючих українське суспільство стратегіях, нового ціннісно-нормативного суспільного порядку, який би ґрунтувався на справедливості, свободі відповідальності та солідарності і утверджував би гідність людини.

1. Панина Н.В. Молодежь Украины: структура ценностей, социальное самочувствие и морально-психологическое состояние в условиях тотальной анонимии / Н.В. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – №1. – С.5–26.

2. Лібанова Е. Я не вірю в можливість відродження протестантської етики / Е. Лібанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/ella_libanova_ya_ne_veryu_v_vozmozhnost_vo_zrozhdeniya_protestantskoy_etiki.html.

3. Головаха Є. Аморальна більшість вибирає аморального лідера. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/18676>.

4. Пасхавер А. С нашими нынешними ценностями мы не можем быть богатой страной / А. Пасхавер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reinvent.platform.ma/aleksandr-pashaverg>.

5. Декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/deklaratsiya>; Українська хартія вільної людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnojiljudynu>.

6. Візія України–2025. Договір гідності заради сталого розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nestorgroup.org/documents/>.

7. В Україні створено ініціативу з просування європейських цінностей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.1plus1.ua/novyny/v-ukrayini-stvoreno-iniciativu-zprosuvannya-evropeyevskih-cinnostey-412017.html>.

8. Цінності нової України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/tsinnosti_novoi_ukraini/.

9. Пушилин Д. Мы отстаили свои ценности. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news-front.info/2015/05/11/my-otstoyali-pravovybirat-svoi-cennosti-denis-pushilin/>

10. До Дня Незалежності: що українці думають про Україну? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-soc.com.ua/institute/>.

11. Чи вважаєте Ви себе європейцем? 14–18 травня 2014 р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=894.

12. Що треба для того, щоб Ви відчули себе європейцем?17-22 травня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=895.

13. Что для меня Украина? Взгляд из Макеевки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27064303.html#popupRepublish>.

14. Чи сприймаєте Ви Україну як свою Батьківщину? (регіональний, віковий та груповий розподіли) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=775.

15. Чи обрали б Ви Україну Батьківщиною, якщо мали б можливість вибору? (регіональний розподіл). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=764

16. Чи відмовилися б Ви від громадянства України заради отримання іншого громадянства? (регіональний розподіл) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=777

17. Звичайно, ми всі сподіваємося, що війни більше не буде. Але якщо б раптом вона таки сталася, чи готові Ви захищати свою країну? (динаміка, 2005-2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=308

18. Мостова Ю. Пісня про Батьківщину. Слова народні / Ю. Мостова, С. Рахманін, І. Ведернікова // Дзеркало тижня. – 2014. – 27 грудня.

19. Оцінка громадянами ситуації в Україні та стану проведення реформ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/1434090750_file.pdf.

20. Головаха Є. Українці довіряють лише собі, родині та Богові / Є. Головаха [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/articles/395444>.

21. Самые значимые волонтерские инициативы года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/geroyam-slava-samye-znachimye-volonterskie-initsiativy-goda/>.

22. Волонтерський рух в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfk.com/ua/documents/presentations/report_vyshlisky.pdf.

23. Головаха Є. Почніть з себе / Є. Головаха [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alter-idea.org.ua/yevgen-golovaha-pochnit-z-sebe/>.

24. Кому більше довіряють українці: владі, громадськості, ЗМІ?. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dif.org.ua/publications/press-relizy/komu-bilshe-dovirjayut-ukrainci—vladi_-gromadskosti_-zmi_.htm

25. Биченко А. Відмінності між заходом і сходом України поступово зникають / А. Биченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=1240.

26. Події в Україні розвиваються в правильному чи неправильному напрямі? (Динаміка 2004-2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=66

27. Ничего не изменилось. Им нужно резюме для выборов и это страшно. Эксклюзивное интервью Святослава Вакарчука. 28.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://nv.ua/publications/tvorchestvo-dlja-menja---samoe-glavnoe-v-zhizni-ekskljuzivnoe-intervju-svjatoslava-vakarchuka-v-nv-66133.html>].

28. Якому образу має відповідати Президент України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1049.

29. Головаха Є. Українці довіряють лише собі, родині та Богові / Є. Головаха [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_ukrayinci-doviryayut-lishe-sobi-rodini-tabo-govi/395444?mobile=true.

30. Бекешкіна І. До авторитаризму ми вже не повернемося, бо люди відчули смак свободи / І. Бекешкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/mass_media/do-avtoritarizmu-hkina.htm.

31. Маслобойщиков С. Майдан є феноменом індивідуального досвіду.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/person/2015/05/28/194727/>.

32. Марков И./ И. Марков, А. Павецкий –Фильц, Т. Стецьків. Апология Майдана / С. Маслобойщиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/internal/apologiya-maydana-.html>.

33. Ахмедова М. Уроки українського: от Майдана до Востока / М. Ахмедова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bookz.ru/authors/marina-ahmedova/uroki-uk_921/1-uroki-uk_921.html.

34. Україна запропонує світові нову парадигму цінностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/2015/05/05/3526>.

35. Головаха Є. Соціальний цинізм і аномія в українському суспільстві: загальна динаміка і останні зміни / Є. Головаха [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ukrsoc_2014_1\(1\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ukrsoc_2014_1(1)_6.pdf).

36. Головаха. Є. В Україні вгорі всієї суспільної ієрархії опиняються найжадібніші, найаморальніші і найпідліші люди / Є.Головаха [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://tyzhden.ua/Society/75813>.

37. Прем'єр-міністр Фінляндії прихистить мігрантів у своєму замському будинку.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/svit/Premierministr-Finliandii-trykhytyt-mihrantiv-u-svoiemu-zamiskomu-budynku-92335.html>; «Хто проти тиранії-встаньте. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://blogs.lb.ua/ivan_kozlenko/315234_hto_proti_tiranii-vstante.html.

РОЗДІЛ 5. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ Й ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ НІВЕЛЮВАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Ідентифікаційні суперечності української нації значною мірою зумовлені специфікою перебігу політичного процесу в Україні, в якому громадські організації та політичні партії здобули статус важливих агентів впливу на суспільно-політичне життя, формування ціннісних орієнтирів та стратегій розвитку суспільства. Багатоманіття факторів, що впливали на становлення української нації – політичні, економічні, культурні, – стали предметом численних світоглядних спекуляцій з боку тих громадських організацій та політичних партій, що прагнули інтенсифікувати конфліктну динаміку суперечностей між різними регіональними групами українського суспільства.

Однією із провідних технологій підживлення ідентифікаційних суперечностей української нації було насадження та відтворення наперед визначених ідентитетів, що мали диференціюючий характер та містили опозицію «Свій» – «Чужий». Політична спільнота українських громадян у такий спосіб отримувала наперед задані ідентичності: західняків, східняків, кримчан, представників Донбасу тощо, із нібито несумісними економічними проблемами та глибокими історико-культурними суперечностями між Сходом та Заходом країни. Так, за допомогою потужної пропаганди, замість толерування у публічному дискурсі країни ідеї «єдності в багатоманітті», українське суспільство за посередництвом окремих громадських організацій та політичних партій набуло статусу роздвоєного, штучно створеного, що поставало перед вибором між альтернативами: «Європа або Росія», «демократія або авторитаризм», «реформи або стабільність» тощо.

Важливим елементом закріплення ціннісних опозицій у масовій свідомості українських громадян та загострення ідентифікаційних суперечностей між ними стало маніпулювання темою унітарного устрою Української держави. Так, наприклад, Все-

українська громадська організація «Всеукраїнський громадський рух «Український вибір» (зареєстрована у 2008 р.), від моменту свого створення виступила на підтримку федеративної моделі державного устрою в Україні, наголошуючи на відмінності світоглядних та ціннісних орієнтирів громадян України за регіональною ознакою. Лідер «Українського вибору» В. Медведчук стверджував, що «Федералізація нашої країни – це єдині та безальтернативні ліки проти її розколу, загроза та реальність якої існують»[1]. Твердження такого типу підживлювали суспільно-політичні антагонізми в країні, провокуючи дискусії щодо спільності/відмінності історичної долі українців та етнічних росіян, що проживають на теренах сучасної України, плекали конфлікти історичної пам'яті, зокрема щодо героїзації воїнів ОУН-УПА, визнання факту голодоморів 1932–1933 та 1946–1947 рр., формували негативні стереотипи у сприйнятті двомовності українців, їхньої релігійної гетерогенності тощо.

Ці ідентифікаційні суперечності, своєю чергою, використовувалися політичними партіями як інструменти політичної боротьби за розширення власного електорального кола підтримки та, як наслідок, – доступу до економічних ресурсів як цілої країни, так і окремих її регіонів. Після подій Революції Гідності провідним трендом у політичному житті країни стало імітативне оновлення партійної системи, коли низка партій пережила своєрідну реінкарнацію. Так, наприклад, Партія «Солідарність» (зареєстрована у 2000 р., не виявляла політичної активності) напередодні парламентських виборів 2014 р. була перейменована на Партію «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА» і перезапущена під новим партійним брендом із новими лідерами – П. Порошенко, Ю. Луценко, В.Кличко. Аналогічний формат «політичного тюнінгу» обрали для себе представники колишньої партії влади, які, перейменувавши Партію «Закон і порядок» (зареєстрована у 2010 р.), утворили Політичну Партію «Опозиційний блок», до якої увійшли колишні члени ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, а також низка її сателітів – Партія розвитку України, Партія Наталії Королевської «Україна – вперед!» та ін. Характерною рисою для розвитку політичного процесу в Україні стало акцентування уваги на необхідності консолідації партій у межах двох блоків – провладного та опозиційного. Іншим трендом у політичному процесі України після подій Революції Гідності

стала активізація роботи партій лідерського типу, серед них – Політична партія «ПРАВИЙ СЕКТОР» (zareєстрована 1997 р.), Політична партія «НАРОДНИЙ ФРОНТ» (zareєстрована у 2014 р., спадкоємиця Політичної партії «Фронт змін» на чолі із А. Яценюком, що проіснувала до 2013 р.). Також на політичній авансцені країни активізувалися маргінальні партії, що заручилися підтримкою частини суспільства із протестними настроями, серед них – Радикальна Партія Олега Ляшка (zareєстрована 2010 р.), Політична партія «Об'єднання «САМОПОМІЧ» (zareєстрована 2012 р.). Важливою домінантою у питанні створення та функціонування партій залишився лідерський фактор. Провідну роль у розкрутці «нових» політичних партій мав не стільки кадровий склад та ідеологічна платформа, скільки потужний мас-медійний супровід, що де-факто витіснив інші форми забезпечення повноцінного партійного функціонування, зокрема – розвитку місцевих осередків політичних партій. Таким чином, радикалізація ідентифікаційних суперечностей українського суспільства значною мірою зумовлена формальними процесами «оновлення» політичної системи країни. Партії-аутсайтери здійснили перезапуск своїх політичних проєктів під новими партійними брендами.

Політичні партії значною мірою і далі підживлювали тему поляризації України, її двоїстості: у мовному, релігійному, історико-політичному контекстах, наголошували на необхідності системних реформ з метою децентралізації влади та розширення прав органів місцевого самоврядування. Так, наприклад, на позачергових виборах до Верховної Ради України, 26 жовтня 2014 р., п'ятірка лідерів перегонів у багатомандатному загальнодержавному окрузі, а саме: Політична партія «НАРОДНИЙ ФРОНТ» (zareєстрована у 2014 р.), Партія «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА» (zareєстрована у 2000 р.), Політична партія «Об'єднання «САМОПОМІЧ» (zareєстрована у 2012 р.), Політична Партія «Опозиційний блок» (zareєстрована у 2010 р.), Радикальна Партія Олега Ляшка (zareєстрована у 2010 р.) у своїх передвиборчих програмах заявили про необхідність децентралізації влади та розширення прав місцевого самоврядування [2]. Така уніфікованість позицій представників різних політичних сил засвідчила, зокрема, зростання популістських тенденцій в українському політикумі. Ідентифікаційні суперечності між локальними

владними елітами та спільнотами, таким чином, на декларативному рівні були гармонізовані завдяки акцентуванню у програмах політичних партій самотності кожного регіону країни, їх прав на розширене використання власних адміністративних та фінансових ресурсів.

Разом із тим, загроза поширення сепаратистських настроїв за посередництвом політичних партій та громадських організацій, «розмивання» меж української нації через встановлення локальних політичних режимів та неприйняття «Інших», визнання їх «Чужими», зберігалася. Гасла реформ місцевого самоврядування представники локальних владних еліт сприйняли по-своєму. Непоодинокими були випадки, коли під титулом демократичних перетворень регіональні лідери змінювали свою громадянську позицію та геополітичні орієнтири відповідно до клієнт-патрональних зв'язків, які встановлювалися з центральною владою в Києві або ж у столиці сусідньої держави – Москві. Так, колишній Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим В. Константинов, член ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, державний службовець України першого рангу, у березні 2014 р. долучився до прихильників сепаратизму та став Головою «Державної Ради» самопроголошеної Республіки Крим. Прикметно, що перешкоджання деструктивним маніпуляціям довкола змісту ідентифікаційних суперечностей української нації ускладнювалося тим, що за формальними ознаками велика кількість громадських організацій та політичних партій, робота їх активістів відповідали нормам українського законодавства. Однак на практиці діяльність таких організацій неявно підривала основи української державності та мала відверто антиукраїнський та антигуманний характер. Так, наприклад, у січні 2014 р., під час вшанування пам'яті загиблих Революції Гідності на вулиці Грушевського у м. Києві, голова громадської організації «Молода Гвардія» А. Клінчаєв заявив, що вважає їх смерть правильною та закликав міліцію діяти ще жорсткіше [3].

Таким чином, політичні партії та громадські організації фактично стимулювали формування в Україні своєрідного ринку ідентичностей, що використовувалися як засіб розпалювання міжрегіональний протиріч, підриву основ соціальної солідарності, заперечення єдності українського суспільства як спільноти Української держави та культивування антигуманних способів

ведення політичної боротьби. Закони ринку ідентичностей підпорядковувались утилітарним принципам примноження вигод та ставали предметом торгу, інструментом для отримання політичних, економічних преференцій для локальних політичних лідерів, для яких державницька політика національної єдності не мала провідної ролі, а демократичні цінності свободи та недоторканості людського життя мали суто декларативний характер.

Разом із тим, як свідчать результати досліджень, проведених соціологічною службою Центру Разумкова з 22 по 27 травня 2015 р. *, принципи федералізму не підтримуються переважною більшістю українських громадян. Так, на питання «Як Ви ставитеся до ідеї автономії Вашої області (регіону)?» 78,6% респондентів відповіли негативно, 8% відповіли позитивно, і 13,4% не визначилися із відповіддю [4]. На запитання «Як Ви ставитеся до ідеї федеративного устрою України?» 69,2% опитаних відповіли, що не підтримують ідею федералізації країни, 14,5% підтримали, 16,4% не визначилися із відповіддю [5]. Показово, що відносно 2012 р. кількість прибічників унітарного устрою держави дещо зросла разом із незначним підвищенням кількості прихильників федералізації. Так, за даними дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова в усіх регіонах України з 7 по 12 вересня 2012 р. **, 62,3% респондентів не підтримували ідею федералізації України, 12,3% підтримували, 25,4% не змогли визначитися із відповіддю [6]. При цьому важливо, що результати соціологічних опитувань 2012 р. включали мешканців Криму та Донецької та Луганської областей, тимчасово окупованих з 2014 р. Таким чином, ідея несумісності регіональних ідентичностей, пропагування ідей федералізму та автономізації регіонів значною мірою були штучними конструктами, на яких спекулювали окремі політичні партії та

---

* Було опитано 2007 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

** У ході дослідження було опитано 2008 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

громадські організації, впроваджуючи стратегію «насаджування ідентичностей», що в дійсності не корелюють із позиціями більшості українських громадян. Це свідчить, зокрема, про більш помірковані електоральні симпатії переважної частини українських громадян, зменшення ефективності маніпулятивно-популістських технологій протиставлення Східної та Західної частин України у здійсненні передвиборчої агітації та зміщенні ціннісних орієнтирів як у світоглядних настановах виборців, так і в програмних документах політичних партій. Так, зокрема, передвиборчі програми політичних партій на останніх парламентських виборах були побудовані довкола ідей консолідації нації, зокрема: встановлення миру, захисту територіальної цілісності України, боротьби з корупцією, впровадження економічних реформ тощо [2].

Однією із головних тем, що сприяла ескалації ідентифікаційних суперечностей української нації, було питання мови як основи символічного капіталу українського народу. «Мовна карта», що була розмінною в перипетіях становлення української державності починаючи з 1991 р., стала однією із наріжних тем, які обговорювалися представниками окремих політичних сил та громадських організацій як фактор, що формує два великі історико-культурні ареали українського народу – україномовний та російськомовний. Мовно-культурні орієнтації Сходу та Заходу країни утворили своєрідну вісь політичного дискурсу, довкола якої упродовж всієї історії новітньої незалежності України тривали запеклі дискусії. Вихідна позиція проросійських політичних сил та громадських організацій полягала у наданні російській мові статусу другої державної, зважаючи на її т. зв. неповноцінний розвиток у незалежній Україні. Лозунг ПАРТІЇ РЕГІОНІВ «Дві мови – один народ», ухвалення законопроекту «Про засади державної мовної політики» у липні 2012 р. (він же – сумнозвісний закон Ківалова-Колісніченка, що передбачав можливість офіційної двомовності у регіонах, де чисельність національних меншин перевищує 10%), згодом скасованого у лютому 2014 р., були спрямовані на формування негативних стереотипів серед мешканців Сходу України щодо становища російської мови в Україні, зокрема, постійно наголошувалася теза про її перманентні утиски та споконвічну єдність українського та російського мовного просторів. Так, голова Народної Партії (створена у 1996 р. як Аграрна партія України, у

2005 р. перейменована у Народну Партію), колишній Голова Верховної Ради України В. Литвин наголошував, що «в Україні історично, століттями склалася двомовність. На нашій території завжди говорили і українською, і російською. Душа України, Шевченко, свої щоденники, переповнені тугою за Україною, вів російською... Ну не може «русский человек», який мешкає в Євпаторії, прочитати пам'ятку до ліків українською або англійською мовами. Як мінімум, там має бути текст і російською мовою» [7].

Поділ українських громадян за мовним принципом був одним із найбільш очевидних механізмів для структурування електорального поля країни, способом диференціації «Своїх» та «Чужих», наголошування на неподібності України, антиподності її регіонів та неможливості знайти «спільну мову» у межах однієї держави. Таким способом у політичному дискурсі розпалювалася своєрідна «мовна ворожнеча», що провокувала конфліктогенність ідентифікаційного різноманіття української нації.

Складність мовного питання полягала ще й у тому, що «низка політичних партій, які в Україні вже мають тривалу і не дуже історію діяльності, а також різні так звані «треті» сили, відомі своїм проросійським баченням соціально-економічного, геополітичного, гуманітарного розвитку України, не лише у своїх наративах, а й у реальності є російськомовними: усе діловодство в керівництві цих політичних організацій ведеться російською мовою, їхні центральні та обласні партійні видання винятково російськомовні, їхні лідери послуговуються в спілкуванні з виборцями, в роботі державних установ переважно російською. Як і будь-який політикум, український створює власну мовленнєву практику, грає в свою «мовну гру» [8, с.59]. Ця гра, безперечно, має свої правила, а саме: кордони вживання російської мови є де-факто кордонами «русского мира», тож руська культура, що зазнає «утисків» у тій чи іншій формі, автоматично підпадає під протекторат Москви. Логічним наслідком таких спекуляцій була політизація роботи низки громадських організацій проросійської спрямованості, що здійснювали свою роботу під «прикриттям» культурно-просвітницької місії захисту етнічних росіян від мовної дискримінації. Так, у червні 2015 р. у Львові було проведено з'їзд руських та так званих «антифашистських» громадських організацій, на якому, зокрема, представник громадської організації «Всеукраїнське

громадське об'єднання «Інтелігенція України за соціалізм» (zareєстрована 2001 р.) О. Покровський заявив, що «сьогодні руська інтелігенція не має можливості наряду виконувати свою функцію, а саме: доносити своєму народу культуру, мову, твори мистецтва на рідній російській мові... Нам інтелігенція Львова просто зашиває роти. Нас вбивали і вбивають тільки за те, що ми говоримо правду про український націоналізм» [9]. Таким способом ідея «русского мира», історико-культурної та політичної єдності Росії та України пропагується через протиставлення т. зв. українського махрового націоналізму та російської інтелігентності, розкручується тема асиметричності прав та свобод російськомовного населення, прямої загрози життю та здоров'ю «інакомислячим» поборникам російської мовної експансії.

Спроби нав'язування ярликів неповноцінності української мовно-культурної ідентичності у процесі обговорення «мовного питання» були сприйняті широкими колами української громадськості як «яблуко розбрату» та дістали, зокрема, таку оцінку: «Чим нищета краща за злидні?», «Наскільки стане дешевшим газ російською?» тощо. Таким чином у структурі ціннісних орієнтацій громадян було зафіксовано маргіальність мовного питання на тлі зростаючої потреби розв'язання економічних проблем, запиту до влади щодо забезпечення належного рівня та якості життя. Ці настрої громадян зберігають свою актуальність. Дані всеукраїнського соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології з 14 по 24 лютого 2015 р. щодо ставлення українців до статусу російської мови* засвідчили, що частка тих, хто вважає, що російську потрібно зробити другою державною мовою в Україні, суттєво зменшилася: у 2013 р. таких було 27%, а у 2015 р. стало 19% [10]. Тож на поточному етапі розвитку українського суспільства спекуляції довкола мовної теми не знаходять бажаного деякими проросійськими політичними та громадськими силами відгуку серед громадян, превалююча

---

* Методом особистого інтерв'ю опитано 2013 респондентів, що мешкають у 108 населених пунктах усіх областей України (окрім АР Крим) за стохастичною вибіркою, репрезентативною для населення України віком від 18 років. У Донецькій та Луганській областях дослідження проводилося як на територіях, що підконтрольні Україні, так і на територіях, що не підконтрольні.

частина українців залишається на позиціях підтримки української як єдиної державної мови.

До основних напрямів ідеологічного, психологічного та інформаційного тиску, що застосовувалися окремими політичними партіями та громадськими організаціями, належав феномен історичної пам'яті, що відтворює в часі відчуття належності громадян до однієї історико-культурної спільноти. Так, тема голодоморів 1932–1933, 1946–1947 рр. в Україні опинилася в епіцентрі уваги як проросійських, так і проукраїнських патріотичних політичних сил. Політичні партії, що виступали апологетами відновлення імперії у її радянській версії, зокрема, Комуністична партія України (зареєстрована 1993 р.), Прогресивна соціалістична партія України (зареєстрована 1996 р.) не визнавали голодомори в Україні фактами геноциду українського народу. Лідер Комуністичної партії України П. Симоненко, використовуючи історичну дистанцію як політичне алібі, заявляв: «Ми, сучасні комуністи, до цього відношення не маємо. Я маю на увазі 1937 рік. Наприклад, я в цей час ще навіть не народився» [11]. Крім цього, колишній глава Української держави, В. Янукович, також не визнавав голодомори геноцидом українського народу, про що свідчив, зокрема, його виступ у Парламентській асамблеї Ради Європи у 2010 р. [12]. Таким чином, політизуючи питання національної історії, проросійськи налаштовані політичні сили та їх лідери підтримували феномен «безпам'ятства», коли українська нація, зокрема представники її східних регіонів, що зазнали найбільших людських втрат від голодоморів, продовжували мімікрію історичного нарративу, що був встановлений у період радянської влади.

Іншою темою, що набула широкого розголосу завдяки інформаційним кампаніям політичних партій та громадських організацій, стало питання символічного спадку Радянського Союзу, зокрема, сакральних об'єктів монументальної пропаганди – пам'ятників В. Леніну. Упродовж новітньої історії України громадські активісти з різних регіонів України демонстрували свою лояльність до вищезазначеної культової персони. Так, під час подій Революції Гідності в окремих містах країни проходили акції на захист пам'ятнику вождю пролетаріату. У лютому 2014 р., наприклад, в Іллічівську під проводом громадської організації

«Народна альтернатива» було проведено марш на захист пам'ятника В. Леніну [13].

Одним з важливих правових наслідків протидії антиукраїнським закликам та спекуляціям довкола тем національної історії стало прийняття Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», на підставі якого Міністерство юстиції України у липні 2015 р. заборонило Комуністичній партії України, Комуністичній партії України (оновленій), Комуністичній партії робітників та селян бути суб'єктами виборчого процесу [14]. Однак зазначені правові обмеження не були сприйняті вищезгаданими політичними акторами як імперативні, тож уже у червні 2015 р. лідер Комуністичної партії України П. Симоненко спільно із лідером ПСПУ Н. Вітренко заявив про створення нового руху Ліва опозиція [15]. Таким чином, Комуністична партія України на поточному етапі пережила своєрідну реінкарнацію у новому організаційному форматі – як неінституціоналізований суспільний рух. Понад те, прийняття пакету законів про декомунізацію не тільки не заблокувало роботу антиукраїнських політичних сил, але і спровокувало черговий раунд «дискримінаційної риторики» щодо різних регіонів України. Так, представники Політичної Партії «Опозиційний блок» «назвали прийняті закони сумнівними і попередили, що це може призвести до «розколу українського суспільства» [16].

Прикметно, що у медіа-просторі країни такі спекуляції стали усталеною практикою. Теми руїни, недолугої політики політичних попередників, «фашистської загрози» стали вже звичними маркерами ідентифікаційних конфронтацій. Так, наприклад, ПАРТІЯ РЕГІОНІВ у 2013 р. під власною егідою проводила т.зв. антифашистський марш [17], а депутат від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ В. Колісніченко зареєстрував у парламенті законопроект «Про заборону реабілітації та героїзації осіб й організацій, що боролися проти антигітлерівської коаліції» [18]. Таким чином представники влади як апологети проросійської політики в Україні прагнули нав'язати у масовому суспільному дискурсі дві провідні ідентичності. Перша з них – це ідентичність фашиста, що у стійких стереотипах населення мала б закріпитися за представниками

проєвропейських політичних сил, а також ідентичність антифашиста, що відводилася партії влади.

В основі культивування образу фашистів – історична травма українців, що залишилась у спадок від Другої світової війни, а саме – незліченні людські жертви у боротьбі із націонал-соціалізмом гітлерівської Німеччини, з одного боку, та боротьба із радянською владою партизанськими загонами ОУН УПА – з іншого. На підставі хибного ототожнення борців за незалежність України із «фашистами», що активно пропагувалось у радянській історіографії упродовж десятків років, стійке асоціювання представників Західної України, що прагнули самостійництва, із фашистами стало основою нової ідеологічної політики ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, а також стрижнем масової інформаційної кампанії, що була спрямована на дискредитацію проєвропейських орієнтацій українців. Як зазначив посол України в Хорватії О. Левченко, «цю історичну фальсифікацію сьогодні активно використовує путінська пропаганда, щоб виправдати анексію Криму й агресію на Сході України. Пропагандистська схема, яку заварганили кремлівські ідеологи, виглядає так: «Майдан у Києві, який скинув про-російського президента Януковича, організували Америка і Європа руками західних українців. Західні українці – фашисти й русофоби, це всі знають ще з часів війни. Отже, до влади в Києві прийшла фашистська хунта, а це значить, що вона буде переслідувати росіян і всіх, хто в Україні говорить по-російськи. Висновок: «Росія мусить їх захистити! Усі на боротьбу з українським фашизмом!» [19].

Загалом можна стверджувати про наявність двох провідних стратегій конструювання (та, відповідно, зіштовхування) політичних ідентичностей українських громадян, якими послуговуються у своїй діяльності як громадські організації, так і політичні партії – проукраїнської (із акцентуванням необхідності реабілітації національних героїв, відтворення аутентичної української історії, вільної від ідеологічних штампів та кліше радянського періоду) та імперської (із домінуванням світоглядної настанови «консервації» радянських артефактів та конформістською установкою у сприйнятті символів, знаків тоталітарного минулого та осіб, що його уособлювали), що відкрито співіснують у публічному просторі.

Важливим показником еволюції громадянського суспільства в сучасній Україні є рейтинг демократизації країни, який щорічно

визначає Міжнародна організація Freedom House у дослідженні «Nations in Transit». Шкала показників оцінки демократизації варіюється від 1 бала (повна демократія) до 7 (відсутність демократії). Отже, чим вищий бал, тим більше відхилення від демократичних процесів розвитку спостерігається в окремо взятій країні. У 2014 р. серед основних категорій демократичного розвитку для України найвищим став саме показник розвитку громадянського суспільства – 2,5 бала [20]. На тлі цих позитивних показників варто відзначити і кількісну складову розвитку громадських організацій. Так, за даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України станом на 1 жовтня 2015 р. [21], без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, в Україні нараховувалося 68782 громадських організацій (включно з міжнародними, всеукраїнськими, місцевими організаціями, їх осередками, філіями та відокремленими структурними підрозділами). Разом із тим, кількість політичних партій в Україні теж має високі показники: за даними Міністерства юстиції України, станом на 9 жовтня 2015 р. в Україні було зареєстровано 297 політичних партій [22].

Такий бум у створенні нових партій значною мірою пояснюється їх інструменталізацією у політичній боротьбі, тобто перетворенням партій на т.зв. електоральні машини. При цьому, ідеологічна платформа, наявність регіональних осередків, впізнаваність партії залишаються другорядними факторами. Домінуючою стає тенденція до «розмивання» партійної ідентичності, що простежується, зокрема у таких назвах партій: Партія «ВІДРОДЖЕННЯ», Партія відродження села, Політична партія «Партія економічного відродження України», Політична партія «ВІДРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК», Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Відродження України» тощо. Паралельно на тлі зростання популістських тенденцій у політикумі з'являються екзотичні партії типу Політична партія «Піратська Партія України», ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ДОБРИЙ САМАРЯНИН», ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «БЛОК ДАРТА ВЕЙДЕРА» тощо. Таким чином, політичні партії в Україні сьогодні мають вузький коридор доступу до важелів впливу на здійснення політики в загальнонаціональному та регіональному масштабах, оскільки вони утворюються як інструмент легалізації інтересів вузького кола осіб, як правило – представників фінансово-промислових груп, та не

здійснюють регулярної політичної діяльності. Тож партії, незважаючи на їх велику кількість у сучасній Україні, не є виразниками суспільного інтересу, а лише виконують функцію «юридичного панцира» для лобювання тих чи інших інтересів кола «обраних». Партійна система України на поточному етапі відзначається клановістю, патронажем того чи іншого олігарха, що має статус явного чи латентного «спонсора» партії або низки партій. Це паралізує можливості демократичного поступу партійної системи країни та формування серед українських громадян політичної культури активістського типу.

У поточних українських суспільно-політичних реаліях кількісні показники активності громадських організацій та політичних партій не визначають якісну складову їхньої роботи. Переважна частина громадських організацій та політичних партій має «ширмовий» та кишеньковий характер. Згідно з даними моніторингу Інституту соціології НАН України, переважна більшість українців (87,2 %) не має членства у жодній з громадських, політичних організацій чи рухів [23]. Це свідчить про недостатнє використання громадянами свого права на участь у громадських організаціях та політичних партіях, коли навіть за формальною ознакою – кількісним параметром – громадський сектор в Україні постає як своєрідний суспільний фантом.

Понад те, декларативне членство в громадській організації чи партії не є еквівалентним активній участі у її роботі, тож показники реальної залученості українців до суспільно значущих ініціатив є ще нижчими. Таким чином, актуалізується базова проблема для громадських організацій та політичних партій у сучасній Україні – це відсутність довіри та відчуття необхідності та достатності репрезентації громадської думки через легалізовані інститути демократичного представництва. Разом із тим, показово, що сьогодні українці значною мірою високо оцінюють важливість громадських організацій для суспільного поступу: 38,5% визнають цю місію загалом важливою [23]. Серед найбільш пріоритетних напрямів розвитку та діяльності громадських організацій українці називають пропаганду здорового способу життя, захист природного середовища, організацію дозвілля, надання допомоги бідним і соціально вразливим верствам населення, благоустрій місць суміс-

ного проживання, охорону історичної та культурної спадщини, підтримку освіти та науки. На тлі цих домінуючих сфер політичне життя займає лише проміжну ланку, що вступає у конфліктну суперечність із роботою більшості громадських організацій та політичних партій, що активізуються у передвиборчий період, після чого переходять у фазу замороження своєї діяльності, підриваючи ресурс лояльності у суспільстві до громадських організацій та політичних партій. Ключовим викликом у роботі громадських організацій та політичних партій є те, що громадяни України не ідентифікують себе як єдину, консолідовану спільноту, яка оперує інструментами впливу та зворотного зв'язку із представницькими інститутами. У системі взаємодії громадян та громадських організацій, політичних партій зростає соціальне відчуження від легалізованих форм колективної дії, що компенсує себе у протестних акціях та неінституціоналізованих волонтерських об'єднаннях.

Соціальний феномен українського волонтерства – ознака динамічного розвитку громадянського суспільства в Україні, зростання соціального капіталу нації. Український волонтерський рух – критична маса українців та благодійників з усього світу, які змінили і продовжують істотним чином впливати на українську суспільно-політичну реальність. Спонтанні громадські ініціативи, які формувалися у середовищі активістів Революції Гідності, поступово структурувалися у окремі напрями волонтерської роботи: «парамілітарний (допомога армії), гуманітарний (опіка цивільним населенням) та медико-госпітальний» [24]. У такий спосіб волонтери створили нові канали забезпечення українських громадян необхідними ресурсами, фактично створивши альтернативну систему суспільного менеджменту. Набула широкого розповсюдження теза про те, що «волонтери створили армію» та начною мірою перебрали на себе функції державних інституцій.

Незважаючи на те, що велика кількість волонтерських організацій не є офіційно зареєстрованою в Україні через низку законодавчих бар'єрів, ефективність та значимість роботи волонтерського руху в Україні має широке суспільне визнання: так, згідно з дослідженням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова

з 22 по 27 липня 2015 р.^{*}, волонтери стали лідерами суспільної довіри українців. Довіряють волонтерам 67% опитаних, не довіряють – 23 %, баланс довіри-недовіри становить +44% [25]. Також, як свідчить дослідження «Волонтерський рух в Україні», проведене кампанією GFKUkraine за замовлення Організації Об'єднаних Націй в Україні 20–26 листопада 2014 р.^{*}, найбільш розповсюдженою формою волонтерської діяльності у 2014 р. стала допомога українській армії, включаючи допомогу пораненим, на другому місці – допомога людям похилого віку, інвалідам, дітям і т.д. [26]. У такий спосіб демократичні цінності солідарності, колективної участі та відповідальності за суспільно-політичний поступ активно впроваджується українським волонтерським рухом, істотно блокуючи інформаційні акти агресії проти Української держави, зокрема, її таврування як країни із домінуючими патерналістськими установками серед населення.

Понад те, волонтерський рух також став безпрецедентно важливим суб'єктом популяризації символічних вимірів українства. Так, наприклад, лише у 2014 році громадські активісти у різних населених пунктах провели численну кількість проукраїнських заходів, що були присвячені національному вбранню (паради вишиванок), національному прапору (автопробіги, вивішування прапорів на балконах будинків, перефарбування у кольори національного прапора мостів та інших елементів міської інфраструктури), ідеї національної єдності та непорушності кордонів України (флешмоб «Карта України», що потрапив у національну Книгу рекордів), прямої фінансової допомоги через sms-благодійництво. У соціальних мережах, зокрема, був оприлюднений ще один особливий флешмоб: мешканці Криму, Слов'янська та інших міст Сходу України фотографували свої паспорти з написом «Врятуйте людей Донбасу» або «Крим – це Україна» [27]. Реагування волонтерського руху на вияви українофобської пропаганди містять

---

^{*} Опитано 2011 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Вибірка – 1000 респондентів у віці від 16 років і старші. Вибірка репрезентативна населенню України (за винятком Криму) за регіоном, розміром населеного пункту, статтю та віком згідно даних Державної служби статистики станом на 01.01.2013 р.

цілком конструктивні, націотворчі ідеї культивування патріотичних почуттів та належності до спільноти єдиної держави.

Конструктивну роль у гармонізації ідентифікаційних суперечностей української нації мають також громадські організації реформаторської спрямованості. Так, наприклад, нещодавно зареєстрована громадська організація «Громадський люстраційний комітет» (зареєстрована у 2014 р.), орієнтована у своїй роботі на заборону скомпрометованим колишнім державним посадовцям впродовж певного часу або пожиттєво обіймати державні посади. Активісти організації переконані, що «надання громадськості відкритої інформації про посадовців, які не мають права працювати на державних посадах, – важливий інструмент, що надасть змогу запобігти незаконним призначенням та забезпечить поступове очищення державних установ від кадрів колишнього злочинного режиму» [28].

Основні меседжі, які ретранслюють громадські організації патріотичної спрямованості, – це заклики до солідаризації суспільства на засадах пацифізму та гуманізму у логічному ланцюгу: мирний Донбас – єдина Україна – громадянський діалог. Так, у березні 2014 р. громадські організації, політичні партії, ініціативні групи Донбасу заявили про утворення в м. Донецьку Координаційного комітету патріотичних сил Донбасу (ККПСД), у Маніфесті якого зазначалося: «Ми, російськомовні патріоти України в Донбасі, об'єднались із метою запобігання розколу країни, захисту нашого регіону і недопущення втягування його в громадянський та військовий конфлікти. Заявляючи про вірність нашій Батьківщині, Україні, ми беремо на себе координацію патріотичних сил у регіоні та допомогу владі у встановленні стабільності, законності та запобіганні громадського протистояння» [29].

Для мінімізації конфліктогенних чинників у суспільному дискурсі окремі громадські організації спрямовують свою діяльність на адресну допомогу громадянам. Важливими напрямками роботи громадських організацій в Україні є підтримка тимчасово переміщених осіб із зони проведення бойових дій, їх соціальна адаптація та інтеграція, психологічна реабілітація людей, які втратили рідних, звичне соціальне оточення та повинні наново починати своє життя

або ж вимушені жити під тиском перманентної політичної пропаганди та утисків. Особливого значення у цьому контексті набувають ініціативи правозахисних громадських організацій. Так, зокрема, громадська організація «Регіональний центр прав людини» (2013) спільно з такими громадськими організаціями, як «Центр громадянських свобод» (2009), «Центр інформації з прав людини» (2012), «Українська Гельсінська спілка з прав людини» (2009), «Центр громадянського просвітництва «Альменда» (2011) здійснюють роботу зі збирання фактів порушення міжнародного права у зв'язку із тимчасовою окупацією території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, зокрема, громадянських прав та свобод, починаючи з лютого 2014 р. На базі емпіричних даних численних правопорушень Крим здобув у активістів зазначених організацій титул «Півострова страху» [30] та вкотре привернув увагу громадськості до системи політичного тиску та переслідування різних форм незалежного громадянського суспільства в Криму.

Крім цього, важливим завданням у роботі громадських організацій на загальнонаціональному рівні є посилення контролю над трьома гілками влади. Так, один з лідерів громадської організації «Автомайдан» (2014), С. Коба, заявив: «Нехай кожен новий чиновник усвідомлює, що іде у владу працювати на національні інтереси, а не на власний бізнес. Бізнес – окремо, влада – окремо. Ми будемо за цим слідкувати...»[31]. Однак заявлена ідея контролю на практиці набуває достатньо цікавого зворотнього ефекту. Прагнучи підзвітності від органів державної влади, громадяни часто-густо забувають про необхідність аналогічної прозорості та неангажованості у правостосунках із самими громадськими організаціями. Внаслідок цього, як свідчить дослідження компанії GFK Ukraine у 2014 р., понад 50% українців підтримують тезу, що саме заможні люди повинні оплачувати громадські ініціативи з власних фінансових активів. Понад 30% опитаних вважають, що цим мають займатися бізнес-структури і тільки потім український уряд [32]. Таким чином, українські громадяни сьогодні переважно не бачать суперечності у тому, щоб їх власні ініціативи спонсорувалися багатими людьми, а також бізнес-структурами, які часто «схрещені» із державним апаратом та лобіюють через громадське представництво власні інтереси. Так формується споживацька настанова у здійсненні гро-

мадських ініціатив, коли громадяни визнають фінансове донорство рушійною силою суспільних перетворень.

Крім того, громадські організації у колективному сприйнятті української нації часто зрощуються з іншими формами здійснення публічної громадської роботи. Так, наприклад, у трійку найбільш відомих громадських організацій країни у 2014 р. [33], українці включили Фонд Рината Ахметова (є не громадською організацією, а благодійною установою), Євромайдан SOS (є не громадською організацією, а самоорганізованою групою правозахисників та активістів). Тож для українського суспільства наріжною залишається потреба у впровадженні якісних та масштабних програм громадянської освіти, що сприятиме розширенню знань про громадські організації та їх соціальну місію як важливого інституту у системі політичного представництва.

Однак на тлі цих процесів стійкий інтерес до здійснення громадської роботи в українців зберігається. Дані соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, демонструють динаміку зацікавленості громадян у активній участі в суспільному житті у зіставленні із 2008 роком. За результатами опитування прослідковується тенденція підвищення рівня соціальної відповідальності та солідарності в українському суспільстві. Якщо у 2008 році лише 14,8% опитаних респондентів були готові здійснювати активну громадську діяльність, якщо така діяльність буде приносити користь суспільству, то в 2013 році цей показник зріс майже удвічі та сягнув позначки 26,4% [34]. На тлі цієї позитивної динаміки показовим стало зменшення кількості людей, які готові вести активне громадське життя за тієї умови, що їм будуть платити за це гроші – з 21,9 % у 2008 році до 17,2 % у 2013 році. Українське суспільство демонструє позитивну динаміку у напрямі неутилітарної громадської активності, що передбачає участь у суспільно значущих акціях на волонтерських засадах, без очікування матеріальних вигод.

Загалом, спекулятивно-популістські технології, базовані на загостренні культурно-етнічних та зовнішньополітичних ідентифікаційних суперечностей української нації, які провокували поляризацію українського суспільства, на даному етапі розвитку політичної системи набули нового змісту при збереженні загальної

стратегії здійснення політики: у публічному дискурсі країни громадськими організаціями та політичними партіями акцентується увага на необхідності збереження миру та консолідації української нації. Однак способи впровадження цих гасел у життя залишаються неартикульованими та половинчатими, що не відповідає наявним суспільним запитам та очікуванням. Крім цього, оновлення еліт в країні значною мірою має імітативний характер, що можна узагальнити висловом «старі обличчя нової політики». Це посилює ризики деградації політичної системи країни, а також може стати потужним каталізатором нових масових соціальних протестів.

***

Функціонування громадських організацій та політичних партій у сучасному українському суспільстві визначається конфліктогенністю та суперечливими світоглядними моделями розвитку країни.

Насаджування та систематичне відтворення у риториці лідерів та активістів політичних партій та громадських організацій семіотичної пари «Свій» – «Чужий» сформувало стійкий стереотип щодо поділу українців за регіональним принципом із несумісними цінностями. Ця політична технологія була і залишається важливим ресурсом мобілізації електорату та забезпечення підконтрольності широких верств суспільства із патерналістськими установками.

Нав'язування ідентичностей, що позиціонуються як полярні, опозиційні, конфліктні у сукупності із «кишеньковістю» значної кількості політичних партій та громадських організацій, стрімко підривають довіру громадян до інститутів демократичного представництва, оскільки не відповідають їх аутентичним ідентифікаційним орієнтирам.

Поляризація України за регіональним принципом має штучний характер та спрямована на консервацію існуючого балансу сил та сфер впливу у вищих ешелонах влади. Низка найбільш дискусійних тем, серед яких: питання федералізації країни, мовна політика, необхідність реабілітації національної історії, – залишається маргінальною для переважної більшості українців. Соціологічні дослідження 2014–2015 рр. засвідчують, що зазначені вище маркери ідентичності не мають пріоритетного значення для українських громадян, у системі ціннісних пріоритетів яких

домінують економічні інтереси забезпечення належного рівня та якості життя у мирній країні.

Популістські механізми здійснення політичної боротьби мають два головні наслідки: соціальну апатію та розчарування, а також латентне становлення локальних політичних режимів, лідери яких не поділяють державницької політики національної єдності та підривають основи суверенності України як незалежної та демократичної держави.

Ключовими меседжами, які ретранслюються громадськими організаціями та політичними партіями патріотичного спрямування в Україні, є люстрація, мир, контроль за гілками влади, захист прав людини та демократичних свобод. Ці пріоритети є базовими для гармонізації ідентифікаційних суперечностей української нації та формування ціннісних маркерів громадянського самовизначення українського суспільства як спільноти однієї держави.

Основним ресурсом відновлення довіри громадськості до інституціоналізованих форм колективного життя має стати прозорість та сталість роботи громадських організацій та політичних партій, популяризація результатів їх активності та відповідного їм суспільного ефекту, розширення сфер доступу та впливу громадських організацій та політичних партій на прийняття політичних рішень в органах державної влади.

Консолідуючий потенціал громадських організацій та політичних партій на поточному етапі розвитку країни потребує подальшої конвертації кількісного параметру їх роботи у якісно новий формат соціального представництва, що репрезентуватиме українських громадян не на основі пошуку міжрегіональних відмінностей у економічному, політичному, культурному вимірах, а на основі констатації єдності українського народу у розмаїтті та багатогранності його культури та історії.

Громадські організації та політичні партії як генератори провідних напрямів та ключових тез суспільного діалогу на національному рівні набувають у такій системі координат ключової ролі у пошуку основ соціальної солідарності, гармонізації та гуманізації ідентифікаційних суперечностей української нації.

2. Партійна система до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/upload/1442416518_file.pdf

3. Луганский регионал поприветсвовал гибель людей на Грушевского // УНИАН [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/875446-luganskiy-regional-poprivetsvoval-gibel-lyudey-na-grushevskogo.html>

4. Соціологічне опитування. Як Ви ставитеся до ідеї автономії Вашого регіону (області) // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1051

5. Соціологічне опитування. Як Ви ставитеся до ідеї федеративного устрою України? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1050

6. Соціологічне опитування. Як Ви ставитеся до таких змін територіального устрою України? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=869

7. Литвин В. С Россией мы связаны тысячей видимых и невидимых нитей, общей историей, общей кровью, общей памятью и религией / Владимир Литвин // Факты и комментарии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ua/23032-vladimir-litvin-s-rossiej-my-svyazany-tusyachej-vidimyh-i-nevidimyh-nitej-obcshej-istoriej-obcshej-krovju-obcshej-pamyaty-i-religiej>

8. Руда О. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія / Олена Руда; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2012. – 232 с.

9. Во Львове прошел съезд русских и антифашистских общественных организаций // Голос UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.golos.ua/suspilstvo/vo_lvove_proshel_syezd_russkih_i_antif_ashistskih_obschestvennyih_organizatsiy_2241

10. Ставлення до статусу російської мови в Україні // Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=517&page=1>

11. Симоненко П. КПУ и Голодомор — несовместимы / Петр Симоненко // Экономические известия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.eizvestia.com/news_politics/full/simonenko-kpu-i-golodomor-nesovmestimy

12. Янукович В. Голодомор нельзя признавать геноцидом украинцев / Виктор Янукович // Корреспондент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/1071567-yanukovich-golodomor-nelzya-priznavat-genocidom-ukraincev>

13. В Ільичевске прошел марш в защиту памятника Ленину // Народна альтернатива [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://alternatiwa.net/24-v-ilichevske-proshel-marsh-v-zaschitu-pamyatnika-leninu.html>

14. Міністерство юстиції проти КПУ. Адміністративний позов // Исторична правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/07/9/143697/view_print.

15. Симоненко и Витренко создали движение Левая оппозиция // Ліга. Новости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/news/politics/5995547-simonenko_i_vitrenko_sozdali_dvizhenie_levaya_oppozitsiya.htm

16. Верховна Рада України прийняла пакет законів про декомунізацію // Український інститут національної пам'яті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/verkhovna-rada-ukraini-priinyala-paket-zakoniv-pro-dekomunizatsiyu>

17. У Києві під егідою ПАРТІЇ РЕГІОНІВ пройшов Всеукраїнський антифашистський марш «В Європу – без фашистів!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://partyofregions.ua/ua/news/event/5197a8fec4ca42047c00038b>

18. Колесніченко ініціює «кримінал» за героїзацію ОУН-УПА // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/05/8/6989518/>

19. Левченко О. Україна і досі воює з фашизмом / О. Левченко // Посольство України в республіці Хорватія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://croatia.mfa.gov.ua/ua/publications/3736-stattya-posla-ukrajini-v-khorvatiji-oleksandra-levchenka-ukrajina-i-dosi-vojuje-z-fashizmom-u-gazeti-jutarni-list-vid-11052015>

20. Nations in Transit 2014 // Freedom House [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2014#.U-CKTSP97ct>

21. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання станом на 1 жовтня 2015 року // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

22. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 09 жовтня 2015 року // Департамент державної реєстрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acd8bdec/politychni_partiyi/

23. Українське суспільство 1992 – 2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг // Інститут соціології НАН України

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-soc.com.ua/institute/soc-mon-2013.pdf>

24. Нагорна О. Чим волонтери 2015 відрізняються від волонтерів 2014 / Олена Нагорна // Висновки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vysnovky.com/separateopinion/1576-chim-volonteriv-2015-vidriznyayutsya-vid-volonteriv-2014>

25. Кому більше довіряють українці: владі, громадськості, ЗМІ..? // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/komu-bilshe-dovirjayut-ukrainci--vladi_-gromadskosti_-zmi_.htm

26. Волонтерський рух в Україні // GFKUkraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gfk.com/ua/Documents/Presentations/report_vyshlisky.pdf

27. Патріотичні флешмоби: кожен висловлює любов до України по-своєму // Гурт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gurt.org.ua/news/recent/23267/>

28. Громадський люстраційний комітет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lku.org.ua/>

29. Патриотические силы Донбасса организовались и скоординировались. Манифест // Остров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ostro.org/general/politics/news/440118/>

30. Полуостров страха: хроника оккупации и нарушения прав человека в Крыму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rchr.org.ua/index.php/uk/pivostriv-strakhu/item/181-poluostrov-strakha-khronika-okkupatsii-i-narusheniya-prav-cheloveka-v-krymu>

31. Самооборона Майдана. А дальше что? // Корреспондент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3318299-korrespondent-samooborona-maidana-a-dalshe-cho>

32. Гражданские инициативы должны спонсировать богатые люди // News.Bigmir [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.bigmir.net/ukraine/860492-Grajdanskie-iniciativi-doljni-sponirovat-bogatie-ludi---opros>

33. Фонд Рината Ахметова вошел в тройку самых известных общественных организаций в Украине – опрос 21 ноября 2014 г. // Сегодня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/life/life/fond-rinata-ahmetova-voshel-v-troyku-samyh-izvestnyh-obshchestvennyh-organizaciy-v-ukraine-opros-571330.html>

34. Соціологічне опитування «У якому випадку у Вас може з'явитися потреба в активній громадській діяльності? (динаміка, 2008 – 2013 рр.)» // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=369

ВИСНОВКИ

Розвиток українського, як і будь-якого іншого суспільства відбувається через протиборство інтеграційних та дезінтеграційних процесів, змагальність відмінних і спільних інтересів і цінностей та пов'язаних з ними намірів і дій окремих осіб і їх груп, політичних партій, інституцій громадянського суспільства, держави та інших соціальних суб'єктів. Відмінності ідентифікації етнічних, культурних, релігійних, соціальних, політичних та інших характеристик різних сегментів українського соціуму продукують суспільні суперечності, динаміка яких може бути як толерантною і консолідаційною, так і конфліктною. Яка з альтернатив домінуватиме – залежить від багатьох внутрішньо- та зовнішньополітичних чинників. Проміж них, зокрема, конфліктна актуалізація конкурентними групами правлячого класу України та іноземними акторами ідентифікаційних відмінностей в українському соціумі для досягнення цілей, що суперечить українським національним інтересам. Виявами цього стали події, що спричинили Революцію Гідності, супроводжували анексію Росією Автономної Республіки Крим, призвели до силового протистояння на Донбасі, яке переросло в російсько-українську війну.

Усі ці події помітно вплинули на українське суспільство і його соціально-економічну, соціокультурну, соціально-психологічну, політичну та іншу динаміку. Найвищі показники кризи громадянської ідентичності фіксувалися на території Донбасу. Крім того, російсько-українська війна продемонструвала суперечності належності представників однієї нації/етнічної групи до двох конфліктуючих сторін, актуалізувавши питання, яким чином внутрішня структура простору національних меншин України впливає на можливість формування й використання механізмів громадянської консолідації української нації.

Спроби неконструктивного розв'язання проблеми суперечностей ідентичностей шляхом федералізму, мовного сепаратизму, розведення нації по різні боки українського суспільства; використання різних фобій; маніпулювання ідентичностями, нав'язування штучних моделей етнокультурного самоусвідомлення для певної частини нації, примушуючи сприймати інших у негативному світлі не втрачають актуальності. Замість єдиного, соборного й цілісного суспільства може з'явитися суспільство контридентичностей, із

притаманною йому політичною та ціннісною «ксенофобією» й абсолютно непрогнозованими перспективами.

Функціонування громадських організацій та політичних партій у сучасному українському суспільстві визначається конфліктогенністю та суперечливими світоглядними моделями розвитку країни. Насаджування та систематичне відтворення у риторичі лідерів та активістів політичних партій та громадських організацій семіотичної пари «Свій» – «Чужий» сформувало стійкий стереотип щодо поділу українців за регіональним принципом із несумісними цінностями. Ця політична технологія була і залишається важливим ресурсом мобілізації електорату та забезпечення підконтрольності широких верств суспільства із патерналістськими установками. Популістські механізми здійснення політичної боротьби мають два головні наслідки: соціальну апатію та розчарування, а також латентне становлення локальних політичних режимів, лідери яких не поділяють державницької політики національної єдності та підривають основи суверенності України як незалежної та демократичної держави.

Антиукраїнська інформаційна війна сформувала у публічному просторі країни та за її межами репресивний дискурс, що спрямований на дискредитацію України на міжнародній арені, насаджування негативних стереотипів у сприйнятті українців як нації війни, занепаду, деградації, перманентних, неузгоджуваних між собою ідентифікаційних суперечностей, несумісних із демократичними цінностями. Пропагандистські провокації антиукраїнського змісту зумовили, з одного боку, істотне зниження довіри українських громадян до ЗМІ як джерела достовірної, повної, неупередженої інформації, з іншого – спричинили формування альтернативних інформаційних каналів суспільної взаємодії на засадах патріотизму та консолідації української нації. Лідером довіри серед агентів протидії антиукраїнській інформаційній війні став волонтерський рух, що утворив ефективну мережу соціальної взаємодії на засадах благодійництва. Водночас волонтерський рух став найбільш очевидним і яскравим виявом діяльності і згуртованості громадянського суспільства. Попри всю трагічність, конфліктність і суперечності події у Донбасі сприяли прискоренню формування української політичної нації і згуртованості суспільства навколо ідеї розбудови незалежної держави.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Ідея консолідації нації повинна стати головною ідеєю держави. Серед напрямів державної політики щодо консолідації української нації можна виділити такі: політична воля керівництва держави; активізація дій органів влади всіх рівнів щодо відродження історичної пам'яті, мови і культури українців; всебічне сприяння розвитку культурного різноманіття мовно-етно-релігійних меншин, їх активне залучення до державотворчих процесів; забезпечення гарантій прав громадян на свободу віросповідання, міжконфесійного миру і злагоди; створення сприятливих умов для розвитку культурних індустрій (книговидавництво, кіновиробництво, підтримка закладів культури). Фінансові інвестиції в культуру, мову, школи створює «своєрідну імунну систему, яка зможе протистояти ворогам». Пропаганда ідеї єдності українського народу та зміцнення української державності сприятиме консолідації громадян різних національностей, поглядів і регіонів проживання.

Необхідно розробити та реалізувати проект ефективної державної політики інтеграції та громадянської консолідації українського соціуму, реінтеграції в нього жителів Донецької і Луганської областей, у тому числі вимушених переселенців і тих, хто перебуває на тимчасово непідконтрольних українській владі територіях.

На рівні вищих державних органів сприяти недопущенню використання національного інформаційного простору з метою розмивання загальнонаціональної ідентичності та здійсненню прямого фінансування інформаційних та соціокультурних проектів, спрямованих на інкорпорацію локальних (регіональних) ідентичностей у систему загальнонаціональної ідентичності.

Більш плідній роботі громадських організацій та політичних партій, використанню їх консолідуючого потенціалу для українського суспільства може сприяти низка легалізованих форм громадської участі, як, наприклад: громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади, участь громадських організацій та політичних партій у регуляторній політиці, активна робота громадських об'єднань при органах державної влади та місцевого самоврядування, розширення прав щодо доступу до публічної інформації, проведення антикорупційної експертизи. Разом із тим, сьогодні нагальною стає

потреба впровадження програм економічного стимулювання для бізнесу, що підтримує громадські ініціативи та суспільний поступ, збільшення державного замовлення для громадських організацій задля реалізації соціально значущих програм.

Важливим механізмом забезпечення консолідації української нації має стати суспільне партнерство політичних партій та громадських організацій, популяризація ними пацифістських, гуманістичних ідей серед широких верств населення в умовах усталення «мови» ворожнечі в регіонах країни. Необхідно задіяти повний комплекс правових механізмів забезпечення «демократії участі», коли громадяни Української держави не тільки декларативно, а реально отримують доступ до розробки, прийняття та впровадження політичних рішень в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Потребує врегулювання доступ до інформації щодо основних параметрів роботи політичних партій та громадських організацій. Зокрема, на сайті Міністерства юстиції України доцільно розміщувати Статути політичних партій та громадських організацій, щорічні звіти про їх активність на національному та регіональному рівнях. Це дозволить виявити «громадянські симулякри», «кишенькові» структури, що підривають довіру населення до політичних партій та громадських організацій та паралізують громадську активність у національному масштабі, провокуючи українських громадян до здійснення нішевих форм громадянської дії, а саме – стихійних об'єднань у волонтерські групи.

Громадянська культура волонтерства є важливим ресурсом відновлення суспільної довіри та консолідації сучасного українського суспільства, що може сприяти гармонізації стосунків між органами державної влади та громадськістю, у разі забезпечення державою сприятливих та прозорих умов їхнього розвитку та двосторонньої співпраці задля встановлення соціального миру в Україні.

Ідейною основою для переходу від ідентифікаційних конфліктів до компромісів має стати толерування у публічному просторі країни принципу «єдності у багатоманітті», що сприятиме налагодженню міжрегіонального діалогу та, як наслідок – відвернення загроз сепаратизму.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бевз Тетяна Анатоліївна – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

Зорич Оксана Остапівна – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Кармазіна Марія Степанівна – доктор політичних наук, професор, завідувач відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

Нападиста Валентина Григорівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри етики, естетики і культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ротар Наталія Юріївна – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

Наукове видання

**Суперечності ідентичностей в Україні
та шляхи їх регулювання в контекстах
політики громадянської консолідації
української нації**

Аналітична доповідь

Підписано до друку 29.12.2015 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Ум. друк арк. 9,3. Обл.-вид. арк. 7,89.
Тираж 300 прим. Зам. № 1169

Видавець – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України.
01011, м. Київ, вул. Кутузова, 8
Тел. (044) 285-65-61
www.ipiend.gov.ua, e-mail: office@ipiend.gov.ua

Виготовлювач ПП Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської області, вул. Шевченка, 20
Тел.: (04631) 9-09-95; (067) 4412124
E-mail: milanik@land.ru

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р